

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
PRACOVISŤE HISTORICKÉ SOCIOLOGIE

Bc. Johana Tomková

Tuzex a jeho působení na socialistickou společnost

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Alena Marková, Ph.D.

Praha 2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. ledna 2015

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce Mgr. Aleně Markové Ph.D., za její věcné připomínky a také podporu při volbě a psaní tématu. Dále bych ráda poděkovala svým rodičům Heleně a Oldřichu Tomkovi, kteří mě podporovali po celou dobu mého studia. Zejména mému otci Oldřichovi, který mě inspiroval k psaní této práce, děkuji za jeho připomínky, motivaci a víru v tuto práci. Dále mé poděkování patří panu PaDr. Bohumiru Bromovi z Národního archivu, díky kterému jsem měla přístup k materiálu zde použitého a PhDr. Prokopu Tomkovi PhD. za jeho pomoc při vyhledávání materiálu v Archivu bezpečnostních složek.

Abstrakt

Tématem této diplomové práce je Tuzex podnik zahraničního obchodu jako fenomén doby v období socialismu v Československu. V této práci je popsána struktura, způsob fungování Podniku zahraničního obchodu pro tuzemský export – Tuzex, jeho vývoj do roku 1992, se zaměřením na významnou roli Tuzexu v obchodní sféře ČSSR a zahraničního obchodu a také existence jeho vlivu na socialistickou společnost. To vše v kontrastu v dobové společnosti, kdy komunistická strana ostře kritizovala západní způsob života a jeho produkty, ale na druhou stranu provozovala elitní obchod se zahraničním zbožím.

Klíčová slova

Tuzex, zahraniční obchod, propagace, zisk deviz, hospodářské trestné činy, organizace podniku

Abstract

The theme of this diploma thesis is Tuzex foreign trade as a phenomenon of the time during the period of socialism in Czechoslovakia. In this work is described the structure, the way the foreign trade company works for domestic export - Tuzex, its development into 1992, with a focus on the important role of Tuzex in business in CSSR and foreign trade and its impact on the existence of a socialist society. That's all in contrast to contemporary society, where the Communist Party sharply criticized the Western way of life and its products, but on the other hand run and practise elite trade with foreign goods.

Key words

Tuzex, foreign trade, the promotion, foreign exchange profit, economic crimes, business organization

Obsah

Obsah	5
ÚVOD	6
1. Politický, zahraniční a hospodářský vývoj Československa	9
1.1 Československý politický vývoj po roce 1945	9
1.2 Hospodářský vývoj v Československu	14
2. Zahraniční obchod	19
3. PZO TUZEX	23
3.1 Inspirace a předchůdce pro vznik PZO Tuzex	23
3.2 Vznik a první rok PZO Tuzex	27
3.3 Období rozvoje a stability PZO Tuzex	34
3.4 Způsob samofinancování Tuzexu a mechanismus jeho příjmů	54
3.5 Personální struktura Tuzexu	60
Vedlejší důsledky existence Tuzexu	70
4.1 Hospodářské trestné činy a hospodářská kriminalita	70
4.2 Rozsah a důsledky hospodářské kriminality v PZO Tuzex	79
4.3 Ilustrativní případy trestné činnosti	83
Závěr	87
Seznam použité literatury:	90
Přílohy:	93

ÚVOD

Tématem této diplomové práce je Tuzex podnik zahraničního obchodu jako fenomén doby v období socialismu v Československu, způsob jeho fungování, jeho role v ekonomické sféře a společnosti.

Název Tuzex byl zkratkou pro tuzemský export a stal se významnou součástí obchodní sféry v ČSSR, patřil výhradně pod správu zahraničního obchodu a po dobu svého trvání se stal jedním z typických jevů socialistického Československa. Po převratu v roce 1989 se pozornost historiků soustředila zejména na sociální a hospodářské dějiny ČSSR, a zahraniční obchod, jakožto významná součást československé ekonomiky, zůstával stranou. Z tohoto důvodu je většina archivních složek z této oblasti dosud neprobádána a navíc je nesnadné získat k nim přístup, což platí rovněž pro podnik Tuzex.

Tato diplomová práce se pokusila popsat úlohu a význam Tuzexu, jeho specifické postavení ve struktuře podniků zahraničního obchodu a jeho reakce lidí ve společnosti. První kapitola souhrnně a velmi obecně popisuje politický a hospodářský vývoj v Československu od roku 1948 až po listopad 1989, aby téma diplomové práce bylo zasazeno v kontextu doby, neboť existence a fungování PZO Tuzex byla spjata s politickou situací a byla zcela závislá na existenci stávajícího režimu. Hospodaření Tuzexu bylo založeno na centrálním plánování a bylo zcela podřízeno systémům pětiletých plánů, byť se to posléze stalo brzdou jeho rozvoje.

Následující kapitola se zabývá zahraničním obchodem, jeho právními normami od jeho založení jako centrální instituce přes legislativní změny v průběhu následujících čtyřiceti let, strukturou založenou na jeho monopolním postavení a centrálním plánování a pozicí Tuzexu mezi ostatními podniky zahraničního obchodu.

Další kapitola obsahuje okolnosti, důvody a podmínky vedoucí k založení instituce, která měla za úkol zajistit pro nově zavedený politický systém zdroj zahraniční měny. Na počátku tohoto systému stál nejprve podnik Darex, který znamenal zkratku pro dárkový export, a který existoval po dobu pěti let od roku

1948 až po rok 1953, kdy byl zrušen a nahrazen PZO Tuzex v roce 1957. Fungování Darexu bylo shlédáno jako málo efektivní, nepružné, přinášelo mnoho administrativních a personálních problémů a ukázalo se být jako příliš komplikované.

V následujících částech této kapitoly je popsáno založení samotného Tuzexu, úkoly a cíle, struktura a podstata jeho existence, propagační činnost v tuzemsku a zejména v zahraničí, systém zahraničních zástupců a jejich úkoly pro působení v krajských obcích, mechanismy vedoucí k získávání zahraniční měny a zákazníků, spolupráce s ostatními podniky zahraničního obchodu, personální politika, administrativní problémy včetně organizační struktury v rámci celé republiky (prodejny, sklady, distribuce).

Poslední kapitola se zabývá hospodářskými delikty a kriminalitou, která se v této sféře zahraničního obchodu a cizineckého ruchu postupně rozvinula a stala se její neodmyslitelnou součástí, což bylo umožněno nedostatečností tehdejší legislativy. Mezery v zákonech se naučili zneužívat postupně nejen samotní pracovníci PZO a zaměstnanci zastupitelských úřadů, ale i občané a nakonec i zahraniční návštěvníci. Celková výše finančních ztrát, ke kterým v průběhu let docházelo nelze stanovit ani odhadem ani sumárně vzhledem k prozatimní nedostupnosti pramenů.

Většina materiálů, zde použitých, nebyla dosud archivně zpracována existují v původní podobě a takto byla i vytěžena. Některé archiválie byly pro tuto práci odtajněny. Jedná se zejména o materiály z fondů Ministerstva zahraničního obchodu (kolegia z ministerstva zahraničního obchodu, výroční zprávy aj.), které byly zpřístupněny v Národním archivu České republiky v Praze, dále fondy Archivu bezpečnostních složek České republiky (rozbor situace v oblasti trestní ekonomiky, devizové machinace, národní hospodářství aj.). Díky těmto fondům máme možnost přístup ke složkám, které se zabývají devizovými přestupky a delikty, rozkrádáním majetku ve socialistickém vlastnictví společnosti, obchodováním s valutami, a dalšími jevy, které byly s touto činností spojeny. Jak bylo zmíněno výše, většina fondů je zatím badatelsky přístupná jen na vyžádání,

neboť dosud neuplynula stanovená lhůta 30-ti let ke zveřejnění a také z toho důvodu, že složky Tuzexu nebyly dosud cílem badatelského zkoumání, přesto však byly nakonec k dispozici materiály, které obsahovaly informace o negativních ekonomických i společenských dopadech na ekonomiku, společnost nebo na sféru zahraničního obchodu, a z nichž by bylo možno načerpat informace pro další práci.

K tomuto tématu dosud neexistuje žádná bibliografie ani další badatelsky zpracované prameny, takže jsou zde použity původní nezpracované materiály, archivalie a dobové dokumenty, což se může jistým způsobem promítnout do formy této práce.

1. Politický, zahraniční a hospodářský vývoj Československa

1.1 Československý politický vývoj po roce 1945

Po druhé světové válce měla hlavní roli v politickém uspořádání Československa jednání mezi zástupci československé londýnské a moskevské emigrace. Tato jednání probíhala v Moskvě na jaře roku 1945 a jejich výsledkem bylo vytvoření Národní fronty Čechů a Slováků.

Dne 5.dubna. 1945 byl schválen Košický vládní program¹, který byl výsledkem dohod politických stran zapojených do politického uskupení Národní fronty.²

Po vydání dekretu prezidenta republiky Edvarda Beneše 28.října 1945, byla zákonodárná činnost realizována prostřednictvím těchto dekretů, na jejichž základě dochází ke znárodnění bank, pojišťoven, klíčového průmyslu a dalších průmyslových závodů. „Znárodněno bylo přes 60% průmyslové výroby“³ Znárodněny byly například železárny, ocelárny, zbrojovky, elektrárny, cukrovary a lihovary. Vedle znárodněného sektoru existoval rovněž sektor soukromý a řemeslná malovýroba, a tato situace se nazývala tzv. třísektorovou ekonomikou. Dekrety měly také velký dopad na pozemkovou reformu, po jejímž vyhlášení byla zkonfiskována půda občanům německé národnosti a kolaborantů, kteří spolupracovali za války s Němci.

Komunistická strana v čele s Klementem Gottwaldem postupně dosahovala velkého vlivu obsazením tzv. silových ministerstev a tak získala možnost provádět rozsáhlé čistky ve státní správě, armádě, bezpečnosti k odstranění politických oponentů.

V květnu 1946 se konaly volby do Ústavodárného národního shromáždění,

¹ Programový dokument, který určoval zásady budoucí politiky s cílem překonat hospodářské rozdíly mezi Českem a Slovenskem. Československá republika měla být mostem mezi Východem a Západem. Došlo k lidkvidaci majteků zrádců, Němců a Maďarů)

² V Československu existovaly čtyři politické strany v Čechách a dvě na Slovensku. V Čechách těmito stranami byla strana komunistická, národně socialistická, sociálně demokratická a lidová. Na Slovensku byla demokratická strana a komunistická strana Slovenska převzato: Průcha, J. Dějiny Československa 1918-1992., Doplněk, 2009, str. 32

³ Kaplan, K.: Československo v letech 1948-1953 (1.část). Praha 1991 str.47

v nichž komunistická strana získala 40 % a stala se nejsilnější politickou stranou. Tohoto vítězství komunisté využili k dosažení svého cíle, to jest zavedení diktatury proletariátu, "zlikvidovat parlamentní demokratický systém a z Československa učinit sovětský satelit."⁴ Do roku 1950 probíhalo tzv. zakladatelské období, kdy se tvořily nové podmínky pro uspořádání nové struktury společnosti. Základním cílem politiky Komunistické strany Československa (KSČ) bylo zničení kapitalismu a vybudování socialistické společnosti pod diktaturou proletariátu, což ve skutečnosti znamenalo odstříhnutí československé společnosti od západního stylu života z předválečného období a odstranění parlamentní demokracie. Zaměření spolupráce výhradně na Sovětský svaz měla stvrdit nová změna ústavy. Dalším krokem nového režimu bylo odmítnutí tzv. Marshallova plánu, kterým Spojené státy Americké nabídly Západní Evropě finanční pomoc na rekonstrukci, obnovu průmyslu, zemědělství a na mezinárodní obchod.

Komunisté v období od roku 1945-48 pronikli do vedoucích struktur československé armády, postupně ovládli bezpečnostní aparát, sdělovací a masové prostředky a cíleně postupovali k ovládnutí země.

Od počátku roku 1948 se politická krize ve vládě stupňovala, a došlo ke komunistickému převratu,⁵ který vyvrcholil 20. února 1948, kdy podalo demisi dvanáct ministrů dosavadní vlády, kteří chtěli takto oslabit komunisty a vyvolat předčasné volby. Komunistická strana na tento krok reagovala svoláním masových shromáždění s podporou ozbrojených Lidových milicí a požadovala, aby prezident Edvard Beneš demisi přijal a doplnil vládu podle návrhu Klementa Gottwalda. Prezident Edvard Beneš ustoupil a demisi 25. února přijal. Téhož dne byla jmenována nová vláda, která měla komunistickou většinu. Byla přijata nová Ústava. Československá republika byla ustanovena jako lidově demokratický stát, politicky, hospodářsky a finančně orientovaný na Sovětský svaz. Proti této ústavě vystoupil Edvard Beneš a 4. června 1948 se vzdal funkce prezidenta. Na jeho místo nastoupil předseda Komunistické strany Klement Gottwald. Pod jeho vládou byla

⁴ Kaplan, K.: Československo v letech 1948-1953 (1. část). Praha 1991 str.198

⁵ Komunistický převrat začal, když ministr vnitra Václav Nosek zbavil funkcí 8 posledních nekomunistických velitelů bezpečnosti v Praze

v Československu nastolena komunistická diktatura.⁶

Svoji moc komunistická strana upevnila ve volbách 1948 v květnu, kdy představila voličům tzv. Jednotnou kandidátku Národní fronty – KSČ a ve volbách si vynahradila přes 70% zastoupení⁷. Národní shromáždění přijalo novou ústavu, a Československo bylo prohlášeno za lidově demokratickou republiku a jednotný stát Čechů a Slováků, pod heslem „, Sovětský Svaz náš vzor.“

V letech 1948-1953 si komunistická strana upevňovala svoji moc rozsáhlou perzekucí. Řada vykonstruovaných soudních procesů měla zastrašit nepřátele režimu. Rozsudky, od malých trestů, přes tábory nucených prací, roky vězení až po tresty smrti, měly udržet absolutní kontrolu nad společností.⁸

Vnitropolitický vývoj byl zásadně ovlivněn XX. Sjezdem komunistické strany. Na tomto sjezdu Nikita Chruščov ve svém projevu odsoudil stalinský kult osobnosti a rozkryl zločinnost stalinské éry. Přestože události v Sovětském svazu způsobily v Československu jisté uvolnění v celospolečenské atmosféře, v politické strategii KSČ se trvale udržovala tendence k upevnění totalitního režimu v Československu a udržení kontroly nad společností.

Toto měla podpořit nová socialistická ústava, která byla schválena Národním shromážděním v červenci 1960. Vedoucí stranou se stala KSČ. Nová ústava ustanovila, že veškerý majetek, který sloužil k podnikání mohl být pouze v rukou státu nebo družstev.⁹

V první polovině 60. let dochází k určitému uvolnění režimu, což mělo za následek jisté zmírnění sankcí vůči odpůrcům politiky strany, ke změně trestního zákona, a s tím také začaly první rehabilitace obětí politických procesů z období 50.let.¹⁰ Přes tyto skutečnosti rozpory mezi ideologií strany a reálnými – hospodářskými, společenskými potřebami společnosti dále narůstaly.

⁶ Komunistickou diktaturou je zde myšleno období, kdy v ČSR vládla KSČ. Toto období začalo únorovým převratem roku 1948 až po sametovou revoluci v roce 1989. Během tohoto režimu bylo zejména během prvních deseti let, statisíce lidí z politických důvodů vězněni, internováni či umístěni do pracovních či koncentračních táborů. Další oběti se staly obětí justičních vražd nebo zemřely ve vězení.

⁷ Průcha, J.: Dějiny Československa 1918-1992. Doplněk, 2009, str. 34

⁸ Průcha, J.: Dějiny Československa 1918-1992. Doplněk, 2009, str. 35

⁹ Janovský, J.: Dějiny Československé republiky: slovem a dokumenty, od roku 1918 do roku 1992, SaM 1994, str.59

¹⁰ Tyto rehabilitace zahrnovaly především procesy se členy komunistické strany.

V průběhu roku 1967 a počátkem roku následujícího se uvnitř KSČ se postupně formovala skupina reformních komunistů, kteří začali prosazovat zásadní změny v ekonomice a politice a usilovali o demokratizaci společnosti, vše ovšem pod vedením a kontrolou KSČ. Dochází k určitému uvolňování cenzury.

Demokratizační proces, který zasáhl celou společnost byl spontánně nazván „Pražské jaro“ a následně byl ukončen vpádem vojsk pěti států Varšavské smlouvy 21. srpna.1968. Okupace Československa byla legalizována na jednáních v Moskvě podepsáním Moskevských protokolů¹¹

V říjnu 1968 je přijat zákon o federalizaci, který ČSSR rozděluje na dvě národní republiky. Na podzim roku 1968 se k vedení ve straně dostává probrežňevovská frakce v čele s Gustávem Husákem, a od začátku roku 1969 postupně začalo období tzv. normalizace¹², které trvalo až do roku 1989. Tímto termínem se vyznačovalo zmrazení demokratizačního procesu a likvidace všech pozůstatků a následků Pražského jara.

Dne 28.dubna 1969 byla jmenována nová federální vláda v čele s Oldřichem Černíkem, který byl poté vystřídán Lubomírem Štrougaem. Od začátku roku 1970 začaly výměny kádru (čistky) napřed ve vedení KSČ, následně zasáhly celou strukturu strany a postupně byly zaměřeny na celou společnost. Moskva a komunistická strana měla dění v Československu plně pod kontrolou byla připravena zasahovat proti každému projevu odporu proti nově nastolené politice. .

Většina společnosti postupně ustoupila od aktivních protestů a začala být lhostejná k politické a společenské situaci v Československu. Tento utlumený zájem ale neznamenal, že zde nebyla žádná opozice, ta v jistých náznacích a podobách existovala, ale neměla podobu organizace.¹³

V květnu 1980 byl do funkce prezidenta opět zvolen Gustav Husák.

¹¹ Zde došlo k ideovému popření celého Pražského jara a přijetí "bratrské pomoci SSSR" a otevření cesty k normalizaci Podepsali všichni členové československé delegace s výjimkou Františka Kriegela.Kdo se účastnil. Průcha, J.: Dějiny Československa 1918-1992. Doplněk, 2009, str. 35

¹² Průcha, J.: Dějiny Československa 1918-1992. Doplněk, 2009, str. 40

¹³ K této organizaci patřili disidenti, kteří byli nejvýraznějšími oponenty režimu. Mezi disidenti patřili občané nejrůznějších profesí, reformní komunisté, kteří byli vyloučeni ze strany, novináři, umělci. Většina těchto disidentů pracovala v zaměstnáních, která neodpovídala jejich kvalifikaci a často byly pod dohledem Státní veřejné bezpečnosti (StB)

V Československu probíhala hospodářská krize, která se odrážela v nízkém důchodu společnosti. Na XVI. sjezdu KSČ (6-8.dubna1981) se projevilo neplnění plánů, které byly stanoveny pro růst ekonomiky. Československá komunistická strana se držela linie vycházející z tzv. Poučení z krizového vývoje.¹⁴ Změna dosavadní stability však přišla z nejméně očekávaného místa, ze SSSR.¹⁵ Zde, po nastoupení generálního tajemníka M. Gorbačova, byla zahájena nová politika. Byla zavedená tzv. perestrojka či přestavba.¹⁶ Touto přestavbou byla snaha o zvýšení výkonnosti sovětského hospodářství pomocí reformního komunismu cestou omezení centrálně plánované ekonomiky ve prospěch ekonomiky tržní. Také docházelo k určitému uvolnění vzájemných vztahů v rámci sovětského bloku.¹⁷ Na konci 80 let přicházel sílící vliv přestavby i do ČSSR, a ve společnosti docházelo k růstu opozičních názorů a k uvolnění politické situace, která přestávala být tvrdě represivní. Tato atmosféra postupně vyústila v demonstrace u příležitosti různých výročí. Celkovou slabost režimu ovlivňovala též situace ve státech socialistického tábora, zejména v Polsku, Maďarsku a zejména hromadný útěk občanů NDR ze země přes pražské velvyslanectví v průběhu léta 1989. Informace, která přišla po pádu Berlínské zde dne 9. listopadu 1989, situace v Československu vyvrcholila 17. listopadu 1989 studentskou demonstrací, která byla násilně potlačena pořádkovými jednotkami Státní veřejné bezpečnosti, což vyvolalo prudkou reakci celé společnosti a byla odstartována tzv. sametová revoluce.¹⁸

¹⁴ Poučení – Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti. Tento text byl schválen 11.12. 1970 ÚV KSČ. „Představoval kolektivní poznání strany a stal se závaznou normou pro interpretace událostí roku 1968. Přijetím se uzavřela první vlna rozsáhlých čistek, které se prozatím omezily na nejvýraznější představitele tzv. pražského jara a na „očistu samotné strany. Tento dokument má přispět straně k upevnění jejího marxisticko-leninskému charakteru, k posílení její vedoucí úlohy a k úspěšnému socialistickému rozvoji celé naší společnosti.“ <http://www.ustrcr.cz/cs/poucení-z-krizoveho-vyvoje> [vid. 15. prosince 2014]

¹⁵ Průcha, J.: Dějiny Československa 1918-1992. Doplněk, 2009, str. 40

¹⁶ Litera, B. - Teichman, M. - Vykoukal.J.: Východ – vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944- 1989, Libri 2000, str. 589.

¹⁷ Litera, B. - Teichman, M. - Vykoukal.J.: Východ – vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944- 1989, Libri 2000, str. 590

¹⁸ Litera, B. - Teichman, M. - Vykoukal.J.: Východ – vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944- 1989, Libri 2000, str. 723

1.2 Hospodářský vývoj v Československu

Po Druhé světové válce nastala obnova hospodářství s cílem dosáhnout předválečné úrovně Československé ekonomiky. Politická situace s ohledem na silnou účast komunistické strany ve vládě však zásadně ovlivnila trendy a zkomplikovala tyto záměry, zejména s ohledem na Košický vládní program, který přesně nedefinoval ekonomický mechanismus ale předpokládal zvýšenou regulační roli státu, aniž by ji blíže definoval¹⁹

Košickým programem vláda slibovala, že bude mobilizovat existující zásoby surovin a bude následovat jejich účelné rozdělení. Slibovala podporovat soukromou iniciativu podnikatelů, řemeslníků a jiných výrobců pomocí úvěrů, přidělů surovin, zadáním objednávek a zajištěním odbytu hotových výrobků. "Podniky, které budou patřit pod národní správu budou vedeny vedením, které zajistí úspěšný provoz podniků pod všeobecným vedením státních a hospodářských orgánů. Bude postaven peněžní a úvěrový systém, klíčové podniky, průmyslové pojišťovnictví, přírodní a energetické zdroje pod všeobecným státním vedením a do služeb znovuvýstavby národního hospodářství a znovuoživení výroby a obchodu".²⁰

V čele hospodářské ekonomiky stála Hospodářská rada²¹, jejíž úkolem bylo připravit a koordinovat opatření a rozhodnutí vlády v hospodářských věcech a vypracovat plán pro všechny obory hospodářského života a doplňovat ho. Hospodářská rada měla zabezpečit působnost úředních úřadů, pole působnosti jednotlivých ministrů tak, aby veškeré hospodářské dění ve státě bylo učleněno z jednotného hlediska a řízeno jednotnou hospodářskou politikou vlády a parlamentu.

Již v období dvouletého hospodářského plánu (1947-1948, schválený 25. října 1946) bylo jeho těžiště zaměřeno na těžký průmysl,²² což odpovídalo

¹⁹ Šulc,Z: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995). Doplněk, Brno 2000, str. 66

²⁰ Košický vládní program, Svoboda, Praha 1974, str. 29-30

²¹ Hospodářská rada se skládala z devíti ministrů hospodářských resortů a z pěti představitelů vrcholných hospodářských orgánů. Výkonným orgánem rady byl Generální sekretariát. Technickou složkou byl Státní úřad. Státní úřad statistický se staral o plánování a Nejvyšší úřad cenový patřil také pod technickou složku rady.

²² <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-192> [vid. 3.prosince 2014]

politickým záměrům komunistické strany převzít v dohledné době řízení státu do svých rukou a regulovat vývoj celého hospodářství ve prospěch a podřízenost Sovětského svazu.

Tento plán byl zároveň přechodem k následujícím pětiletému plánu, který měl za cíl rychlejší vzestup průmyslové a zemědělské produkce.

Po roce 1948 dochází k téměř úplné likvidaci soukromého sektoru. Byla nastolena centrální ekonomická politika, v níž hospodářství fungovalo na základě rozhodování byrokratického aparátu v čele se Státním plánovacím úřadem a prostřednictvím pětiletých hospodářských plánů, z nichž první byl zahájen v roce 1949.²³ Byl zaveden dvojitý trh, který měl za následek, že byla zrušena vícesektorová ekonomika a byla zavedena jednosektorová ekonomika, řízená a kontrolovaná výhradně státem. Důraz v hospodářství byl dán zejména na rozvoj těžkého průmyslu se zaměřením na vojenské potřeby sovětského bloku. Tato orientace způsobila, že spotřební průmysl, který byl dříve na vysoké úrovni, velmi zaostával, což negativně ovlivnilo životní úroveň obyvatelstva.

Mezi lety 1952-1953 byla dokončena pozemková reforma, jejímž cílem byla kolektivizace a likvidace soukromých pozemků. Většina zemědělské půdy byla převedena do družstev a zbylí soukromí zemědělci se potýkali s velkými problémy, aby byli schopni udržet se na trhu, vzhledem k tomu, že výkupní ceny byly velmi vysoko nastaveny a nedosahovaly vydaných nákladů, a také museli odvádět předepsané peněžní dávky, které byly velmi vysoké.

Při budování komunistického režimu hrál velkou roli vliv Sovětského svazu. V letech 1948-1953 začala probíhat studená válka, ve které šlo zejména o získání velmocenského postavení v Evropě. Tato situace měla velký vliv na formování politiky ČSR, jejíž podřízenost a závislost na Moskvě ovlivňovala veškeré dění ve státě. V ČSR se uplatnily různé formy této podřízenosti, prostřednictvím institucí, jako byly: Informační byro Komunistické strany, generální štáb a především Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)²⁴, dále pak i

²³ Průcha, J: Dějiny Československa 1918-1992, Doplněk, 2009 str. 34

²⁴ RVHP založena v lednu 1949.

prostřednictvím komunistického vedení či působením sovětských velvyslanců a poradců.²⁵

Po únoru 1948 proběhly zásadní změny v ekonomické struktuře, ve vlastnických a ekonomických vztazích, včetně organizace a řízení československého hospodářství. Tyto změny neproběhly přirozeným vývojem ekonomiky, ale na základě politickomocenských a administrativních opatření. Československá ekonomika byla v letech 1948-1950 určována Hospodářskou radou, která se stala nadřízeným orgánem vlády a ekonomických ministerstev.

Došlo k likvidaci soukromého podnikání a soukromého vlastnictví výrobních prostředků a vše přešlo do jednoho státního a družstevního sektoru. Ústavodárné shromáždění přijalo řadu znárodnovacích dekretů a zákonů.²⁶ Dochází k zestátnění velkoobchodu a zahraničního obchodu, průmyslových a potravinářských závodů, dopravních podniků, stavebnictví a všech podniků, kde bylo zaměstnáno více jako 50 zaměstnanců. Na konci roku 1948 bylo zestátněno 96% průmyslu, kde již téměř neexistovaly podniky s více jak 20 zaměstnanci.²⁷ Koncem roku byl téměř dokončen převod průmyslových soukromníků do vlastnictví národních či komunálních podniků.²⁸ Stát a s ním komunistické vedení získaly monopolní postavení v ekonomice a přeměnily se v jediného vlastníka průmyslu, stavebnictví, velkoobchodu a v zahraničního obchodu.

Rokem 1949 začala likvidace soukromých živností, která vyvrcholila o čtyři roky později. Vlna likvidace soukromých řemesel probíhala nejsilněji v letech 1950-1952.²⁹ Nově vzniklé organizace však nebyly schopné kvantitativně a kvalitativně nahradit dosavadní síť služeb, která zde byla.

Součastně s těmito změnami probíhala násilná kolektivizace v zemědělství.

²⁵ Kaplan, K.: Československo v letech 1948-1953 (2.část) Praha 1991, str. 6

²⁶ Kaplan, K.: Československo v letech 1948-1953 (2.část) Praha 1991, str. 45

²⁷ Vaculík, J.- Čapka, F: Nástin českých dějin 20. stoléní. Brno, str. 137

²⁸ Komunální podniky jsou formou státního podnikání obdobnou národním podnikům. Jsou zaměřeny na podnikání významu místního (regionálního) a jsou provozovány pod vrchním vedením a dozorem státu vykonávaným především národními výbory. Prostřednictvím národních výborů jsou úzce spojeny s lidem, slouží jeho potřebám v souladu s celostátními zájmy a jsou pod jeho kontrolou. V komunálních podnicích se kolektivy pracujících účastní v soudružské spolupráci výstavby socialismu. Zákon ze dne 20. prosince 1950 o komunálních podnicích 167/1950 Sb. <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=25490&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [vid. 4. prosince 2014]

²⁹ Kaplan, K.: Československo v letech 1948-1953 (2.část) Praha 1991, str. 114

Kdy postupně došlo k nejprve k likvidaci velkostatků, následovalo zásadní oslabení malosektrou a malovýroby, kdy naprosto převládl sektor státní a veřejný. V důsledku toho se zemědělství dostalo do krize.

Jelikož v důsledku neúspěchu první pětiletý hrozilo, že dojde k ekonomické krizi, přijalo Národní shromáždění v květnu 1953 měnovou reformu, která přinesla výměnu finanční hotovosti a vkladů a zároveň došlo ke zrušení přidělového systému a zavedení jednotných maloobchodních cen. Toto opatření znamenalo pro většinu obyvatelstva vzrůst životních nákladů a znehodnocení úspor.

I přes centrálně plánované hospodářství, které bylo stále zaměřené na rozvoj těžkého průmyslu, přes agitaci a bojová hesla pětiletých plánů zůstávala achillovou patou ekonomika. Režim nebyl schopen dostatečně rychle reagovat na potřeby obyvatelstva ani zavádět potřebné technologické změny. Průmyslové výrobky ztrácely konkurenceschopnost, klesal národní důchod a příjem na jednoho obyvatele.

Zahraniční obchod se i nadále v rozhodující míře orientoval na země RVHP, především na Sovětský svaz.

Z výsledků prvních pětiletých plánů bylo zřejmé, že hospodářství bylo nutné reformovat. Docházelo k pokusům o hospodářské reformy s cílem posílit samostatnost podniků, které měly nést odpovědnost za výsledky svého hospodaření, avšak takové reformy vyžadovaly liberalizaci politického systému, což odporovalo ideologickým záměrům centrální moci. Koncem 60. let díky uvolňování celkové situace ve státě dochází k jistému hospodářskému růstu a v období pražského jara se objevovaly snahy na obnovení soukromého sektoru, malovýrobců, živností apod.

Po srpnu 1968 jsou všechny tyto pokusy likvidovány a začíná období normalizace, jejímž rámcem byl vyhlášen konsolidační hospodářský program, jehož cílem bylo obnovit centrálně řízené hospodářství a současně pokračovat v předchozích pozitivních trendech, hospodářského růstu, stabilizace cenové hladiny, zvýšení spotřební produkce, vylepšení zahraničního obchodu a zvýšení bytové výstavby.

Následující pětileté plány probíhaly pod vlivem normalizace. Pátá pětiletka

jakožto jediná dokázala splnit většinu plánovaných úkolů. Jejím cílem bylo v letech 1971-1975 upevňovat socialistické výrobní vztahy a hospodářská politika se měla zaměřit na intenzivní typ rozvoje, současně měla zajistit vyšší uspokojování hmotných a kulturních potřeb a další upevňování životních jistot obyvatel, a to na základě trvalého rozvoje a zvyšování efektivity společenské výroby.

Navzdory těmto programům a plánům se stále více začala projevat nedostatečnost centrálně řízeného hospodářství, jehož postupné zaostávání bylo stále výraznější zvláště pak ve srovnání se sousedními státy západní Evropy. Do 80. let nastupovalo Československo technologicky zaostalé s vyčerpáním zdrojů extenzivního růstu a s rostoucími cenami dovážených surovin, což všechno vedlo ke zpomalení růstu národního důchodu. V důsledku orientaci na SSSR se negativně projevovala například v oblasti zahraničního obchodu, kde československé obchodní zájmy ustupovaly zájmům sovětským. Export československých výrobků do spřátelených rozvojových zemích na podporu „mezinárodního dělnického hnutí“³⁰

Stejně tak závislost na omezeném trhu zemí RVHP byl pro československý export tvrdým omezením. V obchodním styku mezi zeměmi RVHP se uplatňoval jako měnová jednotka *převoditelný rubl* vůči němuž byl kurz československé koruny uměle stlačován.

Normalizační režim se snažil loajalitu obyvatelstva získat a kompenzovat alespoň uspokojením jeho základních potřeb.³¹ Jeho strategie se zaměřila zejména na levné dostupné potraviny a spotřební zboží. Tato hospodářská politika se osvědčila a zvyšující objem dostupného zboží za celkem nízké ceny veřejnost politicky neutralizovala a měla předcházet a zabránit určitým projevům nespokojenosti.³² Začala se rozmáhat také tzv. stínová ekonomika, zejména podpultový prodej, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.³³ Veksláctví a

³⁰ Dějiny zemí koruny české II. Str. 299

³¹ Průcha, J.: Dějiny Československa 1918-1992, Doplněk, 2009, str 45

³² Litera, B. - Teichman, M. - Vykoukal.J.: Východ – vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944- 1989, Libri 2000, str. 576

³³ Vekslák : označení člověka, který se v socialistickém Československu věnoval černému obchodu s valuty (cizí měna)

další negativní jevy, které byly spjaté s nedostatečným fungováním socialistického hospodářství se staly jevem naprosto rozšířeným a běžným.

2. Zahraniční obchod

Ministerstvo zahraničního obchodu (MZO) bylo zřízeno již v roce 1945 s úkolem řídit podniky zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství a bylo zastupováno v cizině. První vlna znárodnění se ještě nedotkla firem, které se zabývaly exportem a importem, tyto podniky byly postiženy ve druhé vlně znárodnění, která nastala po únoru roku 1948. Dále byly přijaty dekrety prezidenta republiky č.25/1945³⁴ Sb., čímž došlo ke sjednocení celního práva na území Československé republiky, a také dekret o obnovení československé měny, tedy československé koruny. Československý zahraniční obchod byl zestátněn v roce 1948 přijetím zákona č. 119/1948 Sb.³⁵ Tento akt měl vytvořit předpoklady pro vytvoření monopolu zahraničního obchodu, jeho plánování a orientaci na Sovětský svaz a ostatní země socialistického tábora a znamenal pro tuto oblast národního hospodářství zásadní obrat, neboť do tohoto okamžiku byl zahraniční obchod řízen soukromým sektorem.

Základním cílem při reorganizaci struktury a fungování zahraničního obchodu po únoru 1948 bylo založit jeho fungování a budoucí struktury na výlučném právu státu uskutečňovat v rámci tohoto monopolu výměnu zboží s cizinou a veškerou s tím spojenou hospodářskou činnost.

Podstata takového monopolu spočívala v řízení celé oblasti z jednoho centrálního místa a v jednotném řízení zahraničně obchodních a politických vztahů.

Na základě přijatých zákonů mohly provádět zahraniční obchodní činnosti specializované výsadní společnosti, které patřily pod národní správu. Později se z nich staly akciové společnosti výhradně pro zahraniční obchod.

V čele ministerstva stál ministr zahraničního obchodu, který měl

³⁴ Dekret o zatímním vedení státního hospodářství. Dekret o odčinění křivd československým veřejným zaměstnancům <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/castka/1945-25> [vid. 4.října 2014]

³⁵ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-119> [vid. 28.prosince 2014]

kompetence nařídit, že podniky, které provozovaly po živnostensku zahraniční obchod nebo mezinárodní zasilatelství, se podle zákona č 119/1948 Sb., znárodnují zestátněním, vydávat příkazy a zákazy pro nákup zboží v cizině, kontrolovat zboží, jakost ceny při dovozu, kontorolu nad osobami, které jsou odpovědné za „vedení podniku, které provozují zahraniční obchod nebo mezinárodní zasilatelství, povinnost podávat zprávy a hlášení o stavu a činnosti podniku.“³⁶

V roce 1953 byly tyto výsadní společnosti zrušeny a nahrazeny podniky zahraničního obchodu (PZO). Celkem vzniklo 27 organizací, z toho 17 podniků bylo zahraničního obchodu pro vývoz a dovoz zboží. Mezi tyto podniky patřil Strojexport, Skloexport, Koospol, Motokov, Strojimport, Ligna, Kovo, Tuzex Tyto podniky se dále dělily na zbožové PZO, mezi které můžeme zařadit Technoexport, Strojexport, Strojimport, Jablonex a daší, a nezbožové PZO, které byly zastupovány Tuzexem, Veletrhy, Transaktou, Rapidem atd.³⁷ Zbylé podniky sloužily pro obstarávání služeb. Vzhledem k tomuto uspořádání bylo vyloučené soukromé podnikání a také národní podniky i družstva musely svůj dovoz realizovat přes PZO. K těmto organizacím byly dále přiřazeny Československá obchodní komora, Celní správa a Výzkumný ústav pro zahraniční obchod. " Při čs. zastupitelských úřadech v zahraničí působí obchodní oddělení, kde jednotliví pracovníci podle rozsahu obchodů zastupují zájmy jednoho nebo více podniků zahraničního obchodu." ³⁸

Změny ve společnosti probíhající od poloviny 60. let se počaly v průběhu roku 1968 projevovat ve všech sférách společenského dění a ovlivnily fungování zahraničního obchodu. Tendence k umenšení dosavadního monopolu v této oblasti souvisely s poznáním nedostatečnosti centrálně plánovaného řízení a směřovaly k přijetí reform, jejichž nutnost začalo přiznávat i tehdejší vedení Komunistické strany. S tím souvisela i snaha přeorientovat a vyrovnat dosavadní teritoriální zaměření zahraničního obchodu na vyspělé země západní Evropy. Všechny tyto

³⁶ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-119> [vid. 4. prosince 2014]

³⁷ Fond A 34, str 3, 1966. Archiv FMV, Archiv bezpečnostních složek, Praha

³⁸ Fond A 34 , inj jedn 2472. Archiv FMV ČSSR. Kontrarozvědné práce orgánů MV na úseku zahraničního obchodu, 1966, str 3. Archiv bezpečnostních složek, Praha

záměry byly ukončeny v srpnu roku 1968 a následným konsolidačním procesem založeným na směrnicích květnového pléna pod novým vedením KSČ v roce 1969, které obsahovaly řadu opatření k opětovnému posílení úlohy plánování a k znovuupevnění centrálního řízení. Návrat k centrálně plánovanému systému však znamenal pro budoucnost prohloubení rozdílu v ekonomické a civilizační úrovni mezi Československem a vyspělými západními zeměmi.

Nastolením federativního uspořádání, v říjnu 1968, se ministerstvo zahraničního obchodu přejmenovalo na Federální ministerstvo zahraničního obchodu (FMZO). Mezi jeho kompetence patřilo uzavírání smluv a dohod, rozbor a kontrola ekonomických výsledků a efektivnosti zahraničního obchodu. Z tohoto rozboru pak byla vypracována zpráva pro organizace zahraničního obchodu.

V prosinci 1970 přijalo plenární zasedání ÚVKSCŠ dokument pod názvem "Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ," který znamenal návrat k předchozí orientaci výhradně na Sovětský svaz a RVHP, a v němž označilo předchozí reformní období jako systém , " který by zbavil dělnickou třídu a všechny pracující nejen všech revolučních vymožeností, ale i základní politické a ekonomické jistoty." ³⁹

Tím byl znovu ustaven monopol zahraničního obchodu, který byl tvořen třemi typy organizací: podniky zahraničního obchodu, akciovými organizacemi a sdruženími. Tyto byly označovány jako organizace zahraničního obchodu (OZO) a později v roce 1985 rozděleny do 4 organizací. První byly organizace, které se specializovaly na vývoz a dovoz podle zbožové specializace „ Strojexport (vývoz strojů a strojního zařízení), Jablonex (bižuterie) Merkuria, Motokov (vozidla, výrobky lehkého průmyslu).“⁴⁰ Dále organizace specializované podle služeb, mezi ně patřil „Tuzex (maloobchodní prodej zboží za cizí měny), Investa (investiční celky)“⁴¹ a organizace zastupující zahraniční firmy v ČSSR a jiné instituce provádějící činnost v zahraničním obchodě .

³⁹ f. FMZO (= federální ministerstvo zahraničního obchodu), Praha 1969-1992, odbor nestrojírenský Měsíčník pro otázky zahraničního obchodu. 25 let československého zahraničního obchodu. Str 5. "archivně nezpracováno"

⁴⁰ Průša, J.: Abeceda reálného socialismu, Galileo CCE Service, 2012 str. 327

⁴¹ Průša, J.: Abeceda reálného socialismu. Galileo CCE Service, 2012 str. 327

Na zahraničním obchodu se také podílela Československá obchodní banka a Česká státní pojišťovna, které zajišťovaly pojišťování zboží, úvěrů a majetkových zájmů v oblasti zahraničního obchodu. Základním záměrem zahraničního obchodu byla separace tuzemských výrobců i vnitřního obchodu od zahraničních trhů. Díky tomu, že na tuzemském trhu byl sortiment zahraničního zboží velmi omezený a fungovalo zde jen několik podniků se specializací na zboží a služby, nedocházelo v zahraničí ke vzájemné konkurenci zdejších podniků. Dalším základním úkolem centrálního řízení bylo zajistit potřebné suroviny a polotovary pro plánovanou výrobu, potraviny a výrobky, které měly napomoci k dosažení vzestupu životní úrovně.

V polovině 70.let nastalo jisté uvolnění mezinárodního politického klimatu, které se završilo na Helsinské mírové konferenci v roce 1975, na které zúčastněné země, včetně Československa, podepsaly Helsinské dohody, v nichž se mimo jiné zavázaly k dodržování lidských práv a svobod. Tento akt současně přinesl i uvolnění "v obchodně politických vztazích a obchodních stycích mezi kapitalistickými a socialistickými zeměmi včetně Československa."⁴² Tento příznivý vývoj byl dočasný a po čtyřech letech došlo k zhoršení politické situace, což postihlo i ekonomické vztahy mezi Východem a Západem až do poloviny let osmdesátých, kdy samotná ekonomická situace nejen v Československu začala být neudržitelnou.

Dalším pokusem o zastavení nepříznivého vývoje v oblasti zahraničního obchodu byly experimentální pokusy zaměřené na užší propojení OZO s výrobními organizacemi, které se uskutečňovalo od roku 1983 a dále. Tím mělo být dosaženo určité uvolnění z přísně centrálního řízení ministerstva zahraničního obchodu a přenesení určitých kompetencí k přímé vývozní činnosti na hlavní dodavatele investičních celků (např. potravinářských komplexů - pivovary, cukrovary, lihovary, energetických komplexů či ucelených souborů strojů) do nesocialistických států, s cílem naplnit tendenci sblížovat výrobní sféru se zahraničním obchodem.

Do této problematiky experimentu spadá i "povolování kapitálové účasti

⁴² Nykryn, J: Zahraniční obchod ČSSR, Svoboda 1988, str 54

zahraničních firem z průmyslově vyspělých kapitalistických států na společném podnikání na území ČSSR, to jest k zakládání společných podniků joint ventures, jako jsou tyto typy známy v jiných zemích RVHP. Usnesením vlády ČSSR v roce 1985 byla takováto účast povolena. První jednání s některými zahraničními firmami s cílem založit na našem území společný podnik byla již zahájena koncem roku 1985." ⁴³

3. PZO TUZEX

3.1 Inspirace a předchůdce pro vznik PZO Tuzex

Vznik Tuzexu byl inspirován Všesvazovým sdružením Torgsin⁴⁴, které působilo v Sovětském svazu v letech 1932- 1936. Dalšími podniky, podle kterých byl Tuzex vytvořen působily převážně v USA a Kanadě, mezi něž patřily zprostředkovatelské firmy, které po 2. světové válce organizovaly zaslání dárkových balíčků s potravinami a nedostatkovým zbožím do Evropy. Vzhledem k tomu, že velká část obyvatelstva Československa měla příbuzné ve světě a dostávala pomocné balíčky, začalo zvláštní oddělení národního podniku Obchodní domy – Slovanské obchodní domy, prodávat devizovaným cizozemcům československé exportní služby za devizy, za účelem dosažení určitého zisku v této sféře. Také českoslovenští občané mohli nakupovat zboží z ciziny, pokud měli devizované prostředky.

Aby stát dostal tyto transakce pod svou kontrolu byla pro tyto účely zřízena v roce 1948 společnost Darex. Tato společnost, stejně jako podobné společnosti v Polsku a Maďarsku (IKA), prodávala zboží cizincům za valuty. K nákupu sloužil odpočet devizového zlata Národní československé banky.

Akciová společnost Darex byla založena v době, kdy docházelo k budování monopolu zahraničního obchodu, aby se tak odstranil, jak se uvádělo ve zprávě

⁴³ Nykryn, J: Zahraniční obchod ČSSR, Svoboda 1988, str 86

⁴⁴ Torgsin – Torgovlia s inostrancami – obchod s cizinou- ruská zkratka – pozn. aut.

MZO " chaotických stav, kdy dárkové akce jednotlivců z ciziny nebyly soustředěny v tuzemsku a nebyl vůbec zachycen obchod v drobném za cizí valuty a drahé kovy." ⁴⁵ Tato společnost byla založena jednotlivými podniky zahraničního obchodu, které zde vystupovaly jako akcionáři a díky vyhláše MZO měly monopolní oprávnění prodávat " v tuzemsku v drobném exportní zboží za cizí valuty a drahé kovy, jakož i obstarávat jednotlivé vývozy v drobném, vše bez ohledu na druhy zboží."⁴⁶ Tyto informace byly nalezeny v úřední dokumentaci, která vysvětlovala ukončení činnosti Darexu.

V roce 1950 byla vytvořena speciální měna, která měla konkurovat dárkovým akciím, které byly posílány ze zahraničí. Cílem bylo získat devizy, získávat zlato a valuty, které byly uloženy mezi obyvatelstvem a zároveň přimět občany k vyššímu utrácení. V této sféře byly ustaveny a probíhaly tři oddělené trhy - vázaný, volný a Darex.⁴⁷

K získávání valut využíval Darex své zastupitelské podniky v zahraničí, jehož zástupci byli pověřeni vykonáváním této činnosti. Pro tyto účely byla vždy sepsována zastupitelská smlouva. K popisu činnosti zástupce byla použita smlouva z roku 1952 mezi firmou Darex a Johnem Fisherem, který byl ředitelem firmy CENTEX inc., která sídlila v New Yorku.

Zástupce podniku byl zavázán smlouvou nepodnikat jinou podnikatelskou činností, která by mohla konkurovat činnosti Darexu. Byly stanoveny přísné podmínky a instrukce, například neměnit ceny stanovené firmou a dále obsahovaly nařízení "postupovat obchodními zvyklostmi a přihlížet k příslušným státním

⁴⁵ f. FMZO (=Ministerstvo zahraničního obchodu). čj. 41.671/Taj.-1953 složka, str. 1: Min spravedlnosti, SEFILI701, ADV, ZO-T. T 672/53-L/3 , různé, Národní Archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁴⁶ f. FMZO (=Ministerstvo zahraničního obchodu.) čj. 41.671/Taj.-1953 složka, str. 1: Min spravedlnosti, SEFILI701, ADV, ZO-T. T672/53-L/3 , různé, Národní Archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁴⁷ Vázaný trh byl v Československu od počátku roku 1939 a následně zde zůstal až do roku 1953, kdy přišla měnová reforma. Vázaný trh se týkal toho, že občané k nákupu potravin mimo peněz potřebovali také tzv. lístky, které vyjadřovaly množství, které si mohl občan koupit. Převzato:

<http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=456> [vid. 28.prosince 2014]

Volný trh představoval trh svobodnou směnou zboží, kdy ceny byly dohodnuty mezi prodávajícím a kupujícím a do této transakce nezasahovala vláda. Tento systém se po roce 1953 zhroutil, kdy vláda ustanovila pouze jediný trh a ovlivňovala zboží, které bylo dostupné na trhu.

ustanovením v ČSR." ⁴⁸ Úkolem zástupců bylo získávat zákazníky (dárce) a shromažďovat od nich částky v US dolarech " a příkazy zasílati běžně, t.j.nejdéle do 10 dnů od složení úhrady dárce, firmě Darex..... Příkazy dárce mohou se týkati dodávek prvotřídního zboží československé výroby výlučně pro obdarované v Československu." ⁴⁹

K podchycení co největšího okruhu zákazníků byl zástupce povinnen vybudovat fungující náborovou síť, " aby se obraty, dosud docilované pro Darex, nesnižovaly." ⁵⁰ Ale k síti podzástupců nebyl Darex v žádném právním poměru a za tuto síť byl zodpovědný sám zástupce, který byl povinnen nahlásit firmě jména svých podzástupců, které firma Darex musela schválit.

Dále si zástupce na své náklady zajistil vlastní propagační činnost, aby díky tomu byly vyčerpány všechny možnosti dalšího zvyšování obratu. O propagačních akcích byla firma vždy informována a to včetně zaslání propagačních materiálů. Darex měl výhradní právo tyto akce schvalovat či písemný materiál upravovat. Zástupce firmy také podával Darexu informace o činnosti jiných firem, které působily na trhu se stejnou činností jako zástupce firmy, o jejich podmínkách a rozsahu jejich činností. Za zastupitelskou činnost dostával zástupce provizi ve výši 13%, kterou odčítal od souhrnu nominálních částek jednotlivých darů. ⁵¹

Darex se oproti tomu zavázal vyřídít inkasované dary, informovat zástupce o cenách běžných druhů zboží, zasílat ujednané množství katalogů, ceníků, prospektů, popřípadě vzorků zboží pro potřeby zástupce.

Smlouva mezi firmou a zástupcem byla většinou uzavírána na dobu neurčitou a mohla být rozvázána ve výpovědní lhůtě tří měsíců kteroukoliv stranou.

⁴⁸ f. FMZO, Praha 1969 1992, obor nestrojírenský, 221A/EM/SH Opis, Zastupitelská smlouva, str. 1. Min spravedlnosti, SEFILI701, ADV, ZO-T. T 672/53-L/3 , různé, Národní Archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

⁴⁹ f. FMZO, Praha 1969 1992, obor nestrojírenský 221A/EM/SH Opis, Zastupitelská smlouva, str. 1. Min spravedlnosti, SEFILI701, ADV, ZO-T. T 672/53-L/3 , různé, Národní Archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁵⁰ f. FMZO, Praha 1969 1992, obor nestrojírenský 221A/EM/SH Opis, Zastupitelská smlouva, str. 2. Min spravedlnosti, SEFILI701, ADV, ZO-T. T 672/53-L/3 , různé, Národní Archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁵¹ Převzato: f. FMZO, Praha 1969 1992, obor nestrojírenský 221A/EM/SH Opis, Zastupitelská smlouva, str. 3. Min spravedlnosti, SEFILI701, ADV, ZO-T. T 672/53-L/3 , různé, Národní Archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

Pokud došlo k výpovědi smlouvy, dostal zástupce výpověď doporučeným dopisem, který obsahoval rozvázání vzájemné spolupráce. Platnost smlouvy končila v den doručení dopisu.

Po převzetí daru, byl zástupce povinen potvrdit dar v plné výši dárci a následovalo předání částky bankovým převodem na konto Darexu. Po přijetí peněžního daru, umožnil Darex příjemci v ČSR vybrat si dar ve zboží, které měla firma Darex na skladě a to v ceně Darexu, které byly upravovány podle situace na světových trzích. Po vybrání zboží obdarovaný dárkový certifikát podepsal a originál toho certifikátu byl poslán zpět dárci. Tento proces měl zobrazit povahu šeku a jeho následné použití. Pokud obdarovaný částku certifikátu nevypotřeboval, byl mu vydán odběrný poukaz Darexu Státní banky.

Po zavedení měnové reformy, která byla zavedena 1. června 1953 byl tento systém v Československu 31.května.1953 zrušen, z odůvodnění, že tento způsob směny zboží za cizí valuty je na československém trhu nežádoucí "vedle zboží, které je k dispozici volně a v bohatém sortimentu na domácím trhu,"jak se uvádělo v záznamu zastupitelské smlouvy.⁵²

Dalším důvodem ke zrušení Darexu byl fakt, že existence odběrných poukazů Darexu (bonů) umožňovala podnět k čenému obchodu s bony a s valuty a docházelo i k financování protistátní činnosti." A jak se zdůrazňovalo ve výše zmíněném záznamu zastupitelské smlouvy, další existence Darexu by tedy znamenala znevažování toho, že čs. měna byla nyní podstatě zhodnocena a jeho zrušení je nutností vyplývající ze samotné podstaty provedení peněžní reformy."⁵³

Zrušení Darexu současně vzbudilo obavy, aby nebyly poškozeny vztahy smluvních závazků a nebyla pošpiněna pověst čs. vývozního obchodu. Na druhé straně se podle zde citovaného předběžného návrhu Úřadu předsednictva vlády z roku 1953 počítalo se značným zvýšením dárkových zásilek z ciziny.

⁵² f. FMZO, Praha 1969 1992, obor nestrojírenský 221A/EM/SH Opis, Zastupitelská smlouva, str. 3. Min spravedlnosti, SEFILI701, ADV, ZO-T. T 672/53-L/3 , různé, Národní Archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

⁵³ Převzato: f. FMZO, Praha 1969 1992, obor nestrojírenský 221A/EM/SH Opis, Zastupitelská smlouva, str. 1. Min spravedlnosti, SEFILI701, ADV, ZO-T. T 672/53-L/3, různé, Národní Archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

Zavedením volného prodeje všeho zboží však nastal pravý opak, a zmenšil se tím příliv devizových peněžních darů ze zahraničí. Tento problém nenastal v jiných zemích sovětského bloku, jako například u výše zmíněného Maďarska a Polska, kde po provedení peněžních reforem se tyto společnosti omezily na vydávání dárkových balíčků za všeobecné maloobchodní ceny. Také v Německé demokratické republice nadále fungovaly podobné společnosti.

Aby stát nepřicházel o zisk v cizí měně, rozhodly příslušné orgány (MZO, ministerstvo financí (MF)) v roce 1956, že cizincům budou přiznány 20% prémie k úřednímu kursu na předem zaplacené poukazy na stravovací a ubytovací služby.

Úředníci pracující v zahraničí dostávali část svých platů ve valutách a část v československých korunách. Od 19.června 1957 dochází ke zřizování zvláštních prodejen při československých zastupujících úřadech, obchodních oddělení a jiných úřadů v zahraničí, které měly jejich personálu prodávat za valuty československé zboží a získávat tak tyto prostředky pro státní finance zpět, což rovněž bylo zaměřeno na devizové úspory úředníků a pracovníků zahraničního obchodu. Na těchto základech byla založena nová obchodní společnost Tuzex podnik zahraničního obchodu.

3.2 Vznik a první rok PZO Tuzex

Vznik Tuzexu se datuje k 1.červenci 1957, kdy byla vydána vyhláška ministra zahraničního obchodu ze dne 27. června 1957 O zřízení Tuzexu, podniku zahraničního obchodu pro prodej zboží v drobném za cizí měny.⁵⁴ Sídlem tohoto podniku byla Praha s ředitelstvím v Rytířské ulici a prodejny na dalších místech (například Letiště Ruzyně, Palackého ulice, Tylovo náměstí a další), přičemž další pobočky mohly být zakládány i mimo hlavní město. Hlavním předmětem činnosti byl prodej drobného československé zboží za valuty (bony).

Druhou činností byl vývoz zboží v drobném. Pro potřeby prodeje v

⁵⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR (tj.ekonomického náměstka GR), KR (= komplexní rozbory), 1958 str.3. Národní archiv Chodovec, Praha "archivně nezpracováno"

drobném zabezpečoval Tuzex dovoz zboží prostřednictvím organizací zahraničního obchodu. Zboží, které mělo exklusivní hodnotu, nové druhy zboží na trhu, náhradní díly k automobilům či dovoz zboží podle "individuálních požadavků zákazníků může (*Tuzex pozn. aut.*) zabezpečovat přímo."⁵⁵ Při přímém dovozu bylo důležité dodržovat obchodně politické zásady, které byly stanoveny FMZO a "postupovat v dohodě se zbožově příslušnými organizacemi zahraničního obchodu."⁵⁶

Tento podnik byl samostatnou hospodářskou organizací a nebyl závislý na státu, který neručil za jeho podnikání. Tuzex získal úvěrový účet na zboží od Státní banky a obdržel úvěr od MF a úvěrové alokace od ZO. K jednáním, které se týkaly administrativy a chodu podniku byly vždy zváni zástupci stranické organizace i ROH, podnik však náležel do působnosti FMZO, kterému byl přímo podřízen.

Do vedení byl jmenován a odvoláván ministrem zahraničního obchodu ředitel, který podnik zastupoval, řídil a odpovídal za něj a zastával první stupeň řízení. Do druhého stupně řízení se řadili vedoucí úseku a hlavní kontrolor, do následujícího třetího stupně řízení patřili vedoucí obchodních skupin a vedoucí odborů. Posledními stupni řízení byl čtvrtý – vedoucí oddělení, prodejních jednotek a skladů, a pátý, kam patřili vedoucí referátů. V rámci tohoto obchodu byly upraveny celní tarify, díky čemuž byl nákup zboží prostřednictvím Tuzexu výhodnější než dovoz ze zahraničí a zároveň byly zakládány obchodní sítě v jiných státech. Ředitel byl podřízen náměstkovi ministra zahraničního obchodu, kterému adresoval všechny základní dopisy " obsahující vyžádané zprávy o situaci v plnění úkolů Tuzexu a požadavky podniku související se zabezpečováním jeho úkolů."⁵⁷

Mimo vyhlášku ministra zahraničního obchodu referoval o vzniku Tuzexu i deník Rudé právo, který informoval občany více než samotná vyhláška. „ *Dnem 15. července bude možno nakupovat v drobném zboží za cizozemská platidla*

⁵⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 2.12.1985. Organizační řád PZO Tuzex. Část II. čl. 2. Základní ustanovení podniku, str. 1. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁵⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 2.12.1985. Organizační řád PZO Tuzex. Část II. čl. 2. Základní ustanovení podniku, str. 1. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁵⁷ f. MZO (= ministerstvo zahraničního obchodu), Praha (1920) 1945-1968, sekretariát ministra, kolegia, 15.11.1961, Protokol o předání funkce ústředního ředitele podniku zahraničního obchodu Tuzex, Národní archiv Chodovec " archivně nezpracováno"

v novém podniku zahraničního obchodu Tuzex, který bude mít sídlo v Praze 2, Palackého ulici číslo 13. Zboží se bude prodávat na odběrné poukázky vydávané státní bankou československou a p.p. Živnostenská banka odvedená cizozemská platidla, podle podmínek o nichž podají infocentra uvedené banky a podnik zahraničního obchodu Tuzex. Výměna valut, to je hotových cizozemských peněz za odběrné poukázky, bude považována za včasné splnění povinností nabídky stanovené zákonem o devizovém hospodářství. Kdo nebude žádat za valuty odběrné poukázky na zboží, obdrží za ně od Státní banky československé nebo Živnostenské banky dvojnásobnou protihodnotu úředního kursu příslušné valuty.“⁵⁸

O 14 dní později deník Rudé právo dodává další informace o Tuzexu, „posláním Tuzexu je vycházet vstříc členům diplomatických sborů, zahraničním turistům a delegátům i držitelům cizozemských platidel a valut. Prodává se tu textil, obuv, kožená galanterie, sklo, porcelán a v módním salonu šijí i obleky. V přízemí prodejního je zřízena směnárna Státní banky, která vyměňuje zákazníkům valuty za odběrné tuzexové poukázky v různé hodnotě podle platných zahraničních měnových kurzů a prodej je za průměr mezinárodní maloobchodní ceny. Prodejní dům Tuzex má na starost odbyt našeho exportního zboží v tuzemsku, odbyt v zahraničí na zámořských lodích, veletrzích a zprostředkovávání dárků příbuzných a krajanů ze zahraničí do ČSR. Připravili na to 20 druhů různých balíčků prvotřídního zboží v cenách od 30 do 70 tuzexových korun. Další prodejna se připravuje na Tylově náměstí č. 3.“⁵⁹

Podnik se řídil zásadami politického a hospodářského řízení, podle nichž měla veškerá činnost pracovníků podniku vycházet z politiky KSČ a směřovat k zabezpečení plného rozvoje zahraničního obchodu. Všechny plány, kterými se podnik měl řídit byly v souladu s hospodářskopolitickým programem KSČ. Podnik byl řízen centrálně, aby se tak předcházelo základním problémům a ustanovily se celkové proporce. "Řešení všech celostátních otázek se upravuje tak, aby nižší orgány měly možnost uplatňovat vlastní iniciativu a tvůrčím způsobem hledat

⁵⁸ Oznámení: Prodej za valuty. Deník Rudé právo, 9.7. 1957, str. 4

⁵⁹ Pražský Tuzex zahájil prodej: Deník Rudé právo: 24.7.1957 str. 2

nejlepší způsob splnění stanovených celkových úkolů, který odpovídá konkrétním podmínkám na jejich pracovním úseku." ⁶⁰ " Plánovitě řídit znamená v souladu s dlouhodobými politicko hospodářskými cíli určovat způsoby, kterými bude těchto cílů dosaženo, a plnění úkolů pak organizačně zajišťovat."⁶¹

Až do roku 1957 byly oficiálním platidlem odběrné poukázky, na kterých bylo jméno zákazníka. Tyto poukázky byly nahrazeny novým způsobem prodejem za tuzexové bony⁶², které měly zajistit anonymitu zákazníků. Hodnota bonu byla rozšířena o další hodnoty od 0.50 až do 100 Kčs. Po dohodě s ministerstvem financí došlo k rozesílání bonů i do zahraničí (Rakousko, Švýcarsko, Západní Německo) Tyto tuzexové poukázky byly opatřeny znaky proti zfalšování. Byla zavedena diplomatická sleva na všechny potraviny v částce 20% ze stanovené ceny, a pro diplomaty byla současně zřízena zvláštní prodejna.⁶³

Podle záznamů z Komplexního rozboru činnosti PZO Tuzex za rok 1958 byla vytvořena obchodně politická skupina, která v průběhu I. pololetí 1958 ustavila síť zástupců a podzástupců podniku. Během prvních dvou let podnik rozšířil svou síť zástupců ve třinácti zámořských teritoriích a v sedmi evropských zemích. Tyto pobočky byly vytvořeny zejména v oblastech krajanského osídlení, kde bylo možno očekávat nejvyšší devizový přínos.

Hned v prvním roce fungování Tuzexu byly zapojeny do prodejního řetězce tehdy nejvýznamnější obchodní domy a prodejny⁶⁴ (například Bílá labuť, Dům módy, Rozkvět v Brně), což významným způsobem přispělo k propagaci a k rozšíření povědomosti o existenci podniku Tuzex mezi obyvateli v celé republice. Za účelem obohacení sortimentu se rovněž navázala spolupráce s některými vývojovými závody a těmi výrobními podniky, které vyráběly a dodávaly zboží pro Dům módy.

⁶⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 2.12.1985, Organizační řád PZO Tuzex. Str 4. Národní archiv Chodovec." archivně nezpracováno"

⁶¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 2.12.1985, Organizační řád PZO Tuzex. Str 5, Národní archiv Chodovec." archivně nezpracováno"

⁶² Viz příloha 2

⁶³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, sekretariát ENGR, KR, 1958, str.1. Národní archiv Chodovec " archivně nezpracováno"

⁶⁴ Viz příloha 3,4

Díky této spolupráci a na základě přímého styku se zahraničními zákazníky docházely podniku i úhrady od jednotlivců pro obdarované v ČSR ve formě šeků a cizích platidel. Hodnota těchto příjmů byla v roce 1958 1,191 000 Kčs .⁶⁵

Kvůli nedostatečně prováděného průzkumu ve všech teritoriích nebylo možno prokazatelně zjistit ziskovost v některých oblastech. "Průzkum" trhu probíhal jen díky informacím, které byly získány nepřímo buď prostřednictvím zástupců, nebo neúplnými a nedostatečnými zprávami ze zastupitelských úřadů. Nikdy se neuskutečnil regulérní průzkum trhu podle pravidel obvyklých v kapitalistických zemích. Podle tehdejší praxe se výsledky sestavovaly na základě hlášení z jednotlivých úseků a podle údajů předem schválených pětiletých plánů. Tím byl ztížen další postup při rozšiřování zastupitelských sítí v zahraničí a komplikace přinášel též nedostatečný přehled o možnostech rozvoje, který jednotlivá teritoria poskytovala.

Z těchto důvodů a také z nedostatečného podchycení návštěv cizinců a krajanů v ČSR začalo ministerstvo zahraničního obchodu a Tuzex silnou propagační činnost. Tato propagace se rozvinula až ve II. pololetí roku 1958 a jejím cílem bylo seznámit co nejširší okruh zájemců s funkcí a činností Tuzexu a zejména s výhodami, které z toho plynuly pro dárce v cizině i obdarované v ČSR.

Propagace byla zaměřena víceúčelově a probíhala v tiskovinách a časopisech, o kterých se předpokládalo, že jsou čteny krajanů a dále v reprezentativních časopisech ČSR, určených pro zahraničí a v některých lokálních časopisech, které vycházely i na Slovensku. Dále byly vydávány prospekty a skládačky, které měly za úkol seznámit čtenáře s činností Tuzexu.⁶⁶ Tyto propagační materiály byly distribuovány v zahraničí prostřednictvím zástupců, Československého ústavu zahraničního, poštovních celních úřadů a byly přikládány k dárkovým balíčkům docházejícím do ČSR, aby obdarovaní byli seznámeni s výhodami, jež zaslání darů prostřednictvím Tuzexu přináší a aby mohli sami

⁶⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, sekretariát ENGR, KR, 1958, str 5. Národní archiv Chodovec " archivně nezpracováno"

⁶⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, sekretariát ENGR, KR, 1958, str.6. Národní archiv Chodovec " archivně nezpracováno"

informovat své známé v cizině. Letáky byly rozdávány také v hotelích Čedoku, které navštěvovali cizinci a byly instalovány do vitrín zboží, které bylo možné koupit v Tuzexu. Na obchodních veletrzích v zahraničí byly instalovány propagační stánky Tuzexu, kde informace podávali zahraniční zástupci. Kromě toho byly vydávány ceníky, které informovaly o běžných druzích zboží a o prodejních podmínkách. Další formou propagace o Tuzexu byly relace ve vysílání československého rozhlasu do zahraničí.

Další podmínkou k úspěšnému provozu Tuzexu bylo stanovení prodejní ceny. Při tvorbě cen se přihlíželo k průměrným cenám příslušného zboží na západoevropských trzích. Cena byla vždy určována jednotně, tedy bez přihlídnutí k druhu používané měny, resp. různých světových cenových hladin a také nesmělo dojít k přesažení hranice 50% SMC vůči maloobchodním cenám.⁶⁷

Tvorba cen byla také ovlivněna exkluzivitou prodávaného zboží a prodejnosti určitého sortimentu. Vedle toho se také sledovala možnost co nejvyšší procentuální přírážky k průměrným vývozním nebo dovozním cenám při zachování hlavních cenových zásad a to vše z důvodu udržení kvality dováženého, či produkovaného exkluzivního zboží.

Analýza prvního roku činnosti vykazovala určité nedostatky a to zejména v nedostatečném plnění plánu prodeje a obchodní činnosti.

Tento nepříznivý vývoj vyplýval zejména z nízké produktivity práce zaměstnanců na prodejnách, kteří neměli čas věnovat se zákazníkům a nemohli tak dostatečně jejich zájmy usměrňovat či ovlivnit. Lze se domnívat, že prodavači za pulty tuzexových obchodů přistupovali ke svým zákazníkům obdobným způsobem jako v kterékoliv jiné běžné prodejně a nepokládali za nutné vyvíjet větší aktivitu při obsluhování zákazníků ze zahraničí. Přičemž zde hrála bezesporu svou roli často nízká nebo žádná jazyková vybavenost k této práci. Snahu o nápravu této nedostatečnosti vyvíjel Tuzex po celou dobu své existence pořádáním například jazykových a jiných kurzů.

⁶⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, sekretariát ENGR, KR, 1958, str.11. Národní archiv Chodovec " archivně nezpracováno"

Dalším problémem byly nedostatečně vhodné prodejní prostory, které v tehdejší době nemohly dosahovat požadované úrovně srovnatelné s úrovní prodeje v kapitalistickém zahraničí. Na druhé straně rozvíjející se činnost Tuzexu se promítla ve znatelně klesajícím počtu dárkových balíčků zasílaných z ciziny.

Následujícím problémem fungování podniku byla malá pomoc od MZO, které přidělovalo Tuzexu alokace se zpožděním a také nedostatečně fungující spolupráce s vybranými prodejny státního obchodu. Podnik zároveň neměl podporu u ZO KSČ.

Lze konstatovat, že samotná podstata a způsob existence podniku Tuzex byla od svého založení v rozporu se základními principy socialistického způsobu života a odporovala proklamované zásadě rovnosti všech občanů tím, že zde docházelo k jisté "selekci" občanů, z nichž většině byl odepřen přístup na exkluzivní trh, takže tito občané byli nuceni obstarávat si exkluzivní zboží nejrůznějším způsobem, včetně využívání černého trhu a podporou šedé ekonomiky. Takže po celé období činnosti Tuzexu zde trval rozpor, vyvolaný na jedné straně podporou jeho existence ze strany režimu a na druhé straně jeho odmítání z ideových důvodů.

Závažným problémem se stala rozšiřující se spekulace s některými druhy zboží a k vytváření černého trhu. I přes tyto nedostatky dokázal Tuzex zajistit vyšší příděl deviz než příjem bývalého Darexu.

V reakci na tuto situaci byla zavedena opatření, která měla zlepšit chod podniku. Tato opatření se týkala zejména dokončení výstavby zastupitelské sítě v zahraničí a stanovení konkrétních úkolů pro zahraniční zástupce s cílem dosažení zvýšení obrátu. Dalšími úkoly bylo zvýšení propagace Tuzexu v tuzemsku i v zahraničí ve spolupráci s Čedokem pro jednotlivá teritoria, a dále podpora možnosti zasílání dárkových zásilek od dárců z Kanady, USA a Austrálie.

3.3 Období rozvoje a stability PZO Tuzex

První rok PZO Tuzex prokázal, že se stal důležitým a posléze významným článkem v rezortu zahraničního obchodu. Vedení Tuzexu si bylo vědomé, že musí zavést určitá zlepšující opatření, která zajistí vyšší příjem deviz. Tato opatření se týkala zejména zvýšení kvalifikace zaměstnanců. V roce 1959 podle Komplexního rozboru hospodářské činnosti za rok 1960 proběhly prověrky, které měly zjistit politicko-odborné kvalifikace referentů obchodních podniků. Tyto prověrky prováděly odbory politické ekonomie, mezinárodních vztahů, vnitřního obchodu a techniky zahraničního obchodu. Díky přípravným kurzům mohla část zaměstnanců složit kvalifikované zkoušky, které byly zřízeny se spoluprací s podniky MZO.

Současně byly zřizovány nové prodejny (Veletržní palác, Alcron), a stávající prodejny prošly stavebními úpravami.

Výroční zprávy poukazovaly na nevyhovující prodejní prostory, které neumožňovaly skladovat dostatečné množství zboží, takže v mnoha případech nebylo možné okamžitě vyhovět přání zákazníka. Cílem těchto úprav bylo zlepšení služeb zahraničním hostům, aby podnik dosáhl uspokojení nároků cizinců prodloužením prodejní doby a co nejvíce využít zvýšení cizineckého ruchu

Na tyto snahy navazovalo rozšíření spolupráce se speciálními prodejny státního obchodu. Díky dohodě, kterou podnik uzavřel s podniky vnitřního obchodu, mohl si tak zákazník Tuzexu vybrat zboží ve speciálních prodejnách (zbraně, hudební nástroje, sklo a porcelán).

Propagační spolupráce s Čedokem byla stále intenzivnější: " Docházelo k vydávání společného propagačního materiálu pro teritorium USA, využití sítě zahraničních zástupců Tuzexu i pro činnost Čedoku, rozvinutí spolupráce se zahraničními autokluby prostřednictvím obou podniků." ⁶⁸ Mimo tyto podniky navázal dále Tuzex spoluprací se zbožovými PZO.

Všechny tyto činnosti směřovaly ke splnění plánů, které byly v souladu se

⁶⁸ f. MZO, Praha (1920) 1945-1968, sekretariát ministra, kolegia, 15.2.1961 Komplexní rozbor hospodářské činnosti podniku za rok 1960 str. 4, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno."

zásadami chozrasčotního řádu.⁶⁹ V souvislosti s chozrasčotním řádem se také rozvinula vnitropodniková socialistická soutěž.

Tato opatření, která byla zavedena v roce 1959 pomohla v následujícím roce ke zlepšení a rozšíření spolupráce se zástupci v zahraničí, zejména spojení s bankovními společnostmi, jejichž prostřednictvím byla rozvíjena propagační činnost. Spojení s Čedokem pomohlo navázat spolupráci s cestovními kanceláři a s autokluby, zejména při prodeji tuzexových a benzinových poukázek.⁷⁰ Díky této spolupráci se dosahovalo účinnějšího plnění plánu inkasa. Na druhé straně se stal trvalým problémem nábor zástupců a dále s efektivita a účelnost inzerce. Z těchto důvodů pak docházelo i k rozvázání spolupráce s některými zástupci.

Spolupráce s obchodními zástupci probíhala obdobným způsobem jako za existence Darexu. Velmi intenzivně byla sledována propagačně náborová činnost všech zástupců a velký důraz byl kladen na informační kampaň směřovanou na krajanskou veřejnost, aby tato byla o činnosti Tuzexu dostatečně informována.

Následným opatřením, které mělo dopomoci ke zlepšení finančního stavu Tuzexu bylo zavádění novinek sortimentu. Jak je v rozboru uvedeno, větší část zboží byla dovážena z ciziny. Tyto dovozy byly realizovány na základě obchodně politických dohod, ale jelikož Tuzex začal být současně orientován na vývoz a na "prosazování novinek československé výroby,"⁷¹ měla tato skutečnost negativní dopady na rozšiřování nového obchodního sortimentu. Z toho důvodu měl Tuzex za úkol rozšiřovat spolupráci s tuzemskými výrobními závody pro svoje obchodní aktivity, neboť do této doby byla spolupráce značně omezována.

Zlepšení úrovně prodeje bylo podpořeno také novými způsoby prezentace zboží, jeho instalace a úprava v prodejních prostorách, tak aby zákazník co největší možnost výběru a kontaktu se zbožím. Byly zavedeny zvláštní návody k obsluze a užívání zboží.

⁶⁹ Metoda plánovitého vedení hospodářství v podnicích, která se snažila zavést tržní aspekty do netržního hospodářství. Snaha o to, aby výdaje, které podnik vydal se zároveň kryly s příjmy podniku.

⁷⁰ f. MZO, Praha (1920) 1945-1968, sekretariát ministra, kolegia, 15.2.1961 Komplexní rozbor hospodářské činnosti podniku za rok 1960 str. 11, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁷¹ f. MZO, Praha (1920) 1945-1968, sekretariát ministra, kolegia, 15.2.1961 Komplexní rozbor hospodářské činnosti podniku za rok 1960 str. 27, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

Během následujících tří let zesílila spolupráce s dodavateli. V rámci dohody mezi dodavateli a Tuzexem byla možnost uplatnit vůči dodavatelům reklamace v případě nedodání zboží, nebo nevyhovující kvality.

V roce 1964, v důsledku reorganizace podniku, byl zaveden k 1. lednu 1964 kádrový pořádek, podle něhož se rozhodovalo o přijímání, přemísťování a propouštění pracovníků podniku.⁷² Nadále se projevovaly nedostatky v kvalifikaci zaměstnanců, jejíž úroveň měla být zlepšena postupným zařazováním pracovníků do škol a studijních programů v souladu se studijními plány podniku. (viz další kapitola)

Pro zintenzivnění a zkvalitnění výsledků úkolů se Tuzex stále více zaměřoval na socialistickou soutěž, jejímž prostřednictvím měli být zaměstnanci motivováni k většímu pracovnímu nasazení. " Na základě závazků jednotlivců i celých kolektivů byl pravidelně čtvrtletně vyhlašován celopodnikový socialistický závazek, zaměřený na splnění a překročení hlavních úkolů podniku jak v inkasu, tak i v prodeji zboží, na úspory vlastních nákladů, dodržení plánované normy zásob obchodního zboží apod....Účast v soutěži byla skutečně masová, což dokazuje, že v průměru roku 1963 bylo do soutěže zapojeno 92 % všech pracovníků podniku." ⁷³ V rámci této soutěže byly brigády socialistické práce⁷⁴, které byly zaměřeny zejména na prodejny a dále probíhala vnitropodniková soutěž o titul nejlepší prodejny, která byla každé čtvrtletí vyhodnocována a vítězná prodejna byla propůjčena Rudá standarta ústředního ředitele.

Soutěže byly používány zejména z důvodu, že "tvůrčí iniciativa pracujících je nevyčerpatelným zdrojem pokroku ve všech oblastech hospodářského a společenského života. "⁷⁵I přes kladné výsledky soutěží nebylo vedení podniku spokojeno s úrovní kultury prodeje. Tento problém byl způsoben zejména

⁷² Převzato: f. A 34 inv jedn 2462 Zpráva o plnění RV č. 43/1963 o soustředění operativního rozpracování org devizové trestné činnosti, spekulace a podloutnictví se vztahem k ekapitalistické cizině na II. správu MV a úpravě součinnosti se součástí VB. V Praze 27.3.1964. Archiv bezpečnostních složek, Praha

⁷³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1960, str.32, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁷⁴ Tato soutěž pomáhala plnit úkoly při socialistické výstavbě, měla upevňovat výrobní vztahy a zvyšovat úroveň pracujících.

⁷⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu 1958-1991 sekretariát GR, porady GR, 2.12.1985 Organizační řád PZO Tuzex str 4. Národní archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

nedostatkem prodejních a skladovacích prostor, což často zákazníci kritizovali. Takové překážky komplikovaly hladké plnění plánu. V reakci na tyto nedostatky Tuzex " požadoval jménem všech pracovníků prodejen a skladů velmi energické, a hlavně účinné a rychlé opatření ze strany MZO v poskytnutí takových podmínek, v nichž by bylo úkoly možno zvládnout.⁷⁶

O vývoji činnosti v následující letech nejsou dostupné informace. V roce 1967 se začaly prodávat některé druhy zboží, které patřilo pod PZO Tuzex v jiných organizacích. Můžeme se ale, vzhledem k Rozboru hospodářské činnosti za rok 1969 domnívat, že Tuzex nadále rozvíjel své podnikání. Důkazem toho je i to, že k 1. lednu 1969 byla ustanovena akciová společnost Tuzex podle § 4 č. 243/1949 Sb. O akciových společnostech. Toto povolení "bylo uděleno zakladatelům výnosem MZO ze dne 19. prosince 1968 čj. 2382/68- SM, vydaným v dohodě s příslušnými odvětvovými ministerstvy.... Základním smyslem existence A.S. Tuzex je organizovaně celou svou činností působit na dosažení maximálního inkasa deviz a valut pro národní hospodářství ČSSR. Tuto činnost rozvíjet s maximální hospodárností i přes to, že produkce deviz a valut prostřednictvím Tuzexu je jednou z nejefektivnějších v národním hospodářství."⁷⁷

Veškeré úkoly, které si Tuzex stanovil, byly zaměřeny na splnění základního cíle – stále se zvyšující inkaso. Pro jeho splnění se nadále rozšiřovala prodejní síť, v reakci na stále rostoucí poptávku zákazníků po zahraničním zboží. Na tomto trendu měli přirozeně zájem jednotliví akcionáři.⁷⁸ K tomuto rozšíření měly přispět zejména sítě akcionářů.

Koncem roku 1968 a v průběhu 1969 docházelo k postupnému rozšiřování prodejních míst, v " nichž se prodává zboží za tuzexové odběrné poukázky tak, že mimo 31 prodejen A.S. Tuzex, uskutečňuje prodej prodejních míst. V rozdělení podle obchodních oborů (Klenoty a starožitnosti, potraviny, textil a jiné)."⁷⁹ Toto

⁷⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1960, str.33, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁷⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1969, str.2, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁷⁸ Akcionáři: PZO, zahraniční partneři, výrobci a dovozci luxusního zboží.

⁷⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1969, str.2, Národní

rozšíření bylo umožněno díky přeměně podniku na akciovou společnost. Hlavním a stálým úkolem bylo zlepšování prodejního prostředí a kultury obsluhy s cílem působit na poptáku zákazníků.

Dne 30. června 1969 byla uzavřena dohoda mezi Tuzexem a MO ČSR, díky níž zavedl Tuzex na svých "prodejních i na prodejních akcionářů prodej za valuty a směnářenskou činnost. Toto opatření mělo zvýšit inkaso."⁸⁰

Dalším opatřením bylo rozšíření dosud prodáváného sortimentu, zejména u zboží, po němž byla vysoká poptávka z řad zahraničních zástupců a zákazníků. K tomuto rozšíření dospěl Tuzex díky prodeji zboží za tuzexové koruny (TK) přes akcionáře a rozšířením sortimentu, "zavedením nových služeb (realitní kancelář, která připravuje prodej a zprostředkovává prodej bytů či nemovitostí), rozšíření činnosti zásilkového prodeje a rozšíření individuálních dovozů."⁸¹

V rámci rozšiřování skladových míst, byly v roce 1969 založeny čtyři ústřední sklady, a zboží, které zde bylo skladováno, bylo "vystaveno v ústřední vzorkovně, která přijímá objednávky z prodejen a rozepisuje skladům expedice."⁸² Prodejny zásobovala podniková doprava, a dodávky do mimopražských prodejen zajišťoval podnik ČSAD na základě smlouvy s Tuzexem.

Přeměna Tuzexu na akciovou společnost zásadně ovlivnila též propagační činnost. Propagace byla nyní více zaměřená na inkaso a péči o jeho rozšíření a byla přednostně orientována na podporu prodeje. V rámci propagace byly nabízeny speciální dárkové balíčky, ceníky se zbožím, informace v tisku, letáčích a na veletrzích.

Vzhledem k politickým událostem roku 1968 měla propagační činnost rovněž za úkol omezit negativní vlivy ze zahraničí a propagandy, která se stavěla proti zasílání darů do ČSSR a samotné existenci a způsobu fungování Tuzexu a upozorňovala, že po vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR nastala

archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁸⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1969, str.2, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁸¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1969, str.2, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁸² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1969, str.18, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

nepřehledná situace, která dočasně znejistila a zpochybnila dosavadní závazky podniku, který nebude schopen v dané situaci přesvědčivě dokázat, že své závazky bude v nejbližší budoucnosti schopen splnit. V reakci na tuto situaci vydával Tuzex důrazná prohlášení, že nebude zrušen a všechny závazky a zakázky budou splněny.

S ohledem na tyto skutečnosti můžeme se domnívat, že přeměna podniku na akciovou společnost byla krokem k omezení a eliminaci zahraniční protiakce a k upevnění postavení na zahraničním trhu. Politické události roku 1968 měly rovněž za následek výrazné omezení cestovního ruchu se všemi nepříznivými důsledky pro činnost Tuzexu.

Tento názor také podporuje fakt, že akciová společnost Tuzex byla ke dni 31. prosince 1970 zrušena a následně od 1. ledna byl opět zřízen vyhláškou ministra zahraničního obchodu "č. 163/1970 Sb. Tuzex podnik zahraničního obchodu. Tato vyhláška byla změněna a upravena vyhláškou federálního ministerstva zahraničního obchodu č. 48/1974 Sb. " ⁸³

V následujících letech se Tuzex a jeho propagace zaměřila zejména na katalogové ceníky zboží⁸⁴, které byly vydávány zejména pro zástupce v zahraničí a prodejny podniku. Pro informace zákazníků byly dále na prodejny dodávány "tiskově-propagační materiály, prospekty na automobily Škoda, letáky na další druhy chat, katalog lustrů, ceníky pro Free-shop a diplomatickou prodejnu na BSMV, seznamy servisních oprav pro průmyslové zboží, stolní a nástěnné kalendáře, novoročenky."⁸⁵ Zejména před pořádáním celostátní spartakiády, kdy se očekávala zvýšená návštěvnost cizinců, byly na hraniční přechody, do Čedoku, dodávány prospekty, které informovaly o službách, které podnik nabízel. Byla prováděna inzerce v časopisech pro zahraničí, v krajanských zahraničních časopisech, ve kterých byly i články, které měly náborovou činnost.

V roce 1975 byla pozměněna organizační struktura Tuzexu. " Byly

⁸³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ2.12.1985 Zásady propojení nákupu a prodeje v PZO Tuzex. Organizační řád PZO Tuzex. Str. 1. Národní archiv Chodovec. "archivně nezpracováno"

⁸⁴ Viz příloha 1

⁸⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1975, str.91, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

stanoveny pracovní postupy při hospodaření se zbožím, při provádění objednáčích styku a zásobování prodejních jednotek obchodním zbožím zajištěna jednotná evidence nezlikvidovaných dodavatelských faktur /zboží na cestě/, stanoven postup při uplatňování práv z důvodu odpovědnosti za vady / reklamační řízení / a v souvislosti s ním vydány reklamační řády, stanoveny zásady tvorby cen a zásady činnosti ústředních skladů." ⁸⁶

Díky novým technologiím a inovacím byla v Tuzexu zavedena automatizace, inovace výpočetní techniky a používání počítačů. Tento systém automatizace umožňoval evidenci stavu a pohybu zboží. Vzhledem k novému technologickému vývoji byly pro pracovníky pořádány rekvalifikační kurzy, zavedení nových pracovních postupů. Tyto změny jsou označovány jako racionalizační opatření.

V roce 1977 slavil Tuzex dvacet let své existence. Toto výročí bylo prezentováno velkou propagační kampaní, zejména v časopisech pro zahraničí a na veletrzích (Brno). Vedle toho probíhala reklamní činnost, které byla prezentována formou "výkladové tvorby a výstavek na prodejnách....reklamní materiál byl zajišťován prostřednictvím agentur "Merkur" a "Erpo", částečně byl zhotovován v aranžerské dílně podniku."⁸⁷ Reklamy byly zaměřeny na příslušné roční období a doprodejové akce, externí propagaci a politické akce (aranžování výkladních skříní k politickým akcím). Tato propagace byla odlišná od ostatních OZO, vzhledem k tomu, že " není možné organizovat propagaci dovážených výrobků (např. zadávání inzerátů v tuzemských časopisech). Tyto výrobky je možno propagovat prostřednictvím vitrin a různých poutačů v našich prodejnách, při pořádání akcí prováděných ve spolupráci s " Made in" a inzercí v katalogu Tuzexu. ⁸⁸

Úkoly na které se podnik dále zaměřil se týkaly zejména na zkvalitnění spolupráce se zástupci, kteří vyvíjeli "maximální činnosti v oblasti neobchodních

⁸⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1975, str.92. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁸⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str.66, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁸⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1982, str.3, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

platů na základě stimulačních opatření zejména u dědictví a úspor"⁸⁹ (tato problematika bude vysvětlena v dalších kapitolách) a rozšíření a nabízení exkluzivního zboží z tuzemska i zahraničí.

Jedním z nejdůležitějších článků činnosti Tuzexu byla propagace. Plán propagace vycházel z úkolů, které byly dány pro všechny pětiletky. Plán, pro rok 1979 " vycházel ze zásad centrálního politického působení, hospodářské funkce Tuzexu, při respektování intenzity propagačního působení a komerčních možností Tuzexu."⁹⁰ Nejdůležitějším materiálem pro propagaci byl tiskový materiál, který byl vydáván dle plánu a měl unifikovanou image, která byla dána komplexní propagační politikou Tuzexu. K dostání byl zejména na úřadech československých zástupců, v bankách /směnáren/, v interhotelích a hraničních přechodech. Dalším významným prostředkem pro propagaci je inzerce v časopisech, spolupráce s ČSA, které uveřejňují inzeráty ve svých letových řádech, pronájem a služby při konání výstav a veletrhů. Spolupráce s ČSA byla výhodná na obě strany a to z důvodu uveřejňování informací o ČSA v materiálech Tuzexu.

V roce 1979 se podnik zaměřil na stále existující úkol zkvalitnění pracovních podmínek na pracovištích podniku. Docházelo k přestavbám a rozšířením prodejen, k zlepšení pracovních podmínek, zkvalitnění vybavení a interieru prodejen. Díky těmto inovacím bylo umožněno lepší " řízení prodeje, efektivnější využití pracovníků prodejny...,kontroly pohybu zákazníků."⁹¹ Ke zlepšení prodeje také přispěly prověrky, které se týkaly bezpečnosti práce a ochrany zdraví při práci, závodní stravování pracovníků,zdravotní péče (např. očkování proti chřipce), zvyšování a rozšiřování kvalifikace pracovníků. Tyto inovace přispěly k " rostoucí aktivitě pracovníků a účasti v socialistické soutěži."⁹²

Činnost Tuzexu se v roce 1980 nadále zaměřovala zejména na prosazování

⁸⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1979, str.16, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁹⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1979, str.108, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁹¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1979, str.124, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁹² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1979, str.126, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

sortimentu, skrz který byly realizovány obchodně-politické zájmy ČSSR v oblasti dovozu. Tuzex se zaměřil zejména na nákupy, které podpořily československý vývoz a také na podporu československých majetkových účastí v zahraničí, také důsledným uplatňováním kádrové a personální práce mělo docházet ke zlepšení a "stabilizace kádrů, politické a odborné kázni pracovníků podniku, včetně disciplíny a zvýšení komerční náročnosti." ⁹³

Plnění každoročního plánu záviselo zejména na nákupní činnosti Tuzexu, která reagovala na vhodnou nabídku zboží na prodejnách a na poptávků zákazníků, " aby tak mohl být optimálně ukončen oběh zboží, uzavřený realizací prodejem za tuzexové poukázky." ⁹⁴ K úspěšné realizaci tohoto procesu byly vypracovány odbornými útvary teoretické příručky a informace o ekonomických nástrojích podniku a jejich propojení a použití tak, aby v plánu byly " sladěny činnosti podniku, spojené s ukazateli hmotného plánu, finančního plánu a ekonomiky práce." ⁹⁵ Hmotným plánem zde byla myšlena komerční činnost podniku. Podnik směl nakupovat díky svěřeným devizovým prostředkům, díky kterým nakupuje dovážené zboží prostřednictvím OZO.

Nabídka zboží v tuzemských prodejnách Tuzexu byla často kritizována se zdůvodněním, " že v současné době již máme v prodejním sortimentu velmi mnoho československého zboží." ⁹⁶ Na tuto kritiku Tuzex reagoval vysvětlením, že se snažil napomoci československému vývozu.

Navzdory všem krokům vedoucím k rozvoji podniku, k jeho rozšiřování a inovacím, byl v roce 1982 stav v prodejních sítích nadále neuspokojivý, neboť nedokázaly uspokojit poptávku zákazníků. Ve snaze odstranit tento problém apeloval Tuzex na "partnery ze SRČS A SPK" ⁹⁷, aby zajistili dostatečné přídělky

⁹³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1980, str.16, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁹⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1981, str.4, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁹⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1981, str.4, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁹⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1982, str.2, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁹⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1982, str.2, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

devizových prostředků pro dovoz zboží a výběr sortimentu.

Problémy se splněním inkasa byly trvalé, a Tuzex byl nucen v některých ohledech změnit či vylepšit svou dosavadní činnost, která se týkala zejména zintenzivnění "jednání s organizacemi výroby o zajištění vývozních fondů v souladu s rozepsanými úkoly státního plánu. Zvýšit nároky na kvalitu a technickou úroveň vývozních fondů, jejich prodejnost, sortimentní skladbu a servisní služby."

⁹⁸ Dále se zaměřil na úspornost dovozu a zároveň uplatňovat jeho racionální provádění, což znamenalo z teritoriálního hlediska a výběru zákazníků, změnit formy spolupráce s partnerskými organizacemi, s cílem nalézt nová řešení k rozšíření, prohloubení a zefektivnění této spolupráce.

Velké překážky spatřoval Tuzex v "nezájmu o specifické potřeby PZO Tuzex a jeho výlučné postavení v zahraničním obchodě, který se projevuje neoperativním projednáváním požadavků, nejistotou dodacích lhůt, ovlivňováním výběru zboží, nepřizpůsobivosti nárokům na kvalitu (u Centrotexu konkrétně zamítáním dovozů nadprůměrné kvality, nekompletní vzorovou kolekcí pro nákupní sezonu) a zdlouhavým vyřizováním reklamací," ⁹⁹ a také ve "zhoršených podmínkách prohlubující se hospodářské krize ve vyspělých kapitalistických státech, zesíleného politického a hospodářského tlaku vůči zemí socialistického hospodářství a v neposlední řadě v podmínkách zvýšené náročnosti na úkoly, uložené státním plánem."¹⁰⁰ Úkoly podniku se podřizovaly, jak bylo zmíněno výše, úkolům pětiletých plánů. Tyto plány se v některých činnostech odchylovaly od rozpisu plánu na příslušný rok.

Z hlediska obchodní činnosti byla dalším problémem nová opatření, která probíhala v celní oblasti. Tato opatření postihla finanční oblast hospodaření a také samotnou existenci podniku. Docházelo k aktivizaci cla, kdy československá vláda rozhodla aktivizovat clo a podnik platitl organizacím zahraničního obchodu nebo

⁹⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1982, str.3, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

⁹⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1982, str.5, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁰⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1982, str.14, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

Ústřední celní správě (v roce 1981 50 milionů Kčs) V roce 1982 došlo k aktivizaci cla u potravin a textilu " což nepochybně bude mít negativní vliv na hospodaření PZO Tuzex v letošním roce. Vyskytl se názor, že celní výlohy bude možno promítnout do cen zboží v Tuzexu." ¹⁰¹

Ke zlepšení situace v oblasti uspokojování zákazníků, byly zřízeny obchodní skupiny služeb, které měly zajišťovat potřeby zákazníků "československé státní reprezentace v zahraničí, diplomatického sboru a dárekových akcí od zahraničních zástupců" ¹⁰² Tyto potřeby se týkaly zejména zvýšených nároků na potravinářské zboží od československých pracovníků v zahraničí. V tomto ohledu spolupracoval Tuzex s dodavateli vnitřního trhu, kteří zajišťovali sortiment zboží, který nebyl v Tuzexu běžný. Mezi tyto obchodní skupiny služeb patřila Zásilková služba.

V roce 1983 byly poptávky zboží pro československou státní reprezentaci v zahraničí, diplomatického sboru v ČSSR i dárekových akcí celkově splněny. I přes narůstající nároky byly dodávky potravinářského zboží, jak pro zastupitelské úřady v cizině, tak pro členy diplomatických sborů v ČSSR pokryty téměř ve všech ohledech, jednalo se o zboží, které si získalo oblibu u návštěvníků z ciziny (pražská šunka, plzeňské pivo, cigarety, sklářské výrobky, porcelán).

V průběhu minulých let Tuzex uzavřel socialistický závazek s Československým ústavem zahraničním k zintenzivnění spolupráce v oblasti krajanské problematiky, s akcentem na možné získávání devizových prostředků pomocí rozšiřování kontaktů na krajany, a další takový závazek uzavřel s ČSA, kde šlo, jak bylo zmíněno výše, zejména o propagaci a společné plnění hospodářského plánu. Stejně závazky dohodl se Živnostenskou banku a Správou pro věci majetkové a devizové v Praze a Bratislavě.

Aby byl Tuzex schopen naplňovat hodnotové ukazatele (devizy) byl nucen "vyhledávat zboží nejen ve všech směrech rentabilní, ale současně takové, které

¹⁰¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1982, str.4, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁰² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1982, str.23, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

jsvou kvalitou, zpracováním, technickými parametry i balením podporuje odčerpání tuzexových poukázek na zboží a současně působí na další příliv inkasa neobchodních platů, zejména v oblasti NSZ.¹⁰³

Přes všechny výše uvedené snahy o zlepšení celkového stavu podniku stále nedocházelo, podle Rozboru hospodářské činnosti pro rok 1984, ke zlepšení se spolupracujícími OZO, dalšími důvody byla nezainteresovanost na dovoz menších serií výrobků a také na požadavky Tuzexu, které se týkaly ceny a dodacích termínů, které některé OZO nebyly schopné dodržovat.

Celková hospodářská činnost Tuzexu byla závislá na činitelích a vlivech, které bylo možné "ovlivnit v oblasti vnitřních ekonomických nástrojů, které však nelze přizpůsobit potřebě podniku a tím potřebě ekonomiky zahraničního obchodu ve sféře vnější, ať tuzemské, či zahraniční." ¹⁰⁴ Těmito nástroji byla myšlena organizace práce pro zajišťování zboží, zhodnocením prodeje za TK, realizace nabídky zboží, objednávkové služby. ¹⁰⁵

Objednávková služba v roce 1984 prošla rozšířením, které znamenalo rozšíření počtu výrobků, dodavatelů a výdejových míst. Tato služba " podporuje tvobu inkasa a přispívá ke zlepšení pověsti Tuzexu mezi zákazníky." ¹⁰⁶

Negativním projevem v roce 1984, stejně jako v předchozích letech, zůstala metodika v "oblasti tvorby výkonů podniku, závislých na rozdílu mezi pořizovací cenou a prodejní cenou v TK, a to i za vývozní zboží a zboží ze SZ, které v mnoha případech nepodporuje kladně přínost Tuzexu pro čs. ekonomiku," ¹⁰⁷, vedle toho

¹⁰³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1983, str.4, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁰⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1984, str.19, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁰⁵ Umožňuje zákazníkům vybrat si zboží z katalogu. Zákazník zboží předem zaplatí, díky tomu nedochází k "nebezpečí dodatečného zlevňování". Zboží si pak zákazník smí vybrat na výdejních místech. V roce 1984 byly zavedeny objednávkové služby v Jihlavě, Plzni, Košicích, diplomatické prodejny v Praze a v prodejním středisku v Moskvě. Zásilková služba nebyla zavedena " vzhledem k problémům s balením a pojišťování zásilek, řešením reklamací, předpisů čs. spojů o maximální váze zásilky apod. O zřízení zásilkové služby se začalo uvažovat v roce 1985

Zdroj: f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát ENGR, KR, 1984, str. 40, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁰⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1984, str.40, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁰⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1984, str.19, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

hrála roli také fluktuace pracovníků, která byla ovlivněna "pracovními podmínkami i hmotnou zainteresovaností."¹⁰⁸ Vedení Tuzexu si bylo vědomé, že nemá možnost fluktuaci pracovníků v budoucnu ovlivnit natož zlepšit, ale i přes "tyto problémy bylo schopné zaktivizovat pracovníky na všech pracovištích a dosáhnout tak úspěšného výsledku hospodářského plánu."¹⁰⁹ Zde se jednalo o motivaci prostřednictvím odměn v rámci socialistické soutěže a jinými prostředky, například poukazy na rekreaci a lázeňskou péči apod.

Od začátku existence Tuzexu je oblast vnitřních ekonomických vztahů podřizována poslání podniku, t. j. trvalé "zvyšování devizového přínosu pro čs. národní hospodářství prostřednictvím devizového inkasa neobchodních platů, především z oblastí nesocialistických států."¹¹⁰ Ekonomickým nástrojem byla vždy nabídka kvalitního, špičkového zboží v prodejnách podniku, či smluvních organizací.

I přes snahy z minulých let i nadále přetrvával problém se skladováním zboží, který se následně projevil na nedostatečném pokrytí poptávky po moderním a kvalitním zboží, které Tuzex nahrazoval československými výrobky.

Dalším problémem stejně jak v minulých letech se ukázala spolupráce s dovážejícími organizacemi, kde šlo zejména o " opožděné potvrzování hospodářských smluv, nedostatečnou včasnost a operativnost při zajišťování dodávek, průtahy v cenových jednáních a nedostatečný zájem na informovanosti PZO Tuzex o situaci na zahraničních trzích."¹¹¹ Z toho důvodu došlo tak ke "zrušení některých smluv a k rozšíření prodeje na místech, kde nejsou prodejny PZO Tuzex a jsou vytvořeny předpoklady pro efektivnější formu spolupráce se smluvními partnery."¹¹² V síti prodejen nadále přetrvávala neuspokojivá úroveň

¹⁰⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1984, str.20, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁰⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1984, str.20, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹¹⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1985, str.17, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹¹¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1985, str.17, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹¹² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1985, str. 38, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

prodeje, což se projevovalo ve způsobu obsluhy a v projevech nespokojenosti prodávajícího personálu, což mělo za následek zvýšenou fluktuaci.

V lednu 1987 byla vytvořena nová samostatná obchodní skupina, která zajišťovala výběr a nákup vývozních fondů s cílem zajistit zvyšování těchto nákupů. Vývozní fondy měly za úkol přimět československé výrobce a dodavatele k vyššímu uspokojování spotřebitelské poptávky a k uplatňování inovací vyráběného sortimentu. Zejména byl kladen důraz na zvyšování technické úrovně výrobků a obalové techniky. I přes tyto snahy byla zde nadále řada výrobců, kteří nesplňovali požadavky Tuzexu.

" Pro uskutečnění nabídky pouze prvotního zboží a srovnatelné kvalitativně vysoké úrovni bude v budoucnosti nutné s ohledem na potíže u tuzemských výrobců zvažovat optimální poměr tuzemských a zahraničních výrobků, aby nedošlo k zápornému ovlivnění spotřebitelské poptávky. I k zajištění těchto problémů by měla svou činnost přispět nově vytvořená obchodní skupina. "113

Ekonomické vztahy v rámci Tuzexu byly založeny na tvorbě TK cen, která se řídila množstvím nakupovaného, prodáváného a skladovaného zboží, přičemž k tomuto činiteli byl přiřazen i výkaz " předepsaných výkonů podniku a způsob odměňování většiny pracovníků PZO Tuzexu. " 114

Vzhledem ke stále se rozšiřujícímu prodeji československých výrobků, nebyl Tuzex spokojen s jejich kvalitou. Prodejnost výrobků byla stanovena metodikou tvorby tuzexových cen. Vzhledem k tomu, že se tvorba cen lišila od ostatních OZO, vznesl Tuzex požadavek aby mu bylo umožněno tvořit ceny nezávisle na stanovených výkonech podniku, z toho důvodu, že tato tvorba cen vyžaduje " citlivý a operativní přístup k řešení vzniklých disproporcí, které nastávají například při výrazné změně kurzů cizích měn a s tím související pořizovací ceny nakupovaného zboží nebo při nedostatečné kvalitě či zpracování bilančně

¹¹³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1986, str.14, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹¹⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1986, str. 21, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

zajišťovaného zboží čs. původu." ¹¹⁵ Tato otázka musela být řešena velmi citlivě, zejména z toho důvodu, že stanovení TK cen bylo hlavním ekonomickým nástrojem, který přímo působil na splnění plánovaného hospodářského výsledku.

Dalším významným ekonomickým nástrojem, který působil nepřímo na vznik deviz, byla nabídka sortimentu v prodejnách a smluvních organizacích. Právě okruh nabídky a poptávky byl jednou z velmi problémových činností podniku. Nákup zboží z dovozu z NSZ byl závislý na " patritních cenách dodavatelů, neboť souvisí s režimem hospodaření se svěřenými devizovými prostředky." ¹¹⁶ U nákupu zboží československého původu se musely dodržovat minimální limity " odběrů od jednotlivých VHI, na sjednaných FCO cenách, které narozdíl od ostatních OZO potřebuje PZO Tuzex co nejnižší (pro stanovení optimální ziskové přírážky) a v neposlední řadě na těch parametrech, které by měly provázet zboží, určené k prodeji za tuzexové odběrní poukázky, t.j. módnost, inovační charakter, technická špička a v neposlední řadě obalová vospělost." ¹¹⁷

Zákazníci, kteří nakupovali v Tuzexu, by se dali rozdělit na okruh zákazníků " kteří chtějí své úspory vložit do zboží dlouhodobějšího charakteru ve vyšší cenové poloze a na okruh zákazníků, kteří nakupují v Tuzexu příležitostně a jejich zájem se soustřeďuje převážně na spotřební zboží nižších cenových poloh a zpravidla bez ohledu na skutečnost, že stejným zbožím je uspokojováno značné množství nakupujících. " ¹¹⁸ Stálý okruh zákazníků se tvořil ze zaměstnanců zastupitelských úřadů, pracovníků PZO, občanů pracujících přechodně v zahraničí a devizových cizozemců a měl k dispozici stálý příjem finančních prostředků k uspokojování vlastních potřeb a zásadně ovlivňoval obchodní strategii a úroveň prodeje. Vedle stálé klientely navštěvovali prodejny příležitostní nakupující, kteří si obstarali tuzexové poukázky na černém trhu, od svých příbuzných ze zahraničí

¹¹⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1986, str.27, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹¹⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1986, str. 29, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹¹⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1986, str. 29, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹¹⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1986, str. 27, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

nebo jiným způsobem, a jejich nákupy měly příležitostný charakter, tedy nakupovali zboží podle momentálního zájmu, vlastní potřeby nebo módní poptávky. Nelze přesně určit poměr těchto skupin zákazníků a jejich podíl na výši zisku.

Zákazníci měli možnost nakupovat zboží celkem v "76 provozních jednotek ve 102 prodejních místech včetně prodejen smluvních organizací. Z tohoto počtu měl Tuzex 28 vlastních prodejních jednotek na 46 prodejních místech a na 48 prodejních jednotek smluvních organizací v 56 prodejních místech."¹¹⁹

Veškeré kroky, které Tuzex prováděl měly vést ke zkvalitnění prodejní činnosti, od níž se dál odvíjely a tvořily předpisy a normy podniku. S tím též souvisel větší počet přijatých zaměstnanců, který byl v roce 1986 zvýšen na 654.¹²⁰ Navýšení téměř o 60 pracovníků nebylo jednoduché, neboť obchodní sféra obtížně získávala nové pracovníky, zejména prodavače, protože tehdejší mzdy prodavačů byly "hluboko pod daným celostátním průměrem mezd"¹²¹ a také náročností, kterou Tuzex uplatňoval vůči svým zaměstnancům.

Rok 1987 znamenal pro Tuzex třicetileté výročí existence, přičemž byla rozvinuta rozsáhlá informační kampaň, která byla adresována všem obchodním partnerům v tuzemsku i v zahraničí a která byla rovněž zaměřena na spotřebitelskou veřejnost. Byly zasílány děkovné dopisy tuzemským i zahraničním dodavatelům, do katalogu tuzexu 1987 byl zařazen slavnostní projev generálního ředitele, dále byly vydávány brožury a tiskoviny s emblémem 30. výročí založení Tuzexu. Tímto emblémem byly také opatřeny dopisní papíry, obálky a tašky, a rovněž byly vytvořeny upomínkové předměty – " vlaječky, odznaky , jednorázové tužky a přívěšky na klíče."¹²²

¹¹⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 26.1.1987, č.2. Realizace záměrů rozvoje obchodní sítě ČSSR v roce 1986. str 1. Národní archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

¹²⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 26.1.1987, č.2. Realizace záměrů rozvoje obchodní sítě ČSSR v roce 1986. str 5. Národní archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

¹²¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 26.1.1987, č.2. Realizace záměrů rozvoje obchodní sítě ČSSR v roce 1986. str 5. Národní archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

¹²² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 26.1.1987, č.2. Informace o stavu příprav 30. výročí vzniku PZO Tuzex, str 1. Národní archiv Chodovec "archivně nezpracováno"

Plán a strategie propagace se v průběhu let podstatně neměnil. Hlavním cílem vždy bylo a mělo být " reagovat na potřeby zástupců, jejichž prostřednictvím jsou realizované důležité ekonomické úkoly podniku. " ¹²³ a zvýšení image podniku, prodejnosti a ovlivňování motivace zákazníků k nákupům a podpoře inkasa. Díky inovacím a novým technologiím v reprodukční technice dostávaly propagační materiály podobu, která se začala přibližovat úrovni zahraničních podobných materiálů. Z rozboru dokumentů lze vyvodit, že propagační činnost pro zahraničí měla oproti tuzemské propagaci mnohem vyšší kvalitativně úroveň, a byla jí dávana přednost ve všech směrech (v množství, v kvalitě tiskovin, textové úrovni, v intenzitě a šíři kampaně.) Informační kampaň byla soustředěna převážně na zahraničí, přičemž propagace v tuzemsku nehrála tak významnou roli a nebyla pokládána za tak důležitou jako propagace pro zahraniční klientelu.

V tomto nepoměru mezi propagací v tuzemsku a v zahraničí můžeme vidět výlučné zaměření na zahraniční teritoria a zákazníky, jakož i doklad toho, že se s tuzemskými běžnými zákazníky z řad obyvatelstva se v podstatě nepočítalo nebo jen ve velmi zanedbatelné míře. Můžeme se domnívat, že tento stav stavěl lidi s devizovými konty do specifické pozice či výlučného postavení a lidé, kteří neměli přístup k valutám se tím dostávali do pozice občanů druhého řádu. Současně a přirozeně mohlo docházet k tomu, že lidé rovněž chtěli získat zboží, které nebylo běžně k dostání. Tato situace vedla následně ke vzniku obchodu na černém trhu, nelegální směně s valutami a stala se podkladem pro negativní úvahy a postoje vůči takto privilegovaným spoluobčanům.

V průběhu roku 1988 naplánoval Tuzex nová opatření, která se týkala další modernizace obchodní sítě, vysoké úrovně obsluhy, kvality výrobků a prodejní ceny a také příprava realizace " prodeje vybraného sortimentu zboží za Kčs, v souladu se záměrem zpřístupnění obyvatelstvu těch výrobků z volnoměnové oblasti, které nejsou předmětem prodeje v síti vnitřního obchodu." ¹²⁴ Prodej zboží za Kčs byl

¹²³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 26.1.1987 : Plán propagace PZO Tuzex na rok 1987, str 1. Národní archiv Chodovec , "archivně nezpracováno"

¹²⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1987, str.23, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

zahájen 1. září 1988, týkal se zejména elektronického zboží, vzhledem k malému pokrytí na tuzemském trhu. Tento prodej byl také zaveden z důvodu, že Tuzex musel čelit "kritikám o výlučnosti okruhu zákazníků, kteří mohou nakupovat v Tuzexu..." a aby " posílili situaci, která se vyvíjí na vnitřním trhu pokud jde o poptávané zboží " ¹²⁵ a také aby byly "vytvořeny výhodnější podmínky pro nákup zboží u nás, než v zahraničí. "¹²⁶

Tato změna měla "přispět k realizaci přeměn podniku souvisejících s přestavbou, t.zn. se samofinancováním v oblasti devizové i korunové. Do budoucna by Tuzex měl být organizací s podvojným prodejem (za Kčs i maloprodej za devizového prostředky.)¹²⁷

Došlo k zavedení bezhotovostního prodeje dipozičními kartami, kterými bylo možno platit na vybraných sítích prodejen a byly k dispozici pouze jako rozšíření pro majitele tuzexových účtů. Pokud někdo nakupoval touto kartou, měl stanovenou minimální částku pro nákup a to 1000 TK. Zavedení tohoto systému mělo omezit, černý trh současně s tím, že zákazník se při placení musel prokázat občanským průkazem.

Zaváděním těchto metod, v Československu tehdy neobvyklých, avšak v zahraničí zcela běžných, dokazovalo přetrvávající nízkou úroveň kultury prodeje, kterou se podnik neustále po celou dobu trvání se existence snažil dohonit a vyrovnat se zahraničím. I přes tyto snahy se Tuzexu stále nedařilo navýšit příjem inkasa, neboť v období představby se počaly uvolňovat překážky pro cestování do zahraničí, stále více československých občanů vyjíždělo do kapitalistické ciziny, odkud si přiváželi spotřební zboží, k čemuž přispělo i celní " zvýhodnění čs. občanů, zejména u celních poplatků při dovozu zboží do ČSSR nosných položek sortimentu PZO Tuzex – automobilů, počítačů, výrobků spotřební elektroniky

¹²⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1988, Příloha ze závěrečného řízení ke komplexnímu rozboru hospodaření PZO Tuzex za rok 1988 konaného dne 30.3.1989. str. 3. Národní Archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹²⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1988, Příloha ze závěrečného řízení ke komplexnímu rozboru hospodaření PZO Tuzex za rok 1988 konaného dne 30.3.1989. str. 6. Národní Archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹²⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1988, Příloha ze závěrečného řízení ke komplexnímu rozboru hospodaření PZO Tuzex za rok 1988 konaného dne 30.3.1989. str. 3. Národní Archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

apod." ¹²⁸ Následně se přešlo v 1. ledna 1989 na jednosložkový kurz, který byl zajišťován za nejasných podmínek, vzhledem k tomu, že do prosince 1988 byla budoucí otázka tuzexových poukázek nejasná. Z těchto příčin začal Tuzex pozvolna ztrácet na své výjimečnosti, neboť přestal být jediným zdrojem nedostupného zboží, které si občané začali obstarávat jiným způsobem a vlastními prostředky a nebyli již nuceni obstarávat si tuzexové poukázky nebo valuty dosavadním komplikovaným způsobem.

Roky 1989 a 1990 byly vzhledem k politickým událostem a změně politického systému pro Tuzex složité. I po změně politického systému se podnik stále řídil plněním hospodářského plánu 8. pětiletky. Na přelomu let 1989 a 1990 připravovala vláda v nových podmínkách novelu zákona o zahraničních stycích, podle které prodej za valuty již nebyl pokládán za zahraniční obchodní činnost a s tím vyvstala otázka, zda Tuzex bude i nadále patřit mezi PZO. Vzhledem k tomu, že Tuzex se po celá léta samofinancoval z devizových příjmů své obchodní činnosti a disponoval devizovými konty, byla stanovena nová pravidla financování podniku. Tuzex byl zbaven kontroly nad svými devizovými konty a prostředky na nákupy mu začaly být přidělovány.

Po otevření hranic se musel Tuzex vypořádat s konkurencí zahraničních obchodů a rozšiřování prodeje zboží z kapitalistických zemích. Z tohoto důvodu se Tuzex soustředil na prodej v tuzemsku a na jeho propagaci, která souvisela s tím aby čelil poklesu obrátu prodeje. Současně docházelo k rušení některých prodejů, či zredukování nabízeného sortimentu. Jeho budoucí existence byla v rukou vlády ČSFR a v ekonomických zákonech, které vládá projednávala a podnik se musel podrobit přechodu na tržní mechanismus.

Od 1. ledna 1990 Tuzex přešel na korunové samofinancování. " Tuzex, jako podnik zahraničního obchodu řízený FMZO, bude hospodařit na základě úplného chozrasšotu ¹²⁹, při kterém své výdaje bude hradit z příjmů, získaných hospodářskou činností a navíc vytvořit i zdroje pro další rozvoj své činnosti...V Pzo Tuzex budou

¹²⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1988, str. 3. Národní Archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹²⁹ K zabezpečení plánu byly rozepisovány závazné ukazatele plánu, které se dotýkaly hospodářské činnosti.

pracovat orgány socialistické samosprávy." ¹³⁰ V řízení podniku byl i nadále rozhodující hospodářský plán, který stejně jako v dřívějších letech byl řízen pětiletými plány. Samofinancování způsobilo, že zisky nebyly vytvořeny v okamžiku, kdy zákazník zboží koupil, ale až " při jeho převedení do zásob podniku jako rozdíl mezi cenou prodejní a cenou pořízení, ale až v okamžiku prodeje zboží."

¹³¹ Tento fakt způsobil další stagnaci a pokles významu podniku.

Činnost podniku byla i v roce 1989 řízena "třemi vedoucími pracovníky ve funkcích obchodního náměstka a dvěma řediteli obchodně provozních úseků ČR a SR, podřízenými ve stejné úrovni přímo gen. řediteli ." ¹³² Toto oddělené řízení však přinášelo negativní důsledky pro fungování podniku, neboť tento způsob řízení byl nesladěný a neefektivní, což se projevilo na plnění hospodářského plánu, kdy " ostatní subjekty pružně reagují na změny trhu jak po stránce úspory nákladů tak po stránce prováděných činností." ¹³³

Následující roky byly pro Tuzex velmi složité. V roce 1992 byl zrušen prodej za tuzexové poukázky podle devizového zákona č. 528/1990 Sb., ve znění zákona č.228/1992 Sb. A tento způsob prodeje byl nahrazen prodejem za koruny. Tuzex nadále nedokázal konkurovat zahraničním obchodním firmám, včetně rozvíjejícímu se domácímu soukromému podnikání, které začaly otvírat své prodejny v tuzemsku.

Tato práce končí rokem 1992 s ohledem na skutečnost, že rokem 1989 skončilo pro Tuzex období exkluzivity a výlučnosti a ztratil na významu, a cílem této práce bylo zmapovat a popsat fungování podniku po období socialismu. Z toho důvodu jsme se nezabývali rozbořem materiálů porad generálního ředitele a komplexních rozborů PZO Tuzex v následujících letech. Závěrem můžeme říci, že

¹³⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, Informace o přípravě přechodu PZO Tuzex na samofinancování od 1.1.1990. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹³¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, Informace o přípravě přechodu PZO Tuzex na samofinancování od 1.1.1990. str. 2 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹³² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, Úkol č. 138/20/PGŘ/91, různé, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹³³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, Úkol č. 138/20/PGŘ/91, různé, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

činnost Tuzexu byla ukončena dne 26. března 1998, kdy byl dán do likvidace.¹³⁴

3.4 Způsob samofinancování Tuzexu a mechanismus jeho příjmů

Jak bylo již několikrát zmíněno, hlavním posláním Tuzexu bylo získávání deviz pro československé hospodářství. Hodnota deviz se určovala pomocí devizového kurzu, který obecně poměřoval ceny na národním a světovém trhu,¹³⁵ a představovala cenu určité národní měny, která byla vyjádřena v jiné národní měnové jednotce. Výše kurzu byla stanovena emisní bankou jako nominální kurz.

Měna socialistického státu měla jen vnitřní peněžní oběh a nakopak cizí peněžní jednotky nesměly ve státě obíhat. Tento systém zde byl zaveden v rámci první pětiletky a jako monopol fungoval na základě devizových přiděľů, které byly upravovány určitými přírážkami a koeficienty. V praxi tento oběh znamenal, že devizové prostředky byly přidělovány na základě žádostí občanů, kteří měli důvod k vycestování do zahraničí, ať už z důvodů rekreace nebo zaměstnání v cizině.

V rámci Tuzexu takto mohla probíhat směna cenných valut na vnitřním trhu, a bylo tak možné sehnat zboží v kvalitě, sortimentu, které nebylo k dostání na tuzemské trhu. Toto zboží se nakupovalo v specializovaných prodejnách Tuzexu za tzv. bony – tuzexové koruny (odběrné poukázky.)

Další formou k získávání inkasa (deviz) byl způsob jdoucí mimo podnik, který znamenal úpravu " celních sazeb na veškeré dárkové zásilky zboží ze zahraničí a zrušení bezcelnosti dárkových balíčků odeslaných ze zahraničí po živnostensku." ¹³⁶

Dalším způsobem byla vlastní podniková činnost. Mezi tuto činnost patřilo " postupné zkonsolidování a rozšiřování sítě zahraničních zástupců, řízení náborové činnosti v zahraničí, prohloubení spolupráce s čs. zástupitelskými úřady při získávání

¹³⁴ <http://rejstrik.finance.cz/00000850-tuzex-a-s-v-likvidaci/> [vid. 4.12.2014]

¹³⁵ Devizový kurz: byla to cena určité národní měnové jednotky, která byla vyjádřena v jiné národní měnové jednotce. Výše kurzu byla stanovena emisní bankou jako nominální kurz. Kurz byl výsledkem střetání nabídky a poptávky po dané měně na devizovém trhu.

¹³⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1960, str. 13 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

úspor ze zahraničních platů a diet a zavedení 20% bonifikace úspor využití společných zájmů s PZO Čedokem, Čs. Autoklubem, celní správou při zvyšování aktivního cizineckého ruchu (prodej benzinových poukázek i do zahraničí), podej odběrních poukázek na zboží a benzin do zahraničí k vytváření možností transferu deviz, omezovaného z některých KS."¹³⁷ I přes to, že zástupci v cizině byli jedním z hlavních zdrojů inkasa, nedosahovalo inkaso v průběhu let většího růstu a to z důvodu, že " zákazníci v cizině jsou zvyklí posílat svým příbuzným do ČSSR zaokrouhlené částky v určité stálé výši ve své měně bez ohledu na pohyb kurzu při přepočtu na TK." ¹³⁸

Tuzex téměř výhradně spoléhal na své zahraniční zástupce ve strategii k získávání zákazníků, k čemuž nacházel a hledal nejrůznější způsoby např. formu " dárkových šeků, které na lodích a letadlech nahrazovaly dřívější dárkové balíčky. Šlo o způsob jakéhosi spoření, zavedeného již čtyři měsíce před odjezdem krajanů do vlasti."¹³⁹ Krajané byly nejvýznamnějším okruhem zákazníků, většinou to byli drobní odesílatelé devizových darů, kteří "mají plnou důvěru v seriosnost firmy Tuzex." ¹⁴⁰

Mezi hlavní teritoria aktivity Tuzexu patřily USA, kde se zástupci museli vypořádávat s poklesem zájmu krajské obce o nabízené služby vzhledem k "odcizování krajanů ve druhé a třetí generaci"¹⁴¹ a z toho důvodu se zástupci zde zaměřili na československé pohledávky, které se zabývaly např. dědickým řízením, vyřizováním pozůstalostí, dary a odkazy ze závětí apod.

K dalším oblastem zájmů patřily Kanada, dále Velká Británie, kontinentální Evropa, kde "jde hlavně o novou čs. emigraci, z níž převážná část má

¹³⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1960, str. 13 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹³⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 3 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹³⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1960, str. 11 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁴⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1963, str. 12 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁴¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 3 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

vztah a závazky vůči blízkým příbuzným v ČSSR."¹⁴² Dalším důležitou zemí byla Německá spolková republika (NSR), kde docházelo buď k přímému prodeji tuzexových odběrních poukázů zákazníkům v NSR, kteří je poté zasílali poštou příbuzným či přes firmu Alimex , která je na příkaz zákazníkům sama zasílala adresátům. Následovaly Rakousko, Francie, Austrálie, Latinská Amerika.

V probíhajících letech se objevil vedle dalších překážek též problém generační, neboť mnozí zahraniční zástupci byli tehdy již v důchodovém věku. Během svého působení získali rozsáhlý adresář zákazníků a jejich "mnohaletou důvěru."¹⁴³ a v případě převzetí jejich agendy mladšími a méně zkušenými pracovníky mohlo docházet k menší ziskovosti jejich práce oproti zkušenějším předchůdcům a zároveň docházelo ke ztrátě zákazníků.

Jednou neefektivnější složkou byly dary z ciziny, kdy krajané zasílali šeky přímo svým příbuzným do ČSSR. " Tento způsob zasílání je rychlejší a pro ČSSR výhodnější, poněvadž se ušetří značné částky deviz, které by jinak připadly na provisi zástupců." ¹⁴⁴ Přičemž hlavní snahou bylo " získat co nejvíce darů přímými bankovními poukazy. "¹⁴⁵

Dalším neopomenutelným zdrojem valut byl cizinecký ruch. Do tohoto rámce spadali rovněž diplomaté, kteří nakupovali v prodejně k tomu určené, kde se " prodává vybrané zboží se slevou, která, i když v malé míře má vliv na zisk podniku a kromě toho spotřeba kvalitního zboží není plně kryta devizovým přidělem na jeho nákup. " ¹⁴⁶

Následujícím významným zdrojem inkasa byl příjem valut ve vlastních prodejnách Tuzexu, který závisel na schopnosti podniku a zejména jeho zaměstnanců vyhovovat přání zákazníků, zajišťovat rovnoměrnou dodávku zboží a

¹⁴² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 5 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁴³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1979, str. 4 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁴⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 8, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁴⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1980, str. 20, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁴⁶ . Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1978, str. 13, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

určovat jeho ceny. Ceny se určovaly podle stoupajícího či stagnujícího odbytu zboží. Zboží, které nešlo na odbyt se prodávalo hlubokou pod cenou, naopak zboží, které bylo středem zájmu bylo nadhodnoceno.

Dalším zdrojem inkasa se staly anonymní směny, což byly nepřiznané peněžní dary zasílané například v dopisech, při osobních návštěvách nebo zatajené směny valut v rámci černého trhu, což byly případy následně řešené soudní cestou apod. Byly to příjmy z " velké části z tezaurovaných valut. Jejich držitelé požívají generální amnestie, vyhlášené gen. prokurátorem na podkladě vl. usnesení o zřízení PZO Tuzex ze dne 19. června 1957 č 663, i když se dopustili porušení předpisů dev. zákona, zejména pokud jde o plnění povinnosti nabídnout bance devizové hodnoty do stanovené lhůty." ¹⁴⁷

Do zdroje příjmů v rámci přímé úhrady spadají také platy zaměstnanců v zahraničí, pracovníků československých zastupitelských úřadů, dělníků vyslaných na práci do ciziny a krátkodobých cestovatelů. Pracovníci v zahraničí byly vždy informovány o zboží a jeho cenách. Tuzex měl neustálou snahu informovat pracovníky i o tom, že " 20% bonifikace, o kterou jsou zvýhodňovány jejich úspory, je ve skutečnosti sleva na nakupované zboží a nikoliv platové vylepšení, jak se mnozí domnívají....Tato sleva měla vyrovnat rozdíl mezi cenou, kterou pracovníci platí za zboží za hranicemi a cenou tuzexovou." ¹⁴⁸

Také dědictví bylo důležitým zdrojem inkasa. Tento způsob získávání valut byl zaveden až v sedmdesátých letech v rámci strategie nalézání nových zdrojů. Cílem Tuzexu bylo dokázat, aby dědictví "vysokých hodnot, kde zůstavitel transfer dědictví do ČSSR zakázal, nebo aspon značně omezil,"¹⁴⁹ bylo posláno do ČSSR alespoň z části. Z toho důvodu byl proveden hloubkový průzkum v USA a Kanadě, kde spolupracoval podnik se Správami pro věci majetkové a devizové při pátrání po dalších možných příjmech z případného dědictví a při hledání legislativního řešení,

¹⁴⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1978, str. 13, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁴⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1978, str. 12, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁴⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 7 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

díky kterému by byl nalezen způsob k rozšíření "možností vyhledávání a transferu dědictví." ¹⁵⁰ Z toho můžeme usuzovat, že výše zmíněné orgány podnikaly mezi krajany vlastní průzkumy o budoucích zdrojích inkasa z dědictví a následně informovali občany ČSSR o možnostech získat majetek po příbuzných ze zahraničí. Vzhledem k tomuto získávání inkasa se můžeme domnívat, že komunistická strana a její orgány měli zmapovanou příbuzenskou síť mezi občany ČSSR a emigrací.

V rámci této strategie byla vydána publikace v tiskových sdělovacích prostředcích o poradenské činnosti Tuzexu československým občanům, kteří by se mohli domnívat, že by mohli mít majetkové zájmy v zahraničí. Tato poradenská činnost byla zavedena i v zahraničí a týkala se "zejména porad při pořizování testamentů a takových způsobů převodů dědictví které vyloučí jejich soudní projednávání a ušetří velké útraty soudního řízení a advokátního zastoupení." ¹⁵¹ Zejména v USA " pozůstalostní soudy dlouhou dobu prováděly diskriminační politiku vůči Československu. Nepovolovaly transfer dědictví nebo ho velmi omezovaly (např. na minimální měsíční spátky)." ¹⁵² Teprve postupem času bylo možné soudy přesvědčit, že " transferové devizy z dědictví použité pro tuzexové účely používají tak zvaného plného užitku, takže transfer povolují." ¹⁵³

Tuzex si průběžně uvědomoval, že zejména teritoria Kanady a USA nemá plně zpracované a podnikl průzkum ve spolupráci se Správami, a vzešlé výsledky byly použity k získávání nových zdrojů.

V problematice dědictví byl Tuzex, ze strany svých zástupců často upozorňován, že " velké množství starých krajanů by mělo zájem o reemigraci za předpokladu, že by jim Tuzex v rámci svých služeb zabezpečil byt, popřípadě domek." ¹⁵⁴

¹⁵⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 7 Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁵¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 9, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁵² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1978, str. 11, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁵³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1978, str. 11, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁵⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1979, str. 5, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

Dalším zdrojem inkasa v němž docházelo k poklesu byly penze, zejména u důchodů, které byly zasílány zejména z USA na Slovensko, ale i z dalších kapitalistických zemí. Tento pokles " souvisí s věkem důchodců už i proto, že v kapitalistických zemích je věková hranice pro přiznávání důchodu mnohem vyšší než v ČSSR," ¹⁵⁵ a také proto, že docházelo k "zákonitému ubytku úmrtím v průměru velmi starých důchodců. " ¹⁵⁶ Ke zvýšení tohoto zdroje by mohlo dojít, pokud by došlo k hromadnější reemigraci krajanů zejména z USA a Kanady. " Jde hlavně o vystěhovalce ze Slovenska. Jejich důchody jsou na naši cenovou úroveň v Kčs poměrně vysoké a kromě toho mají značné úspory." ¹⁵⁷

Prameny o této strategii a metodách zde uváděné dokládají bezskrupuloznost a bezohlednost režimu, který bez ohledu na základní zásady a principy slušnosti hledal nejrozmanitější cesty a způsoby k získání devizových prostředků pro fungování svého režimu.

V roce 1986 došlo v oblasti dědictví ke změně kdy " dědictvé případy se již prostřednictvím Tuzexu neprojednávají, "¹⁵⁸ a z toho důvodu docházelo k velkému poklesu příjmů ze zdroje dědictví. Nemáme informace proč ke zrušení tohoto zisku inkasa došlo.

Mezi další a rovněž významné zdroje můžeme zařadit honoráře, které byly získávány z návštěv umělců v cizině. Umělci, kteří vystupovali v zahraničí získávali poměrně velké příjmy, ze kterých však Tuzexu plynula pouze malá část, vzhledem k tomu, že " umělci vystupující v zahraničí si mohou na krytí potřeb v zahraničí ponechat bez vyúčtování do 70% honoráře v devizách a transferovat pouze zbytek." ¹⁵⁹ a také tím, že Federální ministerstvo zastávalo názor, že umělci mohou spotřebovat v cizině celý honorář. Tuzex se na tuto situaci snažil reagovat tím, že

¹⁵⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 7, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁵⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1977, str. 9, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁵⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1978, str. 10, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁵⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1986, str. 7, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁵⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1978, str. 11, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

nabízel umělcům případný i individuální dovoz zboží a výrobků vyšších cenových kategorií. Vzhledem k tomu, že část příjmů od umělců neměl Tuzex pod svou kontrolou prosadil v následujících letech zpřísněnou devizovou kontrolu a dozor nad honoráři.

3.5 Personální struktura Tuzexu

Vzhledem k tomu, že Tuzex byl netypickou organizací řízenou FMZO, měl limitované počty pracovníků, které byly závazné a přísně sledované. Pokud byl na prodejnách i v podniku plný systematizovaný stav, nebylo možné přijímat náhrady, pokud někteří zaměstnanci byli nemocní. Vzhledem k tomu, že "většinu pracovníků tvořily ženy,"¹⁶⁰ které měly větší absenci zejména z důvodů mateřských dovolených, péče o děti a vyšší nemocnosti, byl zde trvalý problém s absencemi zaměstnanců.

Pracovní řád Tuzexu, pracovně právní vztahy zaměstnanců a podniku a další předpisy obsahovala novela zákona pracovního řádu PZO Tuzex z roku 1985, která vstoupila v platnost dne 1.ledna 1986, podle níž lze popsat strukturu a způsob vztahu mezi podnikem a jeho zaměstnanci.¹⁶¹

Pracovní poměr zaměstnanců se zakládal na pracovní smlouvě mezi organizací a pracovníkem, která nabyla platnosti v den nástupu. Tento poměr byl obvykle sjednáván na dobu neurčitou. Zaměstnanci, kteří pracovali se zbožím převzali hmotnou odpovědnost. Ve smlouvě byly zahrnuti také manželé, druh, družka, rodiče či děti, kteří však " nemohou být zařazeni do funkcí, v nichž by byl jeden z nich přímo podřízen druhému nebo podléhal jeho přímé kontrole. " ¹⁶² Můžeme říci, že toto nařízení zde mohlo být z důvodu ochrany socialistického majetku za předpokladu, že v případě kriminální činnosti by se příbuzní

¹⁶⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR, 1983, str. 10, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁶¹ Takový předpis vztahující se k předchozímu období nebylo možné v pramenech dohledat -pozn. aut.

¹⁶² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GR, porady GR, 16.12.1985. Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

zaměstnanci mohli krýt navzájem, a dále mělo vést k řádnému plnění pracovních povinností. V rámci smlouvy se také počítalo s absolventy vysokých a středních školy, přičemž absolventi stranických škol byli upřednostňováni, neboť u nich existoval předpoklad pro splnění kádrových požadavků a spolu se stranickou příslušností odpovídající míra loajality a stranické kázně.

Uchazeči o místo byli přijímáni na podkladě kádrových pořádků a jejich přijetí bylo stanoveno limity počtu pracovníků a pracovním organizačním řádem. V rámci přijímacího procesu musel žadatel podstoupit přijímací pohovor, následně vyplnit kádrový dotazník včetně přílohy a osobní dotazník, vykonat lékařskou prohlídku a dodat podrobný životopis. Na základě těchto podkladů úsek pro kádrovou a personální práci "prověří, zda zájemce o pracovní poměr splňuje požadavky kladené na pracovníka zahraničního obchodu, zda přijetí je v souladu s platnou systemizací organizace a v pracovním pořádku zabezpečí další předepsané náležitosti přijímacího řízení." ¹⁶³

V den nástupu byli nově přijatí zaměstnanci, zejména z pražských pracovišť, povinni dostavit se do odboru ochrany a odboru zvláštního, kde předložili vojenskou knížku, průkaz brance nebo průkaz neschopnosti k vojenské činné službě. Dále byl pracovník seznámen s "pracovním řádem, předpisy bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, s předpisy o požární ochraně, hospodářském nebo služebním tajemstvím, s popisem pracovní funkce a dalšími předpisy potřebnými pro výkon jeho funkce." ¹⁶⁴ Pokud během pracovního poměru došlo ke změnám, bylo nutné tyto změnit písemnou dohodou o změně pracovní smlouvy. Ke skončení pracovního poměru docházelo uplynutím doby na kterou byl sjednán, zrušením smlouvy ve zkušební době, dohodou, výpovědí nebo okamžitým zrušením z důvodů závažného porušení pracovní kázně, zdravotních důvodů (zvláště u žen) a v případě trestního stíhání.

Ovšem okamžitě rozvázat pracovní poměr bez zvláštního důvodu mohl

¹⁶³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 16.12.1985, str. 2, Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁶⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 16.12.1985, str. 3, Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

podnik nebo pracovník pouze vyjímečně. K okamžitému zrušení pracovního poměru musel mít podnik " souhlas příslušného ZV ROH / § 59 ZP."¹⁶⁵ Po skončení pracovní smlouvy vypracoval pracovník předávací protokol, ve kterém uvedl "název funce, vztahy nadřízenosti a podřízenosti,..seznam úkolů, výčet lhůt v nichž se plní opakované úkoly."¹⁶⁶

Pracovní poměr nesměl být rozvázán u manželek pracovníků zastupitelských úřadů, mezinárodních organizací a pracovníků v oboru zahraničního obchodu, pokud následovaly manžela do zahraničí, Po celou dobu pobytu bylo zaměstnačkyním poskytnuto pracovní volno bez nároku na mzdu. Toto ustanovení se řídilo vládním usnesením č. 281/1965.¹⁶⁷

Rovněž bylo možno uzavřít souběžný pracovní poměr. Pokud o uzavření vedlejšího pracovního poměru zažádal pracovník, musel mít k tomu souhlas vedoucího svého útvaru, který své rozhodnutí konzultoval s kádrovým a personálním oddělením. Souhlas nebyl udělen, pokud práce byla v rozporu s povinnostmi pracovníka, či ohrožovala zájem podniku, přičemž vedení podniku mělo možnost kdykoliv nařídít zaměstnanci tento pracovní poměr ukončit.

Při plnění svého pracovního poměru musel zaměstnanec dodržovat povinnosti, platné pro všechny zaměstnance, zejména " zachovávat při své činnosti zásadu hospodárnosti a výkonnosti a rozšiřovat své odborné a politické znalosti, pracovat podle příkazů a pokynů svých nadřízených, řádně a včas plnit uložené úkoly... odepřít provedení takových příkazů a pokynů, jejichž provedení by bylo trestné a každý případ ihned ohlásit svému nadřízenému.... soustavně zvyšovat své politické, ideologické a odborné znalosti, osvojovat si a rozšiřovat novou techniku a racionalizační opatření a dodržovat zásady soudružské spolupráce... řádně hospodařit s prostředky svěřenými mu podnikem k výkonu jeho funkce, hospodárně je využívat, střežit a ochraňovat majetek v socialistickém vlastnictví před poškozením,

¹⁶⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 16.12.1985, str. 4, Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec , "archivně nezpracováno"

¹⁶⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 16.12.1985, str. 4, Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec , "archivně nezpracováno"

¹⁶⁷ Nedohledáno z důvodu zrušení dotyčného článku . http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=z65_1965o [vid. 19. prosince 2014]

ztrátou, zničením, zneužitím..."¹⁶⁸

Dále byl pracovník povinen hlásit veškeré změny v osobním životě svému vedoucímu a kádrovému oddělení. Normy kádrové politiky zde uváděné dokládají, že na zaměstnance podniku byly kladeny mnohem vyšší kádrové požadavky než tomu tak bylo obecně u běžných zaměstnanců.

Mezi úkoly vedoucích pracovníků patřilo zejména "vychovávat pracovníky k dodržování socialistické pracovní kázně."¹⁶⁹ V případě porušení smlouvy, měl vedoucí možnost udělit pracovníku důtku, veřejnou důtku, případně snížení nebo odebrání prémie a odměn. Tato opatření měla za cíl sjednat co "nejúčinnější nápravu v chování pracovníka a působit výchovně i na ostatní pracovníky."¹⁷⁰

Stav pracovníků byl průběžně doplňován ve spolupráci s příslušnými národními výbory v rámci spolupráce při ověřování kádrové způsobilosti uchazeče. K získávání zaměstnanců byly též využívány vývěskové a inzertní služby. Při výběru uchazečů byla velká pozornost věnována absolventům středních a vysokých škol ekonomických, neboť zde byl předpoklad odborné kvalifikace a odpovídající kádrové předpoklady. Na každý rok podnik měl naplnit plán počtu pracovníků, což se nedařilo vždy plnit, neboť se ponechával prostor pro nástup absolventů škol, a také docházelo k tomu, že pro nové zájemce ztratilo zaměstnání v prodejnách podniku z důvodu nízké mzdové hladiny na přitažlivosti a atraktivitě.¹⁷¹

Tuzex se na to snažil reagovat navýšením objemu mzdových prostředků, což plně záviselo na plnění plánu prodeje, avšak trvalé problémy s jeho plněním ovlivňovaly výši mzdových prostředků. K tomu aby došlo k rovnoměrné průměrné mzdě jednotlivých pracovníků byla 1. dubna 1983 provedena "změna ve způsobu rozdělování pohyblivé složky mzdy, a to odměňováním vedoucích prodejen podle

¹⁶⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 16.12.1985, str. 6, Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁶⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 16.12.1985, str. 8, Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁷⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 16.12.1985, str. 8, Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁷¹ Převzato : f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGŘ, KR 1983, str 10. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

měsíčního obrátového ukazatele se stejnou výši měsíční prémie jako v letech předchozích, ale v návaznosti na tuto úpravu posílením jeho čtvrtletní odměny tj. výraznějším zainteresováním na plnění plánu práce. U ostatních pracovníků byla propočtena měsíční prémie v podstatě vyšších částkách."¹⁷² Ke zlepšení výkonu nebyli motivováni jen zaměstnanci prodejen, ale také pracující ve skladištích, kteří získávali odměny například tím, že docházelo ke včasnému vykládání vagónů.

Odměňování pracovníků se řídilo ustanoveními "§ 111 až §123 zák. práce a příslušnými mzdovými předpisy."¹⁷³ Každý zaměstnanec měl právo nahlédnout do mzdových předpisů a do podmínek, které stanovovaly poskytování prémie, odměn či osobního ohodnocení.

Výše popsané personální poměry pokračovaly i v polovině osmdesátých let, kdy přetrvával stav "nevýrazných mzdových prostředků zejména pro obchodně-provozní pracovníky, kterým nemůže PZO Tuzex v přiměřené míře v doplňkových formách mzdy uhradit zvýšenou produktivitu práce, a to jak ve skladovém hospodářství, tak i v prodeji."¹⁷⁴ Tyto problémy byly zejména vidět na fluktuaci pracovníků, "která je kromě toho ovlivňována mzdovým zvýhodněním pracovníků vnitřního trhu, pracujících v nově otevíraných prodejnách se zbožím mimořádné kvality."¹⁷⁵ Zde se vytvářel rozdíl mezi Tuzexem a vnitřním trhem, který se zjevně díky postupnému uvolňování poměrů zvětšoval, přičemž také dokázal zajistit větší sociální výhody, které "PZO Tuzex pro značnou roztržitost není schopen ženám poskytnout tak, jako oblast vnitřního trhu."¹⁷⁶

Stanovená týdenní pracovní doba byla podle výše zmíněné Novely pracovního řádu PZO Tuzex, 42,5 hodiny. Na kratší pracovní úvazek měl pracovník právo zejména ze zdravotních či jiných závažných důvodu, což se vztahovalo

¹⁷² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR 1983, str 11. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁷³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát GR, porady GR, 16.12.1985, str. 8, Návrh novely pracovního řádu PZO Tuzex. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁷⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR 1984, str 18, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁷⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR 1984, str 18, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁷⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR 1984, str 18, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

zejména na těhotné ženy a matky, které se staraly o děti mladší patnácti let.

Stále nedostatečný počet pracovních sil měla nahradit práce přesčas, avšak tento trvalý problém komplikoval mzdovou strategii podniku, a vedení ani v roce 1985 podle rozboru hospodářské činnosti nemělo vypracováno plán pro omezování tohoto jevu. Práce přesčas byla povinná, pokud byla nařízena vedoucím pracovníkem, a netýkala se mladistvých do osmnácti let, těhotných žen a matek, které měly dítě mladší než jeden rok. V případě žen musel podnik tyto podmínky dodržovat na základě jejich souhlasu k "noční práci žen a zákoníkem práce¹⁷⁷ a "vzhledem k nedostatku pracovníků a vzhledem k dostatečnému zabezpečení ochrany socialistického majetku je podnik nucen navazovat pracovní poměr s ženami důchodového věku."¹⁷⁸ Pracovníci, kteří vykonávali práci přesčas, byli informováni o možnostech čerpání přesčasových hodin a o "závazných limitech a o čerpání kumulativní hodnoty."¹⁷⁹

Vedení podniku řešilo práci přesčas zejména náhradním volnem a jen výjimečně ji proplácelo. Náhradní volno dostávali zejména pracovníci, kteří byli zařazeni do nižších platových tříd, u pracovníků vyšších pracovních tříd byla práce přesčas zahrnuta v jejich základních platech. Náhradní volno bylo poskytováno v " rozsahu jedné hodiny pracovního volna za každou odpracovanou hodinu práce přesčas. Čerpání náhradního volna stanoví pracovníkovi jeho bezprostředně nadřízený vedoucí v souladu s potřebou plnění úkolů podniku a s přihlédnutím k zájmům pracovníka, a to tak aby náhradní volno bylo zpravidla čerpáno do konce následujícího zúčtovacího období výkonu přesčasové práce."¹⁸⁰

Vyjimka proplácení práce přesčas byla v době konání spartakiády v Praze v roce 1985. Zde je vidět, že hlavní zájem podniku byl nedávat žádné peníze navíc,

¹⁷⁷ Zaměstnavatel nesmí zaměstnávat těhotné ženy a ženy, které pečují o dítě mladší než jeden rok, práci přesčas. Zákoník práce. Hlava sedmá. Oddíl druhý: pracovní podmínky těhotných. § 156 úprava pracovní doby. <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakprace/cast2h7.aspx> [vid. 16. prosince 2014]

¹⁷⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR 1985, Rozbor B, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁷⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, sekretariát ENGR, KR 1985, Rozbor B, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁸⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GR, porady, GR, 16.12.1985. Návrhy novely pracovního řádu PZO Tuzex str 18, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

jak bylo zejména vidět i u pracovníků v zahraničí, kteří dostávali 20% bonifikaci při výplatě, která neznamenal zlepšení platu, ale jen možnost utratit tyto peníze v tuzexových obchodech.

Pracovní podmínky žen a mladistvých měly jisté odlišnosti v novele pracovního řádu. Ženy nesměly být zaměstnány pracemi, které byly pro ně fyzicky náročné či jim mohly škodit, zejména práce, " které ohrožují jejich mateřské poslání." ¹⁸¹ Ženy, které byly těhotné či měly doma dítě mladší jeden rok, nesměly být vysílány na pracovní cesty mimo obvod obce, ve které se nacházelo jejich pracoviště. Žena, které měla dítě starší jednoho roku a mladší osmi let mohla být poslána na pracovní cestu pouze pokud dala k cestě souhlas. K rozvázání pracovního poměru s ženou, která byla těhotná či měla dítě mladší než tři roky, docházelo pouze ve vyjíměčných případech.

Podnik se vůči svým zaměstnancům zavazoval soustavně vytvářet podmínky pro bezpečnou a zdravotně nezávadnou práci. Za snadné plnění úkolů podniku v péči a ochranu zdraví při práci odpovídali vedoucí pracovníci, kteří byli povinni " zajistit seznámených podřízených pracovníků s předpisy a pokyny k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a soustavně vyžadovat a kontrolovat jejich znalost a dodržování." ¹⁸²S povinností spojenou bezpečností a ochranou zdraví byl také spojeno Revoluční odborové hnutí (ROH), které se podílelo také na kulturním a rekreačním vyžití zaměstnanců.

Pro zvyšování kultury práce měl podnik zajišťovat takové pracovní podmínky, aby výkon zaměstnanců byl "kvalitní, hospodárný a bezpečný, aby práce přinášela pracovníkům uspokojení a aby působila příznivě na jejich všestranný rozvoj." ¹⁸³ Podnik rovněž se zaměřil na zvýšení podílu mechanizace a automatizace v rámci organizace práce, aby došlo ke snižování pracovní námahy a také ke zlepšení pracovních podmínek na pracovištích. Zajišťoval stravování v

¹⁸¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GŘ, porady, GŘ, 16.12.1985.

Návrhy novely pracovního řádu PZO Tuzex str 21, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁸² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GŘ, porady, GŘ, 16.12.1985.

Návrhy novely pracovního řádu PZO Tuzex str 18, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁸³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GŘ, porady, GŘ, 16.12.1985.

Návrhy novely pracovního řádu PZO Tuzex str 20, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

závodních jídelnách a pohostinstvích a dále poskytoval " pracovníkům a jejich rodinným příslušníkům co nejúčelnější využití volného času, přičemž úzce spolupracuje se společenskými organizacemi, zejména s ROH." ¹⁸⁴

Společná práce ROH s vedením podniku se uplatňovala zejména při účasti na sestavování budoucích plánů podniku, jejich kontroly a průběhu plnění. Dále byla uzavírána kolektivní smlouva, která byla uzavírána s vedením podniku každý rok, přičemž úkolem odborů bylo dohlížet na její plnění. ROH měl také za cíl vést zaměstnance k socialistické práci, podporovat jejich iniciativu při plnění úkolů a podporoval socialistické soutěžení. S odbory podnik rovněž projednával mzdové otázky a peněžní odměny, problémy práce přesčas a rovněž podával výboru vysvětlení a údaje, které se vztahovaly k plnění plánu.

K tomu aby zaměstnanci byli spokojeni se vedením podniku zaměřilo na oblast sociálního rozvoje. Při plnění sociálního rozvoje spolupracoval Tuzex s odborovými organizacemi a také fondem kulturních a sociálních potřeb. Mezi hlavní úkoly patřilo rozšíření závodního stravování, kdy podnik, který nevlastnil vlastní stravovací zařízení spolupracoval s jinými podniky. Následně zajišťoval ubytování svobodných pracovníků, a to výstavbou "resortní ubytovny v Praze, která má být ukončena v březnu 1984." ¹⁸⁵ Do této doby ubytování poskytovalo zařízení sektoru vnitřního obchodu. V rámci každé pětiletky od sedmdesátých let byly přiděleny Podniku tzv. stabilizační byty, ¹⁸⁶ které byly přidělovány pracovníkům. Lidem, kteří neměli stabilizační byty, byly poskytovány bezúroční půjčky na bytovou výstavbu a zařizování bytů.

Od svých zaměstnanců vedení podniku očekávalo naprostou podporu a aktivitu při plnění plánů, přizpůsobení se pracovním podmínkám a naprostou loajalitu. Zaměstnanci byli pečlivě vybíráni vzhledem k specifickým podmínkám tohoto zaměstnání, což zahrnovalo zejména prodavače, zástupce, či zaměstnance,

¹⁸⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GŘ, porady, GŘ, 16.12.1985.

Návrhy novely pracovního řádu PZO Tuzex str 20, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁸⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát ENGR, KR 1983, str. 51, „Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁸⁶ K získání pracovníků se v některých oblastech socialistického hospodářství začali národní podniky a vybrané organizace státní správy stavět podnikové ebo stabilizační byty.

Převzato: Průša, J.: Abeceda reálného socialismu. Galileo CCE Service, 2012, Str. 329

kteří spolupracovali se zahraničím. Každý zaměstnanec byl podroben kádrovému přezkoumání, které mělo zjistit jeho názory a ideové postoje, což bylo kompetencí kádrového oddělení. V komplexních rozbořech se píše o Kádrovém zabezpečení úkolů podniku, "směrnice o kádrové práci byly vydány v říjnu 1960 příkazem ústř. ředitele č.4." ¹⁸⁷ Tyto směrnice nejenom zjišťovaly názory zaměstnanců, ale také stanovovaly způsob zvyšování kvalifikace zaměstnanců. Prověřovány byly zejména "znalostí obchodních a provozních referentů." ¹⁸⁸ Pokud se vyskytly nedostatky, bylo doporučeno doplnění znalostí v kursech pro zvýšení kvalifikace a na "zvýšení znalostí o zboží, zlepšení komerční práce a jazykových znalostí," ¹⁸⁹ které pořádalo "ZŠP a ÚŠ MZO," ¹⁹⁰ a které byly ukončeny kvalifikační zkouškou. Tyto kurzy probíhaly v souladu s " potřebami rozvoje socialistické společnosti a podniku je podnik povinen pečovat o kvalifikaci pracovníků, o její zvyšování a vhodné rozšiřování, pečovat o jejich další vzdělávání a zabezpečovat aby byli zaměstnáváni pracemi odpovídající získané kvalifikaci." ¹⁹¹

Podnik se také vůči státu zavázal o odborný a politický růst zaměstnanců, toho dosahoval pořádáním odborných, politických a jazykových kurzů. Pracovníci byli vysíláni do kursů a škol v rámci tzv. "cyklické výchovy pracovníků a umožňováním studia při zaměstnání." ¹⁹² Všechna tato opatření směřovala ke komplexní racionalizaci podniku.

K tomu aby pracovníci mohli pracovat v kádrových odděleních, museli projít určitou přípravou. Tato příprava se týkala studia na stranických školách a také studia při zaměstnání na státních školách. Tato spolupráce probíhala mezi Střední ekonomickou školou a Vysokou školou ekonomickou v Praze. Každý studující při

¹⁸⁷ f. Tuzex, organizacec zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát ENGR, KR 1960, str. 48., Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁸⁸ f. Tuzex, organizacec zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát ENGR, KR 1960, str. 48., Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁸⁹ f. Tuzex, organizacec zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát ENGR, KR 1983, str. 50., Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁹⁰ f. Tuzex, organizacec zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát ENGR, KR 1960, str. 48., Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁹¹ f. Tuzex, organizacec zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GR, porady GR, 16.12.1985, Návrhy novely pracovního řádu PZO Tuzex, str. 20, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁹² f. Tuzex, organizacec zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GR, porady GR, 16.12.1985, Návrhy novely pracovního řádu PZO Tuzex, str. 20, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

zaměstnání byl povinnen požádat vedoucího o poskytnutí studijního volna, které mu náleželo dle předpisů. Souhlas ke studiu byl podepsán dohodou mezi zaměstnancem a podnikem, při které se zaměstnanec zavázal, že po skončení studia zůstane v podniku po určitou dobu v pracovním poměru, "nebo uhradí podniku náklady spojené se studiem."¹⁹³

Kádrový úsek byl veden vedoucím, který měl za úkol řídit, koordinovat a kontrolovat provádění kádrové a personální práce v celém podniku. Odpovídal za "důslednou aplikaci resortních předpisů a opatření upravujících jednotný postup v oblastech výběru, rozmístění a evidence kádrů, v oblastech výchovy a průpravy pracovníků, v oblastech personální péče o člověka a v oblastech komplexního hodnocení kádrů v podmínkách podniku."¹⁹⁴ K dalším jeho úkolům patřila účinnost forem a metod, které byly uplatňované vedoucími pracovníky všech úseků, pomoc při řešení kádrových problémů a také měl za úkol výběr a přípravu mládeže na její povolání, dále nábor mladých lidí a umístování absolventů. Společně s kádrovým oddělením spolupracoval odbor pro personální práci a péči o pracující, který prováděl rozbor struktury pracovníků v podniku a navrhoval příslušná opatření aby docházelo ke zkvalitňování kádrové struktury pracovníků, vyřizoval přijímání zaměstnanců a následné rozvázání pracovního poměru.

Hlavním úkolem kádrového útvaru bylo prověřování spolehlivosti zejména těch zaměstnanců, kteří spolupracovali se zahraničními partnery nebo byli přímo vysíláni do ciziny, neboť se předpokládalo, že prověřeni lidé nebudou žádným způsobem poškozovat zájmy podniku a státu v cizině a budou zachovávat pracovní solidaritu v rámci socialistické morálky. Tito lidé byli zavázáni dodržovat pravidla styku s cizinci v zahraničí a také s cizinci v ČSSR. Setkání s cizinci na území republiky probíhala pouze ve vybraných "recepčních" místnostech Tuzexu, kde byli přítomni pouze dva zaměstnanci, kteří měli souhlas ke styku s cizinci.

Při zahraničních cestách museli pracovníci vypracovávat podrobné zprávy z

¹⁹³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 16.12.1985, Návrhy novely pracovního řádu PZO Tuzex, str. 21, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

¹⁹⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 2.12.1985, Organizační řád PZO Tuzex, str. 23. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

každého jednání a styku s cizinci pro oddělení komerční politiky, které vyhodnocovalo plnění zadaných úkolů. Dále byly pracovníci povinni vykazovat pohyb svěřených devizových prostředků, což mělo zaručit "včasnosti vrácení nespotřebovaných devizových prostředků od cestovatelů."¹⁹⁵ Každý z pracovníků byl dále nucen podstoupit lékařskou prohlídku při zahraničních cestách a také po návratu. Další zásadou při zahraničních cestách byl zákaz styku s místními obyvateli mimo pracovní záležitosti. Toto omezení mělo zabraňovat případným nekontrolovatelným a nelegálním přesunům valut nebo zboží, popřípadě zabránit možným kontaktům a spolupráci s výzvědnými službami dotyčného státu.

Vedlejší důsledky existence Tuzexu

4.1 Hospodářské trestné činy a hospodářská kriminalita

Výlučné postavení Tuzexu na tuzemském trhu bylo založeno na jeho oprávnění k dovozu zahraničního zboží a jeho prodeji za tuzexové poukázky, které však nebyly dostupné běžnému občanovi, a už na tomto faktu byla založena pozice Tuzexu jako instituce exkluzivní a nesnadno zařaditelné do celé kontsrukce socialistického trhu. Jeho další aktivitou byl prodej československého zboží vysoké kvality, zejména výrobky sklářského a automobilového průmyslu do zahraničí za devizové prostředky, kterých byl trvalý nedostatek. V této kapitole jsme se zaměřili zejména na působení Tuzexu na československém trhu a na důsledky, které toto výlučné postavení přinášelo. Nejčastějším jevem se v tehdejší době stalo rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, spekulace, obohacování na úkor podniku a tím

¹⁹⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchdu, 1958 – 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ, 30.12.1985, Vyhodnocení zahraničních styků PZO Tuzex za rok 1986, str. 2, Národní archiv Chodovec, "archivně nepracováno"

i celé společnosti, černý trh a jeho rozšiřování v rámci stínové ekonomiky a další s tím spojené jevy, které měly negativní dopad na celkový stav hospodářství.

Ochrana majetku v socialistickém vlastnictví se stala prioritou v zákonodárství od počátku změny režimu a tento trend byl zakotven v novém trestním zákoně z roku 1950, přičemž tato norma souběžně zahrnovala likvidaci soukromého vlastnictví a podnikání a přesně definovala monopol státního podniku a jeho ochranu.

Roku 1960 byla vydána nová ústava, která prohlásila že socialismus v Československé republice byl vybudován, což se promítlo i do názvu státu, který byl změněn na Československá socialistická republika. Vznikl tehdy „socialistický stát založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence“.¹⁹⁶ V návaznosti na vznik nové ústavy byl kodifikován i nový trestní zákoník, který přetrval až do konce komunistického režimu v Československu.

Trestní zákon hospodářských trestných činů měl postihovat závažné jednání proti socialistickému hospodářství, které bylo založen na principu centrálního plánování. Mělo jít především o postih kriminální činnosti proti majetku v socialistickém vlastnictví, odstraňování nedostatků v hospodářské a organizátorské činnosti a dodržování zásad socialistického hospodaření.¹⁹⁷

Sankce proti hospodářské kriminalitě se opíraly o princip nedoknutelnosti socialistického vlastnictví.

Zákon 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu se stal základní normou pro všechny podniky zabývající se exportem a importem a jasně stanovil jejich monopolní postavení v této sféře, a tímto zákonem definované podniky získaly výlučné právo k uzavírání smluvních závazků v cizině. Tento zákon byl doplněn vyhláškami MZO č. 31/1964Sb. o řízení při vývozu¹⁹⁸ a

¹⁹⁶ Hlava první, článek 1 Ústavy ze dne 11.7.1960

¹⁹⁷ Nezkusil, J.: Československé trestní právo. Sv.1, Praha 1976, str. 50

¹⁹⁸ Vývoz věcných darů, stěhovaných svršků a jiných věcí k neobchodním účelům bez poskytnutí úhrady z ciziny je přípustný toliko na základě vývozního povolení odděleného příslušnou celníci. §2 Ostatní vývozy §5 vývozní povolení musí být předloženo celnici, která má věci projednat při jejich výstupu do ciziny nebo před jejich prodejem k dopravě do ciziny.... Tato vyhláška se nevztahuje na vývoz drahých kovů, drahokamů, perel a výrobků z nich, který je upraven devizovými předpisy. Do ciziny šlo vyvážet dary, řády, vyznamenání, čestné ceny apod. Udělené do zahraničí československými úřady nebo

vyhláška MZO č. 32/1964 Sb. o řízení při dovozu,¹⁹⁹ které přesně stanovily kvóty vývozu a dovozu, přičemž při jejich překročení bylo nutné získat zvláštní povolení MZO či celní správy. Na tyto výjimky nebyl však právní nárok a podle § 6 vyhl. č. 32/1964 Sb. je vývoz některého zboží nepřipustný (viz. poznámka pod čarou).

Tyto předpisy se dále vztahovaly na každého, tedy i na soukromé osoby, které převážely zboží přes hranice. Vzhledem k celním prohlídkám a těmto nařízením se lidé snažili tyto předpisy obcházet a dovážené věci zatajit, k čemuž postupně začalo docházet za součinnosti a účasti celníků, kteří toho začali využívat k vlastnímu obohacení. U celních prohlídek zavazadel mohl cestující navrhnout, aby celní řízení bylo provedeno podle výsledku celní prohlídky podle § 16 odst 4 vyhlášky MZO č. 82/1961 Sb,²⁰⁰ Pak nešlo o porušení zákona, trestní čin či přestupek, i když proclené zboží přesahovalo danou hranici. I tento mechanismus otvíral možnosti ke korupčnímu jednání. V případě že hodnota dováženého zboží přesáhla 300,- Kčs tím, že byla tendence " odpočítávat tuto částku od ceny neoprávněně vyvezených věcí, i když šlo o věci nakoupené za prostředky opatřené trestnou činností nebo o věci, které byly vyváženy za účelem jejich výhodného

československými veřejnými činiteli. věci vyvážené orgány a osobami používajícími v Československé socialistické republice diplomatických výsad a imunit, pokud jsou služebními předměty nebo osobním majetkem uvedených osob. Dále dárkové zásilky běžně vydávaných knih a jiných publikací v hodnotě do 100,- Kčs. Dárkové zásilky v hodnotě do 100,- Kčs za podmínek stanovených podle potřeby ministerstvem zahraničního obchodu – ústřední celní správou. Věci vyvážené v cestovním styku (vyjma pohraničního styku a pohraničního turistického styku, pokud jejich úhrnná hodnota nepřesáhne 300Kčs u jednoho cestujícího a pokud nejde o zboží pro jehož vývoz stanoví ministerstvo zahraničního obchodu - ústřední celní práva v dohodě se zúčastněnými ústředními orgány zvláštní podmínky vývozu. Převzato: Vyhláška 31 Ministerstva zahraničního obchodu ze dne 14. února 1964.

<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=31&r=1964> [vid. 26. prosince 2014]

¹⁹⁹ Dovoz věcných darů a jiných věcí, za něž není poskytována úplata do ciziny, je přípustný, je-li množství a hodnota věcí přiměřená potřebě dovozce a příslušníků jeho rodiny bydlících s ním ve společné domácnosti za předpokladu, že věci budou sloužit výhradně jejich potřebě. Pokud hodnota zásilky přesáhne hodnotu 3000,- Kčs či nepřesahují tuto hodnotu, ale jde o čtvrtou zásilku, je třeba dovozního povolení. Dovoz věcí je nepřipustný, bez ohledu na jejich cenu, jestliže jde o: a) množství, které zřejmě neodpovídá přiměřené potřebě dovozce (příjemce) a příslušníků jeho rodiny, kteří s ním bydlí ve společné domácnosti, pokud jde o věci, které jsou dováženy v dárkových zásilkách, platí pro některé jejich druhy hranice nejvyššího přípustného množství b) lih, c) poštovní zámky d) zásilku, obsahující kromě jiných věcí též věci uvedené pod písmeny a) a b). f) zásilku, u níž je z okolností zřejmé, že byla sestavena a odeslána podnikem zabývajícím se obstaráváním takové činnosti po obchodnicku. g) zásilku, obsahující upotřebené šatstvo, prádlo a obuv a jiné předměty ošacení. Věci nebo zásilky, jejichž dovoz je podle předchozího odstavce nepřístupný, nebudou celníci propouštěny do volného oběhu v tuzemsku. Převzato: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=31&r=1964> [vid. 26. prosince 2014]

²⁰⁰ <file:///C:/Users/Johana/Downloads/sb38-61.pdf> [vid. 26. prosince 2014]

zpeněžení v cizině, tedy ke spekulaci." ²⁰¹ Z rozboru a z porovnání daných zákonných norem lze vyvozovat, že uvedené právní normy měly své mezery jichž se dalo využít ke korupční a jiné trestné činnosti. Takzvaná šedá ekonomika propojená s černým trhem a další jevy na to navazující dokládají nejen stále klesající úroveň československého hospodářství ale i s tím životní úroveň obyvatelstva, což následně motivovalo zainteresovanou část veřejnosti ke ztrátě respektu před zákonem a jeho dodržováním. Lidé přestali mít zábrany před přivlastňováním majetku, který jim nepatřil a začal převládat motiv za každou cenu zvýšit si svou vlastní životní úroveň.

Dalším zákonem, který definoval trestnou činnost byl zákon § 117/ 1961 Sb. tr. zák. o spekulaci, ²⁰² který zahrnoval neoprávněný dovoz filmového materiálu, knih, fotografií a dalších věcí, které již byly na seznamu zakázaných titulů a jejichž obsah pokládal stát za podvrtný, nebezpečný a nepřátelský. Tím se vedle ochrany hospodářských zájmů státu rozšířil dosah působnosti legislativy i mimo hospodářskou sféru a zahrnoval rovněž kulturní oblast a sociální sféru.

V šedesátých letech si vláda stále více uvědomovala rostoucí význam podniků zahraničního obchodu jako významného obstaravatele devizových prostředků na jedné straně, a na druhé straně jeho postavení v rámci národního hospodářství, kdy " nebylo možno uspokojit ani řadu potřeb našeho obyvatelstva." ²⁰³ Vláda pozorně sledovala fungování celého mechanismu při vývozu a dovozu s cílem zabránit, aby nedocházelo k " anarchii nekontrolovaného vývozu a dovozu zboží,"²⁰⁴ a podniky tak nadále zůstávaly pouze výlučným právem československého státu, s "jejichž monopolním postavením je neslučitelné jakékoli

²⁰¹ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 13. Archiv státních bezpečnostních složek, Praha

²⁰² Trestní čin spekulace se týká každého, kdo si opatří nebo přechovává předměty potřeby ve větším rozsahu nebo předmět větší hodnoty v úmyslu je se ziskem prodat nebo směnit anebo získat jinou výhodu, nebo kdo takovou činnost zprostředkuje bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta. Odnětím svobody na tři léta až deset let bude pachatel potrestán, a) spáchá-li čin jako člen organizované skupiny, b) spáchá-li takový čin výdělečně nebo c) získá-li takovým činem značný prospěch. Odnětím svobody na pět až patnáct let bude pachatel potrestán: pokud způsobí-li činem vážnou poruchu v zásobování nebo spáchá-li takový čin za branné pohotovosti státu. Převztao:

<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/dokumenty/zakon140-1961.pdf> [vid. 26. prosince 2014]

²⁰³ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 1. Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁰⁴ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 1, Archiv bezpečnostních složek, Praha

soukromé podnikání při vývozu a dovozu zboží."²⁰⁵

Jakákoliv obchodní činnost se zahraničím, prováděná mimo rámec PZO byla označována za nezákonnou a trestnou, vedle toho však výjimečně docházelo k povolení vývozu a dovozu mimo PZO na základě zvláštního povolení MZO nebo orgánů Ústřední celní správy, které bylo uděleno v ojedinělých případech.²⁰⁶

Trestná činnost byla definována na vnitřní a vnější. K vnitřní trestné činnosti docházelo při takovém způsobu obchodování, kdy se " zahraniční majitelé a zástupci kapitalistických firem z konkurenčních důvodů snaží prosadit své obchody pomocí uplácení pracovníků jednotlivých PZO." ²⁰⁷ Při vnější trestné činnosti docházelo k uzavírání obchodu mimo pověřené organizace a instituce.

Všechny druhy nezákonných transakcí ohrožovaly devizový zisk a narušovaly stabilitu monopolu, který měl stát vyhrazen k mobilizaci a kontrole všech devizových zdrojů, přičemž bylo lhostejno z jakého pocházejí pramene.

PZO Tuzex se od šedesátých let zařadil mezi nejdůležitější dodavatele deviz. Rostoucí zisky byly důsledkem rostoucího vývozu a dovozu a současně zvětšujícího se turistického ruchu, což přinášelo nejen devizový růst, ale na druhé straně vedlo k podloudným praktikám při vývozu a dovozu zboží a k celkovému obcházení zákonných norem. Do této praxe byli zapojováni ať už vědomě či nevědomě i zahraniční návštěvníci, jejichž prostřednictvím se zboží převáželo do Československa, kde bylo následně předmětem spekulací a černého obchodu.

Cizinci byli rovněž zneužíváni k fingovanému zasílání dárkových balíčků, s nimiž následně překupníci obchodovali. V šedesátých letech došlo zásahem bezpečnostních orgánů a zvýšením cla u dárkových zásilek k postihu a k částečnému snížení této spekulace, neboť organizační síť, která tyto činnosti rozvíjela, bylo možno podchytit a stíhat pouze v rámci ČSSR a k " trestnímu

²⁰⁵ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 1, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁰⁶ Jinak může jít jen o tzv. bezúplatný vývoz nebo dovoz, tzn. o vývoz a dovoz z něhož neplynou vůči cizině žádné finanční závazky. I takovýto vývoz a dovoz je vázán na udělení vývozního nebo dovozního povolení příslušnou celníci nebo celní pobočkou v mezích platných celních předpisů.

Převzato: f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 2. Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁰⁷ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 3., Archiv bezpečnostních složek, Praha

postihu cizího státního příslušníka pro tuto trestnou činnost téměř nedocházelo." ²⁰⁸ Vzhledem k rozšíření trestné činnosti, která byla páchána společně s cizinci, se začalo uvažovat i o jejich trestním postihu a to zejména z "hlediska státobezpečnostního, bylo rozkazem MV č. 43 ze dne 13.12.1963 stanoveno, že pro vyšetřování trestných činů devizových, podloudnictví a spekulace, pokud půjde o závažnější trestnou činnost, jejímiž pachatelé nebo organizátory budou cizinci z kapitalistických států (KS), nebo se jich dopustí čl. občan nebo bezdomovec ve spojení s takovým cizincem, jsou věcně příslušni vyšetřovatelé StB."²⁰⁹

Uvolnění turistického ruchu, které probíhalo v druhé polovině šedesátých let v procesu uvolňování politických vztahů znamenalo pro občany ČSSR určitou volnost, která přinášela větší možnosti obstarávání do té doby nedostupného zboží, a to způsobilo, že kriminální činnost s tím spojená začala postupem času klesat. Podle záznamů k tomuto poklesu docházelo také proto, že domácí trh začal být lépe zásobován právě tím zbožím, se kterým se v minulých letech nejvíce spekulovalo (cigarety, žvýkačky, kakao, káva, pláště, módní textil atd..) Dalším důvodem snížení trestné činností bylo trestní stíhání a zveřejňování některých případů a jejich následků.

I přes tyto trendy nedocházelo ke zcela plnému podchycení kriminality, zejména z toho důvodu, že pachatelé trestné činnosti začali být více opatrní a také se zaměřili od "masovějších forem pašování věcí menších hodnot tito řemeslní spekulanti v poslední době přecházeli přímo na valutové machinace, spekulaci s odběrnými poukazy Tuzex, vývoz cennějších věcí, jako poštovních známek a jiných předmětů sběratelského zájmu...." ²¹⁰ Při těchto spekulacích dosahovali vysokých zisků aniž by ke spolupráci potřebovali větší počet překupníků, a zároveň docházelo ke snížení rizika z odhalení.

Spekulace s nezákonným improtem a exportem byly specifické tím, že byly pro společnost nebezpečné, neboť docházelo k " porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124 tr. Zák., ohrožení devizového hospodářství

²⁰⁸ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 5 Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁰⁹ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 6. Archiv bezpečnostních složek, Praha

²¹⁰ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 8. Archiv bezpečnostních složek, Praha

podle §146 tr. zák , krácení daní podle § 148 tr. zák, spekulace podle § 117 tr. zák a někdy i podílnictví podle § 251 nebo § 252 tr. zák, nebo analogických přestupkům."

²¹¹ Všechny tyto zákony byly použity k postihu pachatelů, a jejich jednání byla veřejně prezentována, aby tak byly zdůrazněny negativní dopady pro celou společnost a staly se odstrašujícím příkladem.

Průvodním jevem a problémem se však stala nedostatečná znalost platných zákonů a následně jejich nesprávné použití ze strany vyšetřovacích orgánů, které nebyly schopné v mnoha případech účinně aplikovat zákonné normy vůči pachatelům trestné činnosti. Při ochraně zájmů zahraničního obchodu a devizového hospodářství bylo nezbytné dodržovat principy socialistické zákonnosti, zejména kdy "liberalistické tendence na straně jedné, tak nerozvážný radikalismus a nepružnost na straně druhé, by totiž ve styku s cizinou mohly napáchat našemu národnímu hospodářství velmi vážné škody a ohrozit i prestiž našeho právního řádu. Jde zejména o správné skloubení trestní politiky se zájmy sledovanými rozvíjejícím se cizineckým ruchem."²¹². Z toho vyplývá, že vyšetřující orgány nebyly dostatečně připraveny a vybaveny svým vzděláním a praxí k přiměřenému a efektivnímu zásahu proti pachatelům trestné činnosti, kteří díky těmto okolnostem se často dokázali vyhnout trestnímu stíhání.

Hospodářská kriminalita se stala průvodním jevem a nedílnou součástí existence socialistického zřízení. Trvalým a nikdy nedosaženým cílem režimu bylo omezení trestné činnosti a likvidace rozrádání majetku v socialistickém vlastnictví a rozšíření a zkvalitnění úrovně československé ekonomiky. V rámci této strategie byla na jednotlivých stupních řízení po linii Veřejné bezpečnosti (VB) "zřízena služba ochrany objektů, oddělení liniové ochrany železnic a v podstatě ukončena redislokace základních útvarů VB. Došlo k prohloubení specializace vyšetřovatelů VB. Byla vydána zaměření a opatření řešící konkrétní trestnou činnost v jednotlivých sektorech čs. národního hospodářství. To vše spolu s dalšími opatřeními se pozitivně odrazilo ve výsledcích boje s hospodářskou

²¹¹ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 9, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²¹² f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 10, Archiv bezpečnostních složek, Praha

kriminalitou."²¹³

Od počátku osmdesátých let však narůstal počet hospodářských trestných činů i počet stíhaných osob. Odhalování trestné činnosti probíhalo také za pomoci tajných spolupracovníků, kdy se zvyšoval "počet anonymních oznámení občanů o podezření z hospodářské trestné činnosti."²¹⁴ I přes snahu a aktivitu zapojených spolupracovníků StB byla hospodářská kriminalita podle "Rozboru situace v oblasti hospodářské trestné činnosti" charakterizována značným stupněm latence. K odhalování trestné činnosti vláda využívala Státních bezpečnostních složek (StB), kdy "rozhodující úlohou při odhalování hospodářské kriminality sehrává vlastní vyhledávací činnost za účinného využívání agenturní sítě StB a její rozšíření bylo řešeno podle toho, kde se nejvíce vyskytovala trestní činnost, tedy v jednotlivých sektorech národního hospodářství. Začalo docházet ke zkvalitňování získávaných zpráv, které se následně realizovaly do agenturních a operativních spisů. Do této doby přetrvávaly zprávy informativního charakteru, na druhou stranu docházelo k poklesu ukončených spisů bez realizace."²¹⁵

Vedle hospodářských trestných činů v zemědělství, obchodu, průmyslu, stavebnictví a železniční patřilo rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví k nejčastěji porušování právní normě, do níž spadaly "trestné činy neoprávněného užívání cizího motorového vozidla, porušování hospodářské kázně, úplatkářství, spekulace a devizové trestné činy. U přečinů je nejčetnější rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a vynechávání pracovních směn."²¹⁶

Hospodářské trestné činy byly charakterizované jako organizovaná a dlouhodobá činnost. Zpráva hovoří o tom, že na spekulacích se zbožím či jeho

²¹³ f. I/5/c-320, Kolegium Ministra vnitra ČSSR. 19. srpna 1985 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření. Str. 1, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²¹⁴ f. I/5/c-320, Kolegium Ministra vnitra ČSSR. 19. srpna 1985 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření. Str. 2, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²¹⁵ f. I/5/c-320 Kolegium Ministra vnitra ČSSR. 19. srpna 1985 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření. Str. 2, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²¹⁶ f. I/5/c-320 Kolegium Ministra vnitra ČSSR. 19. srpna 1985 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření. Str. 4, Archiv bezpečnostních složek, Praha

pašováním a tím pádem ohrožení devizového hospodářství se v osmdesátých letech zvyšoval počet cizinců, kteří se podíleli na této trestné činnosti.

Dalším problémem stagnace při zjišťování příčin hospodářské kriminality byla také nekvalitní činnost kádrových pracovníků, kdy do funkcí byly "ustanovovány osoby, které nemají potřebné odborné předpoklady a často již v minulosti byly trestány."²¹⁷ Lze se domnívat, že kádrové předpisy přestaly být dodržovány a byly obcházeny, zvláště když se naskytla příležitost ke korupčnímu jednání při obsazování lukrativních postů.

Podnikání Tuzexu bylo propojeno často s úplatkářstvím a nedovoleným podnikáním, spekulacemi a tím neoprováněným obohacováním. Vláda reagovala bojem proti porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny "usnesením vlády ČSSR č. 84/1981, 355/1982 a 73/1984, kdy byla přijata společná politicko-organizační zajištění bezpečnostních opatření k zintenzivnění odhalování a dokumentování této trestné činnosti." K porušování zásad socialistické zákonnosti můžeme také přidat výzvědové akce kapitalistických států, které se snažily získat informace o exportních možnostech ČSSR, o obchodní činnosti mezi ČSSR a Sovětským svazem a také o životní úrovni občanů ČSSR. Z úniku informací byli podezříváni zejména zástupci a představitelé kapitalistických firem a monopolů, kteří měli prostřednictvím obchodně-ekonomických vztahů možnosti k "poškození čs. ekonomiky, k vytváření a prohlubování její závislosti na dodávkách strojně technologických zařízení, surovin."²¹⁸ K těmto krokům byli zástupci získávání podle kolegia ministra vnitra pomocí úplatků a nedovoleného podnikání v zahraničně obchodních vztazích mezi ČSSR a kapitalistickými státy.

Docházelo tak uzavírání jednostranných kontraktů, které byly výhodné pro zahraničního partnera a způsobily zejména vysoké ceny dodávaného zboží, nevhodné dodací lhůty a další problémy. Tyto operace prováděli zejména řídicí a

²¹⁷ f. I/5/c-320 Kolegium Ministra vnitra ČSSR. 19.srpna 1985 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření. Str. 5. Archiv bezpečnostních složek, Praha

²¹⁸ f. I/5/c-320 Kolegium Ministra vnitra ČSSR. 19.srpna 1985 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření. Str. 6. Archiv bezpečnostních složek, Praha

výkonní pracovníci, pracovníci technických a zásobovacích útvarů, v jejichž kompetenci a možnostech byla komunikace se zahraničními partnery a tím i snadná možnost ovlivňovat celkovou obchodní činnost. Proti těmto jevům zasahovalo příslušné oddělení zahraničního obchodu, které se zabývalo dokumentací a evidencí nepřátelské činnosti s cílem zavést do praxe taková opatření, která by dopomáhala k odhalování a zamezení podvratné činnosti a poškozování socialistické ekonomiky a měla by "zintenzivnit především opatření přijímaná k proniknutí do východních oddělení (zvláštních odborů) největších amerických a západoněmeckých monopolů, u nichž byly zjištěny poznatky o jejich doteku na nepřátelské rozvědky."²¹⁹

4.2 Rozsah a důsledky hospodářské kriminality v PZO Tuzex

K představení hlavních problémů byla vybrána, vzhledem k nedostupnosti a k neúplnosti materiálu, zpráva k poradě generálního ředitele ze dne 21. října 1985 o Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157/85 a 154/85 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex.²²⁰ Vláda toto ustanovení přijala zejména na základě zprávy VLK (Výbor lidové kontroly) ČSSR o kontrole výsledků, které byly dosaženy při realizaci "opatření k předcházení k neoprávněnému obohacování a aby tak došlo k následnému podchycení a postihu majetků a majetkového prospěchu z nepoctivých zdrojů."²²¹ Vláda na to zareagovala usnesením č. 157, kdy uložila podniku zajistit

²¹⁹ f. I/5/c-320 Kolegium Ministra vnitra ČSSR. 19. srpna 1985 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření. Str. 3. Archiv bezpečnostních složek, Praha

²²⁰ Zákon ze dne 15. prosince 1982, kterým se mění a dopňuje hospodářský zákončík. Sbirka 165/1982 Sb.: Kontrola hospodářské činnosti socialistických organizací a orgánů hospodářského řízení jako součást hospodářského řízení poskytuje příslušným orgánům objektivní informace o zajištěnosti a plnění úkolů, o základních příčinách odchylek a o využívání a účinnosti stanovených přímých a nepřímých nástrojů řízení. Zjišťuje nedostatky v hospodářské činnosti a jejich základní příčiny, prosazuje jejich trvalé odstranění a aktivně působí k tomu, aby orgány hospodářského řízení a socialistické organizace cílevědomě uskutečňovaly hospodářskou politiku státu. Působí ke zvyšování úrovně a účinnosti hospodářského řízení a k předcházení nedostatkům, Kontrola se zaměřuje též na výchovné působení na pracující k prohlubování jejich vedomí společenské odpovědnosti, upevňování pracovní kázně a státní disciplíny a k ozvěnění jejich úsilí o ochranu celospolečenských zájmů. Převzato:

<http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=35633&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [vid. 22. prosince 2014]

²²¹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex. Důvodová

taková opatření, která měla za úkol zabezpečit ochranu národního majetku, k "upevnění disciplíny při vykazování dosahovaných hospodářských výsledků, k vyvozování přísných závěrů vůči příjemcům úplatků a výraznému zkvalitnění vnitřní kontroly, ke zvýšení ochrany spotřebitelů a k provedení nezbytných opatření k důslednému upatřování předpisů o správě národního majetku v praxi." ²²² Za ohrožení majetku socialistického hospodářství se také považovaly stížnosti ze strany zákazníků.

Vedení podniku si uvědomovalo, že zásadní problémy pocházely z vlastních řad. " Rozkrádání národního majetku vlastními pracovníky trvá v nezměněném rozsahu a představuje více jak polovinu z celkového počtu případů tohoto trestného činu." ²²³ Docházelo tak k neoprávněným odprodejům různých předmětů a materiálů za nízkou cenu, k zapůjčení předmětů, které patřily správě organizace, k zneužívání služebních vozidel pro osobní účely, což bylo pokládáno za neoprávněné nakládání s majetkem v socialistickém vlastnictví. Tohoto porušování se zejména dopouštěli vedoucí pracovníci, kteří kromě vlastních přestupků promíjeli a umožňovali podobná jednání svým podřízeným. K zamezení těchto jevů byla přijata opatření, která měla zajistit, aby na všech stupních řízení byl každý případ prošetřen a uzavřen v rámci platných předpisů.

Pokud nedošlo k prošetření věci, či nebyly přijaty odpovídající závěry, a vedoucí se postavil či zásáhl vědomě ve prospěch provinělých osob, byly vyvozeny závěry jak pro provinělého tak i pro vedoucího jakožto "závažné porušení pracovní kázně podle § 77 zákoníků práce, pokud nepůjde o jednání postižitelné podle trestně právních předpisů." ²²⁴

Vedle postihu za kriminální hospodářskou činnost byly její pachatelé rovněž

zpráva Str. 2. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²²² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex. Důvodová zpráva Str. 2. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²²³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex. Str. 1, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²²⁴ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex. Str. 2. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

postihování kádrovými opatřeními, která mohla znamenat, přeložení na jiný pracovní úsek, záznam v osobním spisu, či ukončení pracovního poměru. K neoprávněnému obohacování vedoucí pracovníci často vykazovali nepravdivé splnění ukazatelů plánů. Takovéto postupy měly vedle finančního prospěchu také zakrýt vlastní nedostatky při vedení úseku a měly posloužit k "zakrývání slabin ve vlastní řídicí a organizační práci vedoucích pracovníků."²²⁵ Dále byly zjištěny případy, kdy vedoucí pracovníci poskytovali odměny a prémie bez vykonání práce (fingované osoby), k čemuž docházelo zejména při uzavírání vedlejších pracovních poměrů, a vedoucí pracovníci tak porušovali jeden ze "základních principů socialismu,"²²⁶ což bylo podle socialistického myšlení odměňování podle množství a kvality práce.

Dalším opatřením k nápravě poměrů byly přednášky, které informovaly o protispoločenském jednání a jeho důsledcích, přičemž nejkřiklavější případy, přijatá opatření a rozhodnutí měly být zveřejňovány v podnikových informačních materiálech. Ochrana spotřebitelů byla proklamována pouze formálně, neboť ve skutečnosti docházelo k "předražování či zatajování zboží, zejména nedostatkového, a jeho přednostní prodej, umožňující nezákonné obohacování zaměstnanců prodejen."²²⁷

V rámci tuzemského prodeje začal mít tento problém celostátní rozměr na jehož odstranění nebyl podnik patřičně vybaven a připraven. Zákazníci získávali zboží, které nebylo k dostání na vnitřním trhu prostřednictvím svých známých v prodejnách Tuzexu tím, že jim zaplatili v české měně či jinou protislužbou, nadále přetrvávaly různé formy korupčního jednání, které se projevovalo zejména poskytováním a přijímáním darů a "jiného plnění nebo prominutí zákonných

²²⁵ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex. Str. 2. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²²⁶ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex. Str. 3, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²²⁷ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex, Důvodová zpráva, str. 2. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

povinností za účelem získání neoprávněných výhod."²²⁸ Toto jednání negovalo a deformovalo právní a ekonomické nástroje mezi organizacemi v socialistickém hospodářství a tím "nastoluje mezi nimi škodlivé prvky cizí socialistickým principům plánovitého řízení a vážně oslabuje socialistickou kázeň."²²⁹

Nápravu těchto jevů mělo přinést rozhodnutí podniku, který začal případy trestné činnosti předávat orgánům prokuratury a Sboru národní bezpečnosti, a dále se zaměřil na prohloubení preventivních opatření a na "nekompromisní prosazování odpovědnosti vedoucích pracovníků s dopadem na jejich osobní hmotnou zainteresovanost a jejich celkové hodnocení s případnými kádrovými závěry, dále na zabezpečení řádné ochrany a ostrahy majetku organizací a důsledné uplatňování náhrad škod."²³⁰

K zabezpečení ochrany majetku bylo přistoupeno tak, jak bylo výše zmíněno, že pokud se jednalo o vyvážené zboží, které přesahovalo vyšší hodnotu než 300,- Kčs se nesmělo vyvážet přes hranice. Toto nařízení se týkalo zejména obrazů a starožitností, kdy bylo stanoveno že tyto věci je možné vyvézt pouze na základě faktur "PZO ARTIA a Tuzex, prokazující, že tyto věci tam byly zakoupeny. Ve druhé polovině 1966 byla uzavřena dohoda, podle které mohou některé prodejny odborového podniku KLENOTY prodávat cizincům od 10.8. 1966 starožitné a umělecké předměty za valuty nebo odběrné poukázky PZO Tuzex z pověření a na účet PZO Tuzex."²³¹ Můžeme se domnívat, že toto nařízení zde bylo z toho důvodu, aby občané, kteří měli ve svých domácnostech starožitnosti či obrazy vysoké hodnoty, se nesnažili vyvézt zboží za hranice a získat tak za ně devizy.

Další opatření měla vést ke "zvýšení účinnosti periodických revizí, jejich programů a organizace především do oblasti ochrany národního majetku, zlepšování

²²⁸ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex, Důvodová zpráva, str. 2. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²²⁹ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex, Důvodová zpráva, str. 2. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²³⁰ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex, Důvodová zpráva, str. 5. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²³¹ f. A 3/1. A 45. Pašerácké a devizové činnosti. 1967. str. 18, Archiv bezpečnostních složek, Praha

komerční práce a posilování státní a pracovní disciplíny."²³² Kromě vedení podniku se do tohoto procesu zapojilo také FMZO, které mělo za úkol dohlédnout na plnění ustanovení vlády proti obohacování. FMZO se zaměřilo na kontrolu vnitřního systému pro odhalování " černých zástupců zejména ze strany vedoucích hospodářských pracovníků organizací zahraničního obchodu." ²³³

Svou roli také sehrály stížnosti občanů, kteří upozorňovali na negativní jevy s nimiž se setkali v prodejnách podniku, dále na jednání a chování pracovníků ve styku se zákazníky a na potíže při vyřizování reklamací, což mělo mimo jiné za následek snížení zisku.

4.3 Ilustrativní případy trestné činnosti

V procesu postupného uvolňování cestovního ruchu v průběhu šedesátých let docházelo zároveň ke stagnaci zisků devizových prostředků z této oblasti neboť nejrůznějšími způsoby a cestami unikaly valuty mimo kontrolu státu. Postupně tato praxe nabývala takových rozměrů, že příslušné orgány nebyly schopné tuto trestnou činnost podchytit, zbrzdit ani postihovat. Nejběžnějšími jevy bylo obchodování s valutami a spekulace se zbožím.

V samotných počátcích existence Tuzexu docházelo v běžných případech k předávání drobných peněžitých darů v cizí měně aniž by to bylo pokládáno za trestnou činnost, na rozdíl od mínění státu, který chtěl mít pod kontrolou jakoukoliv částu v cizí měně, která směřovala do Československa. Sledování a postihy takových případů postupně vedly k tomu, že občané začali vědomě obcházet právní předpisy a při vědomí ziskovosti v této oblasti začali někteří z nich přímo organizovat činnost, která se ocitla mimo tehdy platný zákon.

²³² f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex, Důvodová zpráva, str. 6. Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

²³³ f. Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958- 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ 21. října. 1985. Zabezpečení usnesení vlády ČSSR č. 157 a 154 ze dne 11. července 1985 v PZO Tuzex, Důvodová zpráva, str.. 7, Národní archiv Chodovec, "archivně nezpracováno"

Obchodníci s valutami a tuzexovými poukázkami začali nejprve působit v blízkosti prvních prodejen Tuzexu v centrech měst. Postupně vybudovali okolo sebe vlastní síť prodejců a překupníků (veksláků) s přesně definovanou a strukturovanou hierarchií. Tato činnost se postupně rozšířila od směnných operací k zajišťování a obstarování nejrůznějších služeb za úplatu jako byl například přednostní nákup automobilu, pozemků, či luxusních předmětů. Každý člen organizace měl své úkoly a povinnosti podle úrovně svého zařazení – od běžné nabídky bonů a valut před prodejny Tuzexu se známou větou "Bony, nechceš bony...?" až po veksláky jejichž činnost se pohybovala neustále na hranici vysoké kriminality. K zakrytí své činnosti upláceli příslušníky veřejné bezpečnosti, ²³⁴ jejíž členové v mnoha případech mlčky přihlíželi a tolerovali probíhající černý obchod, neboť sami na něm profitovali, vzhledem k tomu, že dostávali úplatky za mlčení.

Stalo se běžnou praxí, že zahraniční turisté z kapitalistických států (zejména Rakousko a Spolková republika Německo) si zvykli přivážet zboží a předměty osobní potřeby, o které byl v Československu veliký zájem a nabízeli je zde k prodeji. V rámci tohoto černého obchodu se záhy vytvořila rozsáhlá síť spekulantů a zprostředkovatelů, kteří využívali rostoucí poptávky po luxusním a nedostatkovém zboží v tuzemsku. Tyto struktury byly provázány s obchodníky s valutami a tuzexovými poukázkami (veksláci). Tímto způsobem turisté získávaly nelegálním způsobem československou měnu či finanční prostředky, kterými zde hradili svůj pobyt a zároveň zde nakoupili výhodné levné zboží, které pak vyváželi do Rakouska (sklo, boty, maso...) Byly i takové případy, kdy československé koruny byly vyvezeny do Rakouska, kde byly směněny za rakouskou či jinou cizí měnu. V příloze uvedeme k tomuto tématu akci ŠTÍR, která je zaznamána v osob. sv. č. 8157 a byla rozpracována po linii ochrany devizového hospodářství. (viz příloha 5)

Vedle takto existujících nelegálních organizací se vytvářely podobné struktury založené na příbuzenských vztazích z cizinou, odkud čerpaly finanční prostředky nebo zboží k vlastnímu dalšímu obohacování a prodeji. Takové struktury se skládaly většinou z příslušníků jedné rodiny a jejich příbuzných s vazbou do

²³⁴ Převzato: Vzpomínky na báječnou dobu. Reflex 20, 15.5.2014. str. 33-36

zahraničí a bylo velmi nesnadné vysledovat a následně postihnout jejich činnost. Pokud se tak stalo, bylo to na základě udání lidí z okolí či spolupráce s tajným spolupracovníkem StB. Samotní občané, kteří měli opakovaně návštěvy z ciziny se dostávali do pozornosti státní bezpečnosti, byli zařazeni na seznam sledovaných osob a následně prověřováni ve svém okolí, zda-li se nedopouštějí činnosti, která by byla v rozporu se zákonem.

Pro ilustraci jsme uvedli některé trestné činy z poloviny šedesátých let, které byly bezpečností vyšetřeny a uzavřeny. Jednalo se o devizové machinace čs. občana, který své spekulace realizoval na půdě iránského velvyslanectví, dále polského občana, který spekuloval s automobily dováženými z Rakouska, rakouské občanky, která dovážela do ČSSR zboží, které prodávala za Kčs, které následně vyvážela a západoněmeckého občana, který spekuloval se zbožím. Ve zprávě o plnění rozkazu MV č. 43 z 15. prosince 1963 pojednávající o soustředění operativního rozpracování organizované trestné činnosti, spekulace a podloudnictví se konstatuje, že " čs. devisové hospodářství nejvíce poškozují zaměstnanci kapitalistických ZÚ a to prodejem USS na černém trhu až po 35,- Kčs a nebo Tp až po 5,- Kčs za jednu TP. Takto získanou čs. měnu buď vyváží za hranice a nebo v ČSSR nakupují starožitné zboží, které bezcelně vyváží. " ²³⁵

Jako příklady můžeme dále uvést nejzávažnější případy trestných činů, které probíhaly v letech 1981 – 1985. Jak bylo výše zmíněno trestných činů se dopouštěli také vedoucí pracovníci, jako příklad zde můžeme uvést vedoucího dopravy Středočeských pekáren a cukráren Kladno , který společně s dalšími pěti spolupachateli odcizovali svěřené sběrné poukázky na benzín a naftu, čímž způsobili ztrátu 181 000 Kčs a byl odsouzen k deseti letům vězení. Tyto benzinové poukázky fungovaly na stejném principu jako tuzexové bony.

Dalším vynalézavým způsobem jak se obohatit, praktikoval invalidní důchodce společně s dalšími dvěma pachateli, kdy v NSR nakupovali ojeté automobily, které následně jakožto prostřednictvím fingovaných darů dováželi do

²³⁵ f.A 34, inv.jedn: 2462. zpráva o plnění MV č. 43/1963 o soustředění operativního rozpracování org. devizové tr. činnosti, spekulace s podloudnictví se vztahem ke kapital. Cizinec na II. Zprávu MV a úpravě součinnosti se součástí VB. 1964. str. 4. Archiv bezpečnostních složek, Praha

ČSSR a následně za ně získal přes 200 000 Kčs. Jeho trestem bylo odnětí svobody na 8 let.

Dalším invalidním důchodcem, který si tímto způsobem přivydělával a který za spolupráce se čtyřiceti dalšími pachateli získali díky spekulacím s valutami a odběrními poukazkami PZO Tuzex celkem více jak 4 000 000 Kčs. Tresty odnětí svobody byly v rozsahu od šesti měsíců do deseti let.

Mezi pachateli nebyli pouze muži, také vedoucí prodejny Foto-kino, která spadala pod Tuzex způsobila školu ve výši 769 000 Kčs "rozkrádáním a nedbalostním postojem k majetku v socialistickém vlastnictví."²³⁶ Za tento čin byla odsouzena k trestu odnětí svobody na jedenáct let.

Názorným příkladem organizátora trestné činnosti byl případ syrského občana, člena Syrské komunistické strany, který zde studoval (v Žilině) a využíval svého postavení a kontaktů ke svým spekulacím, kdy zajišťoval českým občanům směnu na tuzexové poukázky (jednalo se o poměrně vysoké částky v řádu desetitisíců tuzexových korun). Tato směna probíhala ve spolupráci se zaměstnanci zastupitelských úřadů Sýrie a Íránu, kteří zajišťovali přísun deviz. Některé transakce probíhaly přímo na půdě vyslanectví, kde československý občan obdržel devizy v přítomnosti syrského prostředníka za protihodnotu v československých korunách, které mu následně zprostředkovatel směnil za tuzexové poukázky. Dotyčný syrský student byl zadržen a vyšetřován, avšak vyšetřování bylo ukončeno, nejspíše vzhledem k tomu, že šlo o člena komunistické strany Sýrie, který byl v té době po náročné operaci a následně byl poté vyhoštěn s Československa se zákazem pobytu. (viz příloha 6)

Můžeme se domnívat, že i přes usvědčující důkazy mělo jeho propuštění souvislost s jeho aktivní působností v komunistické straně a s jeho četnými žádostmi, aby o jeho zadržení byla informována jeho rodina, soud v Haagu a předseda syrské komunistické strany. Otázkou pro další šetření může zůstat, zda by orgány činné v trestním řízení postupovaly stejným způsobem, kdyby se nejednalo

²³⁶ f. I/5/c-320 Kolegium Ministra vnitra ČSSR. 19.srpna 1985 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření. Příloha VI. Příklady Str. 2. Archiv bezpečnostních složek, Praha

o člena komunistické strany. Víme, že zadržení a uvalení vazby na cizince přineslo zpravidla velké problémy a komplikace. Z toho lze dovodit, že toto propuštění bylo umožněno za účelem zachování dobrých vztahů v rámci mezinárodní spolupráce s komunistickými stranami.

Závěr

Za cíl této práce jsme si stanovili popsání struktury, fungování a funkci Podniku zahraničního obchodu pro tuzemský export – Tuzex. Pro komplexní vystižení podstaty celé existence tohoto fenoménu jsme považovali za nezbytné předem stručně nastínit hospodářský a politický vývoj v Československu, v jehož kontextu se naše téma vyvíjelo od jeho vzniku až do jeho ukončení.

V následujících kapitolách jsme se pokusili postupně popsat příčiny a důvody založení takové instituce, která už na první pohled je v rozporu s tehdy vládnoucí ideologií, a která obsahovala všechny znaky kapitalistického podnikání.

Následně jsme se zaměřili na mechanismus působení podniku Tuzex ve struktuře zahraničního obchodu jako byly cíle, úkoly, poslání a podstata tohoto podnikání. Účelem a smyslem založení Tuzexu bylo získat od občanů jakýmkoliv způsobem a jakýmkoli metodami devizové prostředky, které režim nutně potřeboval na podporu a rozvoj socialistického hospodářství, které od prvopočátku mělo problémy s rozvojem, růstem a efektivitou, což bylo zapříčiněno už samotnou jeho podstatou, založenou na systému centrálního plánování a řízení.

Zásadám centrálně řízené ekonomiky se Tuzex snažil přizpůsobit mechanismus a způsob svého fungování v zahraničí a na tuzemském trhu, i když právě tato skutečnost byla v rozporu s úkoly, které mu byly zadány. Jako socialistický podnik zahraničního obchodu měl za úkol rozvíjet svou činnost v kapitalistické cizině, přizpůsobit se tamnějším poměrům při obchodních jednáních se zahraničními partnery a zákazníky a za těchto podmínek měl zajistit předpokládaný a stále rostoucí příjem deviz pro socialistickou ekonomiku. Tento předpoklad se však podniku Tuzex po celou dobu své existence nepodařilo naplnit, byť ve srovnání s ostatními podniky zahraničního obchodu zajišťoval nejvyšší přínos deviz.

Organizační a personální struktura PZO Tuzex se neodlišovala od struktury ostatních podniků zahraničního obchodu, měla stejný způsob řízení, stejnou kádrovou a personální politiku, systém odměňování včetně odborové organizace.

Podle prostudovaných materiálů bylo zaměstnání v rámci podniku z počátku podkládáno za vyjimečné a exkluzivní, na zaměstnance byly kladeny poměrně vysoké požadavky, na jejich jazykovou vybavenost, úroveň vystupování a celkovou připravenost pro tento způsob prodeje. Oproti vysokým nárokům ze strany zaměstnavatele se však platy řadových zaměstnanců nijak výrazně nelišily od úrovně zaměstnanců vnitřního obchodu. Tato skutečnost postupně působila značnou fluktuaci, nezájem o zaměstnání a personální problémy obecně. Při náboru nových zaměstnanců byli upřednostňováni uchazeči se stranickou příslušností, absolventi stranických a ekonomických škol a osoby kádrově prověřené.

Druhým hlavním úkolem podniku Tuzex bylo ukotvit svou existenci do rámce socialistického hospodářství a rozvinout svou činnost v systému vnitřního obchodu. Od svých prvopočátků postupně rozšiřoval svou působnost na celé území republiky, přičež postupně vstupoval do povědomí široké veřejnosti, jako zprostředkovatel a obstaravatel exkluzivního zboží, které bylo dostupné pouze pro vyvolené, majitele devizových prostředků. Na tuto vyjimečnost si veřejnost postupně začala zvykat a postupně začala vnímat tuto instituci jako normální součást svého života. Stejně tak si občané zvykli na skutečnost, že aby dosáhli podobných výhod, musí si najít cestu a způsob jak uspokojit tyto potřeby. Praxe ukázala, že existovaly dvě cesty, legální a nelegální. Nelegální způsob k obstarávání devizových prostředků, který ignoroval platnost tehdejších zákonů, a který postupně vedl k růstu hospodářské kriminality na vysokém stupni začal být pokládán za jev všeobecný, rozšířený a normální, a tato skutečnost dokládá a odhaluje podstatu komunistického systému. Komunistický režim i v tomto případě způsobil, že nezákonná činnost byla pokládána za normální jev.

Dalším typickým jevem byla exkluzivita a vyjimečnost, která byla dostupná pouze určité skupině lidí, což mohlo vyvolat negativní projevy závisti a nevraživosti. Občané mimo tuto skupinu také zatoužili mít podobné výhody, vlastnit exkluzivní zboží a přiblížit se privilegovaným, což v mnoha případech napomohlo a přivedlo tyto občany k činnosti na hranici zákona. Na hranicích zákona se však pohybovali rovněž někteří zaměstnanci podniku, kteří zneužívali svého postavení a

předpokládaných výhod k vlastnímu obohacení a krácení zisku podniku. Z archivních pramenů vyplývá, že zejména odpovědní a vedoucí pracovníci často překračovali zákon a jednali proti zájmům podniku.

Naší snahou bylo, aby PZO Tuzex, jeho existence a způsob jeho fungování popsané v této práci, posloužily jako názorná ukázka podstaty a povahy komunistického systému, jehož typickým produktem se tato instituce nakonec stala. Vznikla zde tedy instituce, založená na jedné straně na kapitalistickém způsobu podnikání, avšak na druhé straně řízená a koncipovaná na principech socialistického hospodaření. Přes tuto rozporuplnost prokázal podnik svou životaschopnost i se všemi negativními dopady, které nakonec převážily při porovnání výsledků jeho fungování. Lze konstatovat, že jediným kladným výsledkem činnosti Tuzexu byl devizový přínos pro československou ekonomiku, avšak jeho hodnota je při hodnocení všech zjištěných a popsaných okolností přinejmenším sporná.

Seznam použité literatury:

A) Archivní fondy

Národní archiv České republiky:

Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 – 1991, sekretariát GŘ, porady GŘ

Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958 - 1991, sekretariát ENGR, KR

MZO, Praha (1920) 1945 – 1968, odbor nestrojírenský

FMZO, Praha 1969 – 1992, sekretariát ministra, kolegia

FMZO, Praha 1969 – 1992, odbor nestrojírenský

Archiv Státních bezpečnostních složek

f.: A 34 , inj jedn 2472. Kontrarozvědné práce orgánů MV na úseku zahraničního obchodu

f. A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974.

f. : A 3/1. A 45 Pašerácké a devizové činnosti. 1967

f.: I/5/c- 320 Rozbor situace v oblasti hospodářské trestné činnosti, ochrany ekonomiky a mimořádných událostí v čs. národním hospodářství a návrh opatření.

B) Literatura

JANOVSKÝ J.: *Dějiny Československé republiky: slovem a dokumenty, od roku 1918 do roku 1992*, SaM 1994

KAPLAN, K.: *Československo v letech 1948-1953 (1.část)*, Praha 1991

KAPLAN, K.: *Československo v letech 1948-1953 (2.část)*, Praha 1991

KOL. AUTORŮ – *Dějiny země Koruny české II*. Paseka, 1992

Košický vládní program: program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, Svoboda, Praha 1974

LITERA, B. - TEICHMAN, M. - VYKOUKAL, J.: *Východ – vznik, vývoj a rozpad*

sovětského bloku 1944- 1989, Libri 2000,
NYKRYN, J: *Zahraníční obchod ČSSR*, Svoboda 1988
PRŮCHA, J. *Dějiny Československa 1918-1992.*, Doplněk, 2009
PRŮŠA, J.: *Abeceda reálného socialismu*, Galileo CCE Service, 2012
ŠULC, Z: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*. Doplněk, Brno 2000,
VACULÍK, J.- ČAPKA, F: *Nástin českých dějin 20. stolení*. Brno 1999

C) Noviny a časopisy

Deník Rudé právo, 9.a. 27. července 1957

Časopis Reflex 20, 15.5.2014

D) Elektronické prameny

[https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-](https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzguyf6obwfwzrwems7nbwde1jr)

[document.seam?documentId=onrf6mjzguyf6obwfwzrwems7nbwde1jr](https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzguyf6obwfwzrwems7nbwde1jr)

<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakprace/cast2h7.aspx>

<http://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/Id=25490&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

<http://www.epravo.cz/vyhledavani->

[asp/?Id=35633&Section=1&IdPara=1&ParaC=2](http://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/?Id=35633&Section=1&IdPara=1&ParaC=2)

<http://rejstrik.finance.cz/00000850-tuzex-a-s-v-likvidaci/>

http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=z65_1965o

<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=31&r=1964>

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-192>

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/castka/1945-25>

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-119>

Přílohy:

č.1. Katalog Tuzexu

[zdroj: Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, různé, Národní archiv Chodovec, „ archivně nezpracováno“]

č.2. Tuzexové odběrné poukazy

[zdroj:https://www.google.cz/search?q=tuzexov%C3%A9+pouk%C3%A1zky+bonny&espv=2&biw=1680&bih=925&tbm=isch&imgil=-_5unA_H0YxKKM%253A%253B5rgd1eBB-ObiyM%253Bhttp%25253A%25252F%25252Ffinance.idnes.cz%25252Fzavzpomi nejte-si-na-tuzex-vkladni-knizky-a-novomanzelske-pujcky-pyb-%25252Fuver.aspx%25253Fc%2525253DA071115_125527_fi_osobni_fib&source=iu&pf=m&fir=-_5unA_H0YxKKM%253A%252C5rgd1eBB-ObiyM%252C_%usg=_d0AdMV4fOTH2vwirYo3FhdCtOe8%3D&dur=293 [vid. 2.1.2015]

č.3. Plánek pro cizince se seznamem prodejen a jejich umístěním

[zdroj: Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, různé, Národní archiv Chodovec, „ archivně nezpracováno“]

č.4. Prodejní místa

[zdroj: Tuzex, organizace zahraničního obchodu, 1958-1991, různé, Národní archiv Chodovec, „ archivně nezpracováno“]

č. 5. Případ se spekulací se zbožím

Tato akce započala v roce 1962, kdy agentem LÁĎOU, který byl vedený na II. odb. 3. odd, byla dána informace (signál) o prodeji zboží rakouské výroby, zboží se týkalo zejména tužek a zapalovačů, která následně byla předána OVB Ústí n.L. Zároveň byla dodána informace o tom, že dvě československé občanky prodávaly zboží zahraniční výroby (zapalovače, propisovací tužky a dámské punčochy) zejména rakouské výroby. V této zprávě nebudeme z etických a bezpečnostních důvodů uvádět jména žen. Pro lepší orientaci budeme používat označení žena A, žena B.

Veřejná bezpečnost v okamžiku získání signálu začala vyšetřovat ženu B, která z důvodu ochrany ženy A, která dodávala zboží ženě B, udávala vyšetřovatelům falešnou stopu, avšak VB došla k závěru, že zboží pocházelo z

jednoho pramene " vzhledem k tomu, že se jednalo o rozprodej stejného druhu zboží oběma jmenovanými." ²³⁷ Po roce přípravy akce ŠTÍR se v lednu 1964 žena B doznala a zároveň uvedla, že zboží odebírala od ženy A, následně poukázala na to, že stejnou činností se zabývala i žena C. Po doznání, musela žena B doznat veškeré zboží které rozprodala (zapalovače, pornografická kukátka, igelitové ubrusy, silonové šátky, psací soupravy a snímací tužky), které mělo hodnotu 4 000,- Kčs. Následně také uvedla, že při návštěvě ženy A viděla velké množství zahraničního zboží i zboží, které nebylo uvedeno výše a také ženu rakouského původu, která byla představena jako "tetička." Veřejná bezpečnost z výpovědi usoudila, že žena na návštěvě ženy A, je osoba, která dovážela zahraniční zboží.

Po této výpovědi VB vypracovala plán, který měl prošetřit celou rodinu ženy A a získat o nich veškerý materiál a následně získat informace o všech jejich příbuzných a návštěvách se zaměřením, zda se u těchto lidí nevyskytuje zboží zahraniční výroby a závěrem "vystopovat osobu, která by mohla být do případu využita." ²³⁸ Po těchto krocích bylo zjištěno, že za rodinou dojíždí velmi často žena z Rakouska (žena L), která navštívila ČSSR celem třináctkrát a zároveň spolu s dalšími lidmi, kteří navštěvovali rodinu ženy A, navštěvovala svou neteř (žena S). Ukázalo se, že všichni vyšetřovaní byli v určitém příbuzenském vztahu se ženou L. Došlo k nařízení, že na všechny vyšetřované byla dána pozorka na hranicích ČSSR-Rakouska a pokud došlo k překročení hranice, byli osoby nahlášeny KS-MV Ústí na Labem. Z nalezné korespondence VB usoudila, že žena L byla vedoucí osobou celého případu, zařizovala totiž veškerou korespondenci, požadavky na zboží, návštěvy dalších vyšetřovaných a odevzdávání peněz. Z toho důvodu byla na ženu L napojena sledovací skupina, která sledovala veškerý její pohyb a styky. Díky tomuto kroku bylo potvrzeno, že hlavními odběrateli zboží byly ženy A a S. Žena L

²³⁷ f. A 34, inv.jedn: 2462. zpráva o plnění MV č. 43/1963 o soustředění operativního rozpracování org. devizové tr. činnosti, spekulace s podloudnictví se vztahem ke kapital. Cizinec na II. Zprávu MV a úpravě součinnosti se součástí VB. 1964. zpráva o průběhu rozpracování a realizaci akce "ŠTÍR" pro biletin MV. str. 1. Archiv bezpečnostních složek, Praha

²³⁸ f. A 34, inv.jedn: 2462. zpráva o plnění MV č. 43/1963 o soustředění operativního rozpracování org. devizové tr. činnosti, spekulace s podloudnictví se vztahem ke kapital. Cizinec na II. Zprávu MV a úpravě součinnosti se součástí VB. 1964. zpráva o průběhu rozpracování a realizaci akce "ŠTÍR" pro biletin MV. Str. 2, Archiv bezpečnostních složek, Praha

následně odjela zpět do Rakouska a VB nashromáždila základní materiály, ve kterých ustanovovala ženu A jako hlavní osobu na území ČSSR, toto potvrdila také výpověď ženy C, která uvedla, že žena A rozprodávala velké množství pašovaného zboží z Rakouska, dováženého jejími příbuznými a následně uvedla i jména osob, které zboží odebíraly. Celkem byl získán přehled dvacetišeti osob, které se zabývaly rozprodejem pašovaného zboží.

V březnu roku 1964 zachytila VB dopisy ženy L, která oznamovala datum svého příjezdu, z dopisu bylo " usouzeno, že hlavním cílem její cesty je stažení peněz za zboží z předcházející náštvě." ²³⁹I přes všechny nashromážděný materiál bylo rozhodnuto, že se nezakročí proti ženě A, ale vyčká se na příjezd ženy L s plánem, že žena L bude sledována, aby byly zajištěny další obchodní činnosti a styky, následně bylo přikročeno k výsledkům svědku s cílem začít vyšetřování proti podezřelým a provést domovní prohlídku v domě ženy A a provést jejich výsledk s cílem získat dokumenty, které měly usvědčit ženy L a S. Aby nedošlo k upozornění na blížící akci, tak k výsledku byly ve stejnou dobu vzata rodina ženy A a zároveň byla v bytech provedena domovní prohlídka, ve které bylo zabaveno zboží v přibližné hodnotě 2 000,- Kčs a z výsledků byly získány materiály, které usvědčovaly ženy L a S . Následně byla provedena domovní prohlídka u ženy S, při které byla přítomna žena L se svou dcerou. Při domovní prohlídce bylo nalezeno pár zapalovačů, tužek a silikonového prádla. Prohlídkou prošly i zavazadla ženy L, kde "bylo nalezeno větší množství tuzemské výroby, v hodnotě přes 3 000,- Kčs, které měly připravené k vyvezení do Rakouska."²⁴⁰ Všechny ženy byly vzaty do vazby, přičemž dcera ženy L byla propuštěna po výsledku pro nedostatek důkazů.

Vyšetřováním bylo zjištěno množství veškerého zboží²⁴¹, které žena L

²³⁹ f.A 34, inv.jedn: 2462. zpráva o plnění MV č. 43/1963 o soustředění operativního rozpracování org. devizové tr. činnosti, spekulace s podloudnictví se vztahem ke kapital. Cizině na II. Zprávu MV a úpravě součinnosti se součástí VB. 1964. zpráva o průběhu rozpracování a realizaci akce "ŠTÍR" pro biletin MV. Str. 3, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁴⁰ f.A 34, inv.jedn: 2462. zpráva o plnění MV č. 43/1963 o soustředění operativního rozpracování org. devizové tr. činnosti, spekulace s podloudnictví se vztahem ke kapital. Cizině na II. Zprávu MV a úpravě součinnosti se součástí VB. 1964. zpráva o průběhu rozpracování a realizaci akce "ŠTÍR" pro biletin MV. Str. 4, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁴¹ 300 kusů různých zapalovačů, asi 70 psacích soupřav, přes 300 kusů snímacích tužek, kolem 300 kusů silonových ponožek, 25 kusů ubrusů, asi 15 kusů podvazkových pasů, 1 kusů nákupních košíčků, 20 kusů

propašovala do ČSSR a díky kterému získala asi 50 000,- Kčs, ze kterých si hradila pobyt na území ČSSR, či nakupovala tuzemské výrobky, které vyvážela bez povolení do Rakouska. Pašované zboží převážela ve speciálně upravených osobních zavazadlech.

V průběhu vyšetřování bylo celkem vyslechnuto čtyřicet tři svědků a zabaveno " 18 kusů náramkových hodinek, 8 ks tranzistorových přijímačů, 2 000 ,- Kčs v hotovosti, množství zapalovačů, snímacích tužek, silonového zboží a další. Na hlavní zúčastněné byla podána obžaloba. Vzhledem k velkému množství vyslechnutých osob můžeme vidět rozsáhlou síť, které bylo zapotřebí k fungování této trestné činnosti. Také ale vidíme negativní odraz československé společnosti, kdy tajný agent dodával informace na VB. Tento případ byl prošetřován v době, kdy začalo docházet uvolňování politického režimu a také v té době stále fungovaly rozsáhlé sítě překupníků a pašeráků.

č.6. Případ Syrského občana a spekulace s tuzexovými korunami

Případ se týká trestného činu ohrožení devizového hospodářství, kdy (opět zde budeme uvádět zkratky jmen z důvodu etických a bezpečnostních) byl obviněn pan D., který se doznal, že odkoupil od syrského občana pana B. "13 000 TK, za které mu vyplatili 84 000 Kčs,"²⁴² který byl na základě těchto skutečností 10. května 1972 obviněn a zadržen pro trestné činy spekulace a ohrožení devizového hospodářství podle § 117/1,2, § 146/1 tr. zák. Obviněným byl devizový cizozemec, který prováděl machinace s valutami a tuzexovými poukázky ve spolupráci s dalšími osobami. V průběhu vyšetřování vyšla najevo také jeho spolupráce se zaměstnanci ZÚ Sýrie a ZÚ Iráku, tato skutečnost vedla k tomu, že muselo být informováno ministerstvo zahraničních věcí ČSSR, které mělo uvést, zda vyvede své vlastní závěry, a dát souhlas k tomu, aby cizinci, kteří byli zapleteni do případu

mycích hub, kolem 50 kusů pornografických kukátek, asi 20 kusů pánských i dámských hodinek a 10 kusů tranzistorových radio-přijímačů.

Převzato: f.A 34, inv.jedn: 2462. zpráva o plnění MV č. 43/1963 o soustředění operativního rozpracování org. devizové tr. činnosti, spekulace s podloudnictví se vztahem ke kapital. Cizinec na II. Zprávu MV a úpravě součinnosti se součástí VB. 1964. zpráva o průběhu rozpracování a realizaci akce "ŠTÍR" pro biletin MV. str. 4. Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁴² f. A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica, Archiv bezpečnostních složek, Praha

byli vyslechnuti jako svědci.

Katalizátorem pro tento případ byla tedy výpověď pana D., kdy po jeho výpovědi byl pan B. vzat do vazby a další lidé začali být vyslýcháni a obviněni. Mezi tyto lidi patří pan F., lékař slovenské národnosti, který se přiznal, že v " říjnu 1971 odkoupil od pana B 17 800 TK, za které mu vyplatil 90 000 Kčs," ²⁴³ a také v průběhu výpovědi doznal, že mu tento prodej byl zprostředkován jistou paní B., které byla vedoucí prodejny, a proti které bylo vzneseno obvinění pro "trestný čin pomoci k trestnému činu ohrožení devizového hospodářství a spekulace podle § 10/1 pism. c. § 146/1 a § 117/1,2 pism b. tr. zák." ²⁴⁴ Na základě těchto obvinění, se obviněná v říjnu 1971 doznala, že dohodla s panem B. prodej "17 800 Tk panu F. Za 90 000 Kčs." ²⁴⁵ Další ženou obviněnou z trestného činu ohrožení devizového hospodářství byla paní V, která své obvinění popírala, avšak na základě svědkyně A vyšlo na jevo, že paní V. odkupovala cizozemské valuty za Tk, za které vyplatila více jak 120 000 Kčs.

Dalším vyslechnutým byl muž P, který odkoupil " 13 500 Tk, za 82 000 Kčs. Také od pana B. odkoupil t pan O. 2000 Us dolarů, za které vyplatil 80 000 kčs. V průběhu této transakce byli také přítomni pan K a paní O, proti nimž obvinění vzneseno nebylo, avšak pan K se doznal, že na internátě odkoupil od pana B 14 000 TK, za které vyplatil 70 000 Kčs. Tato výpověď byla také podpořena svědkyní A.

Následným obviněným byl pan Ž., který se přiznal že jel s panem B do Prahy, kde dostal americké dolary, které následně směnil v bance za 10 500 TK a následně odkoupil dalších 10 000 Tk za 53 000 Kčs. Jeho výpověď byla potvrzena jeho ženou a také paní A. Z dalších výpovědí vyplývá, že pokud došlo k dohodě výměny peněz (amerických dolarů) docházelo často k tomu na půdě

²⁴³ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica ,Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁴⁴ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica str. 2,Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁴⁵ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica str. 2,Archiv bezpečnostních složek, Praha

zastupitelského úřadu v Praze. To je podpořeno další výpovědí, kdy pan G. odjel za získáním TK do Prahy, kde nejdříve dostal americké dolary od neznámého arabského lékaře, které následně směnil za tuzexové koruny.

Dalším svědkem v případě byl pan V, který se přiznal, že na základě dohody s panem B, který mu do jeho bytu přinesl " 1500 TK, za které mu vyplatil 75 000 Kčs.²⁴⁶ Následně se dohodli na společných dvou cestách do Prahy, kde navštívili ZÚ Sýrie a ZÚ Iráku, kam přivezl přes 120 000 Kčs, které předal panu B, který odůvodnil " toto opatření tím, že jako cizí státní příslušník se obává mít u sebe větší sumu v čs měně, protože v případě jeho zadržení by musel zdůvodňovat, kde čs. peníze získal." ²⁴⁷ Pan V. dále uvedl, že na zahraničních úřadech převzal vyšší částky cizích valut, které následně směnili za tuzexové koruny. Po této směně na cestě zpátky se B. přiznal, že zaměstnanci při svých cestách do Rakouska měnili československé koruny za cizozemské valuty, které následně vozili do ČSSR a přenechávali je k podnikání pana B.

Jak bylo zmíněno všechny tyto výpovědi jsou potvrzeny svědectvím paní A., která doručovala na žádost pana B balíček na ZÚ v roce 1970 a v následujícím roce doručila další balíček přímo do rukou syrského zaměstnance, od kterého následně převzala šek na americké dolary. Taková to směna proběhla celkem třikrát vždy se stejným průběhem.

Po prvních výsleších pana B, kdy byl vyslýchán bez tlumočnicka a odpovídal ve slovenštině, a při kterých odmítal jakoukoliv trestnou činnost, byly následně proti němu použity výpovědi svědků. Na základě této skutečnosti vznesl požadavek, aby byl u jeho výslechů tlumočnick, " tvrdil, že se na nic nepamatuje, že v kritické době používal drogy a alkohol a začal předstírat duševní poruchu." ²⁴⁸ V reakci na to, byl k jeho výslechům přizván tlumočnick, který ho seznámil se všemi

²⁴⁶ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica str. 4, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁴⁷ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica str. 5, Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁴⁸ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica str. 6, Archiv bezpečnostních složek, Praha

dosavadními poznatky a také byl pan B podroben lékařské prohlídce, díky které byla vyloučena duševní porucha.

Z dopisu 31. října 1973, který byl adresován soudruhu náměstkovi ²⁴⁹ vyplývá že pan B od roku 1969 až do dubna 1972 " odprodal celkem patnácti československým občanům tuzexové poukázky a valuty celkem za 985 116 Kčs. " ²⁵⁰ Od začátku doby, kdy byl pan B vzat do vazby napsal na velvyslanectví Syrské arabské republiky tři dopisy, v nichž psal, že byl neprávem uvězněn. Tyto dopisy byly zadrženy, z podezření, že za trestnou činnosti pana B mají podíl i zaměstnanci velvyslanectví.

Ve svých dopisech B nadále uváděl, že tyto dopisy nepíše jako stížnost, ale jako " czí státní příslušník a člen komunistické strany Sýrie, že pochází ze slušné rodiny, oddané marximu-leninismu, do ČSSR, že byl vyslán jako uvědomělý člen strany, aby zde studoval." ²⁵¹Dále uváděl, že podstoupil operaci žaludku s infekční chorobou a jeho zdraví je značně ohroženo a že tato situace dochází k osobnímu postihu ve formě vážného ohrožení úspěšného dokončení studia. Dále žádá, aby vzhledem k tomu, že mu byl zakázán kontakt s rodinou, prosím aby mu bylo umožněno ozámit rodině svou situaci. V dopisech popíral všechna obvinění a tvrdil, že žádné z těchto lidí neznal. Ve všech dopisech dále žádá aby se jeho situaci dozvěděl přestavitel Komunistické strany Sýrie Bagdaš Kaledovi.

V jednom z dopisů, který byl adresován předsedovi SNR se objevoval již útočnější charakter. V tomto dopise uváděl předchozí informace, ale dodával, že " již navštívil více socialistických i kapitalistických států, ale nikde se mu nestalo to, co u nás... proto žádá, aby předseda SNR podnikl kroky k jeho propuštění na svobodu a žádá aby o jeho věci infromaoval jeho zastupitelský orgán v Bratislavě."

²⁴⁹ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica dopis: Federální ministerstvo vnitra. Hlavní zpráva vyšetřování StB., Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁵⁰ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica dopis: Federální ministerstvo vnitra. Hlavní zpráva vyšetřování StB., Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁵¹ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica. Archvi ministrstva vnutra SSR. Inv. Jedn: 221. str. 2 ,Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁵² V dopise, který psal na Velvyslanectví Syrské arabské republiky je viděn přátelštější ráz, ve kterém píše v něm. "Milí přátelé.. nikdy jsem neslyšel, neviděl a ani jsem nevěděl, že existuje něco podobného jako to, co jsem zažil tu ve vězení."²⁵³ Žádá aby byli informováni jeho rodiče a aby o jeho případu by informován Mezinárodní soud v Haagu. V dopise zdůrazňoval, že se necítil vinen , že byl po operaci a potřeboval dietní stravu a hygienické prostředky. Dále píše, aby " v případě jeho smrti oznámili jeho lidu, že už více nemohl vydržet a vyslovuje své přání, aby byl pochován ve své vlasti." ²⁵⁴

Mimo dopisů podával stížnost proti uvalení vazby a žádal o propuštění na svobodu, což dokládá tím, že bez cestovního pasu by nemohl opustit ČSSR. O propuštění žádal zejména z důvodů aby mohl dokončit studia.

Ze zápisu fedreálního ministerstva vnitra ze dne 23. února 1973 se dovídáme, že proti panu B byl podán návrh zákazu pobytu, který byl zdůvodňován " dobrými vztahy mezi Syrskou republikou a ČSSR, nedobrým zdravotním vztahem obviněného a i dalšími problémy, souvisejícími s jeho pobytem na území v ČSSR v případě jeho propuštění z vazby – bez finančních prostředků a zaměstnání." ²⁵⁵ K zákazu pobytu došlo dne 28. února, kdy končila vyšetřovací vazební lhůta a odchod B byl uskutečněn přes hraniční přechod v Bratislavě.

²⁵² f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica. Archvi ministrstva vnutra SSR. Inv. Jedn: 221. str. 2 ,Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁵³ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica. Archvi ministrstva vnutra SSR. Inv. Jedn: 221. str. 4,Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁵⁴ f.: A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica. Archvi ministrstva vnutra SSR. Inv. Jedn: 221. str. 4,Archiv bezpečnostních složek, Praha

²⁵⁵ f A 3/2 inv. Jedn 270 zpráva vyšetřování ŠVB FMV 1974. Souhrnná zpráva o současném stavu vyšetřování případu syrského státního příslušníka pana B., zpracovaného na OVŠ Stb Banská Bystrica. Federalne ministerstvo vnutra hlavna sprava vysetrovania stb odbor riadenia. Banská Bystrica. Číslo zprávy: 1386. str. 2 ,Archiv bezpečnostních složek, Praha